

DRUŠTVENI ODGOVOR

Beograd, Šafarikova broj 2

Izdavač: Centar za stratešku analizu Beograd

Za izdavača: Darko Obradović

Glavni i odgovorni urednik: doc. dr Ratimir Antonović

Zamenik glavnog i odgovornog urednika: doc. dr Ilija Životić

Tehnički urednik: Radenko Mičić

Sekretar: Biljana Šahrimanjan Obradović

Kontakt: redakcija@czsa.org; +381 65 2881 495

Redakcija: [doc. dr Ratimir Antonović, glavni i odgovorni urednik,](#)
[doc. dr Ilija Životić, zamenik glavnog i odgovornog urednika,](#)
[Biljana Šahrimanjan Obradović, sekretar, prof. dr Kristijan](#)
[Ristić, prof. dr Milan Stanković, prof. dr Eldar Šaljić, prof. dr](#)
[Duško Tomić, prof. dr Nikola Smatlik, dr Saša Milutinović, dr](#)
[Predrag Poleksić, prof. dr Vasko Stamevski, prof. dr Rastko](#)
[Jović, prof. dr Dragomir Sando, prof. dr Miroslav Baljak, prof.](#)
[dr Vanda Božić, prof. dr Vladan Tatalović, Ivan Pekić](#)

Štamparija: Skripta Internacional

ISSN: [2955-9049](#)

[Beograd, 2024. godine](#)

S A D R Ź A J

PREDGOVOR	5
Biljana Šahrimanjan Obradović	
AGRESIJA NA UKRAIJNU TOKOM PRVE POLOVINE 2024. GODINE, UKRAJINA DOBILA TRKU SA VREMENOM	7
Milomir Čodo	
UTICAJ PANDEMIJE IZAZVANE VIRUSOM COVID 19 NA POSTOJANJE POJEDINIH KRIVIČNIH DJELA U REPUBLICI SRPSKOJ	15
Dragan Gunjić i Sanja Gunjić	
NADLEŽNOST KOMUNALNOG INSPEKTORA U SUZBIJANJU I SPREČAVANJU ŠIRENJA ZARAZNIH BOLESTI	29
Kristijan Šebešćan	
ЦАРИНСКЕ УНИЈЕ, СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЦАРИНСКУ УНИЈУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ	53
Jovo Vučković	
ОБАВЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ И КОРПОРАЦИЈЕ	73
Anđela Maričić	
НАЧИНИ ГЕНЕРИСАЊА ГУБИТАКА И ОТПАДА ХРАНЕ	87
Teodora Živadinović	
KONTROLA ISPOLJAVANJA KRIMINALNOG PONAŠANJA LICA (OSVRT NA ZATVORSKE USLOVE)	101
UPUTSTVO ZA AUTORE	121

PREDGOVOR

VUČJE VREME

„Napolju je neko vučje vreme, strah me je od ovih tamnih noći“, otpeva umetnik u jednoj tužnoj pesmi, koja je svojevremeno služila kao odjavna špica jednoj od najgledanijih jugoslovenskih serija „Srećni ljudi“, iz perioda mračnih devedesetih. Da, mračne devesete, tužne i nesrećne. Donele su nam mnogo tuge, jada, boli i čemera i mislili smo da će ta „vučja vremena“ prestati, da će i nama jadnima sinuti Sunce. Međutim, iz čemera devedestih, upadosmo u još veći čemer dvehiljaditih, čemer i jad XXI veka, koji tek sad počinje da pokazuje svoje sve ružnije i ružnije lice.

Milsio sam da me više ne može ništa iznenaditi, prestao sam da verujem u ljude i ljudima, ali me je nedavni slučaj iz Bora dodatno uverio da živim sa vukovima, u vremenima gorim od onih koje Boba Stefanović otpevaše u pomenutoj tužnoj pesmi. Dva vuka, pijana i blesava, bez trunke ljudskosti u sebi, surovo i brutalno su ubili malog anđela, dete od nepune dve godine, takoreći na pragu doma u kom je odrastala njena majka. Prvo su je udarili službenim vozilom, a onda je onako besvesnu stavili u gepek vozila, u kom su je davili dok nije ispuštala svoju malu i nevinu dušu, a onda je baciše na smetlište kao neki otpad.

Tako su ova dva krvožedna vuka sebe zaštitili da se ne sazna šta su radili u vreme radnog vremena, iako su bili radnici jednog komunalnog preduzeća iz Bora, gde su išli službenim kolima arčeći državnu imovinu i gorivo i da su se napili toliko da nisu mogli puta da se drže, te su tim istim službenim kolima bukvalno pokosili dete koje se našlo u pogrešno vreme na pogrešnom mestu.

I šta na ovo reći? Kako ostati imun na ove strašne stvari, kako istim očima posmatrati ovaj svet koji tone u sve dublju provaliju? Na jednoj strani sveta imamo razorenu i uništenu Ukrajinu, koja već više od dve godine trpi najstrašnije napade, gledamo razorene kuće, domove, gradove kojih vriše nema, stare i bolesne koji mole za pomoć, decu, siročiće koja idu ulicom u krvavoj odeći, tražeći svoje izginule roditelje. Ista katastrofa se dešava i u Izraelu i Gazi gde imamo nevine žrtve sa obe strane. Kao kulminacija užisa, na očigled svih nas, u periodu dok se Srbija suočava sa velikom demografskom krizom,

u kojoj se borimo za svako novo dete, dva obesna pijana čoveka, bez trunke ljudske empatije ubijaju (prema vlastitom priznanju da ne bude zablude) tek prohodalo dete sa cuclom u ustima i pelenom.

Normalna i ljudska reakcija bi bila da su zaustavili vozilo, privili povređeno dete na grudi i hitno ga odvezli do prve bolnice, doma zdravlja ili hitne pomoći. Međutim, vukovi u ljudskom obliku su poluonesvećeno dete stavili u blatnjavi gepek službenog vozila, zajedno sa ašovima, krampovima i gumenim čizmama, gde su ga davili, a potom kao neki džak otpada, izbacili na đubrište.

Ovaj monstruozi slučaj otvorio je brojna pitanja. Najčešće se stručnjaci utrkuju sa time kako i koliko treba kazniti ove neljude, da li ih treba ubiti, doživotno zatvoriti u zatvoru ili primeniti neku brutalniju meru. Za mene lično nije važno koliko i kako će oni biti kažnjeni. Njihovi bezvredni životi nisu nikome potrebni. Potpuno mi je svejedno kako će skončati dva samoživa i beskrupulozna ugursuza koji su mogli tako brutalno da ubiju dete. Mnogo me više brine što udišem isti vazduh i delim životni prostor sa takvima. I još nešto. Mnogo me više brine ima li još takvih, koji bi zarad zaštite sebe i svojih jadnih i bednih interesa bili u stanju da ubiju dete od nepune dve godine. Bojim se da ima i da su ova dvojica smo prototip današnjeg čoveka. Samoživog, bezobzirnog, sebičnog, niskog i ogavnog, koji će se prijaviti da dobrovoljno učestvuje u akciji traženja deteta, koje je prethodno svojim rukama udavio. E, to je tragedija društva, zemlje i naroda. To je jad i beda današnjeg sistema vrednosti, to je kancer savremenog doba koji će nas sve pojesti.

Napolju jeste stvarno vučje vreme, vukovi jedu ljude, ljudi je sve manje, a mene brinu kako mračne noći, tako i ti mračni ljudi. Zavladao je definitivno mrak, a da li ćemo naći nekoga da nam upali svetlo ili smo osuđeni na život u mraku, ostaje da vidimo. Verovatno će i ova vučja vremena biti bolja od onih vremena koja nam tek dolaze.

U Beogradu, 05.04.2024. godine

Glavni i odgovorni urednik
Doc. dr Ratomir Antonović

Biljana Šahrimanjan Obradović

AGRESIJA NA UKRAIJNU TOKOM PRVE POLOVINE 2024. GODINE, UKRAJINA DOBILA TRKU SA VREMENOM

Nekome je prošlo mnogo, a nekome naizgled malo od početka rata u Ukrajini.

Stara 2023.godina završila se, a nova 2024.godina počela je na indentičan način kada je 29.decembra i 2.januara 2024.godine Rusija izvela dva masivna neopravdana napada na ukrajinske gradove raketama i bespilotnim letelicama. Ciljevi su bili iznova stambene jedinice, vrtići, škole, pošte, tržni centri i jedna od najvažnijih stvari u ovakvim ratnim dejstvima energetska infrastruktura. Među civilima je ostalo, iza ruskih raketa, na desetine poginulih i ranjenih. Na početku godine vidimo kako ruska strategija ratovanja ostaje nepromenjena, odnosno svoje vojne snage meri u odnosu na nedužne i nenaoružane civile. Ukrajinske snage PVO su tada tog 2.januara uspele da obore deset ruskih kindzal raketa, pedeset i devet krstarećih raketa X-101, X-555, X-55 I tri kalibar krstareće rakete., kako novodi Ministarstvo odbrane Ukrajine. Ukrajina je tada odbila najkombinovaniji do tada raketni napad, gde je bilo upotrebe hipersoničnog oružja. Posle ovoga napada Rusija zajedno sa svojom ruskom propagandom svakako i dalje tvrdi da je projektil kindžal tehnički nemoguće oboriti, iako imamo činjenice na delu. Ovime je Ukrajina dobila jedno veliko iskustvo. Prema podacima MO Ukrajine, od početka ruske agresije na Ukrajinu, ruska vojska je izvela napade sa više od 7,500 projektila. Istovremeno taktita zamzavanja ukrajinskog naroda još uvek je u toku kako bi pokušali ovakvim pritiskom, da nateraju ukrajinsku vojsku da im se preda. Međutim, od februara 2022.godine svaki ovakav napad Rusije je još više ojačao ukrajinski narod, kao i njihovo jedinstvo, cilj i motivaciju za borbom , bez namere da ustupi svoje teritorije Rusiji. Rešeni su boriti se za slobodu.

Januar mesec počinje sa novostima o zamrzavanju ruske imovine za obnavljanje Ukrajine. Ovo je bio jedan novi razvoj događaja o kojem su govorili mnogi svetski analitičari, ujedno i smatrali jedinim putem da Ukrajina nakon

okončanja agresije ima prilike za novom etapom života, obnovom gradova i infrastrukture i sve one nanete štete koje su pretrpeli upravo od ruskih raketa. Važnu ulogu u ponovnom usvajanju ovakve odluke imale su Sjedinjene Američke Države, a posebno ne smemo zaboraviti i članice zemalja G7. Ovakva odluka je još jedan korak koja će biti istorijska lekcija za sva vremena, ukoliko bi se u Evropi pojavio lider bilo koje države sa namerama o agresiji protiv drugih naroda.

Mnogo se početkom godine govorilo o formuli mira Volodimira Zelenskog i četvrtog sastanka savetnika za nacionalnu bezbednost koji se bio održao polovinom januara 2024.godine, gde je zapravo fokus tada bio na diskusiju o tačkama 1-5 formule mire. Ovo je bio samo nastavak već uspešnog dijaloga koji se održao na Malti tokom oktobra meseca 2023.godine. Gledano iz perspektive zaustavljanja rata, prvenstveno Rusija treba da prekine svoja agresivna dejstva, koja imaju ubitačnu moć nad civilima, ali i zbog ugrožavanja životne sredine, što je zabranjeno međunarodnim pravom (tačka 8). Pored ovoga, Rusija se mora smatrati državom koja krši međunarodno pravo u Ukrajini (tačka 7). Formula mira doprinosu miru i bezbednosti, ne samo Ukrajini, nego i čitavog Evropskog kontinenta, jer ona garantuje sprečavanje novih agresija ili ponavljanje već postojećih. Ukrajinsko rukovodstvo teži ka cilju da za svoj narod obezbedi jake bezbedonosne garancije , obaveze i aranžmane (tačka 9). Rat bi se mogao okončati onoga trenutka kada Moskva reši da prekine agresiju i vrati se poštovanju ciljeva i principa Povelje UN i potvrdi da je kraj rata (tačka 10).

Nakon masivnih napada 2.januara, usledio je 3.januar važan datum za sve ukrajinske porodice i ratne vojne zarobljenike. Tokom ovih dve i po godina Ukrajina je u stalnim pregovorima o oslobađanju vojnih ukrajinskih zarobljenika. Do sada na momente uspešno, na momente neuspešno. Ovo je još jedan od alata za ucenu na raspolaganju Kremlja. Međutim, 3.januara 2024. godine uz velike napore i pritiske međunarodne zajednice i u posredovanje Ujedinjenih Arapskih Emirata proces razmene je bio realizovan, koji je pre toga Moskva kočila i držala u zamrznutom procesu. Konačno je dvesta trideset ukrajinskih vojnika bilo vraćeno u Ukrajinu. Među ovih dvesta trideset ukrajinaca, četrdeset i osam osoba se vodilo kao nestalo, zatim šest ilegalno zatvorenih civila, pet žena, sedam branilaca Zmijskog ostrva kao i branioci Mariupolja. Ovo je bila jedna od najvećih uspešnih razmena od početka invazije. Uspešnost razmene je bila usled velikog pritiska i alarmatnih izveštaja koji su ukazivali na jasno kršenje Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima. Ovde vidimo koliko su zle namere nalogodavaca iz

Kremlja dosežu. Uz izgovor da je ovo nekakav rat oslobođenja, ruska vojska svakim ulaskom u neko od Ukrajinskih sela ili gradova, uzimaju nedužne ljude za taoce, ne mareći njihove godine i pol.

Početak februara dočekali smo sa već sada zaboravljenim intervjuom Vladimira Putina, koji je imao sa Takerom Karlsonom, američkim novinarom koga je Rusija smatrala za potencijalnog spasioca, pogotovo političke elite. Nadajući se Trampavoj pobedi, i visokoj poziciji Karlsona posle jako dugog vremena Putin se rešio da u razgovoru koji je trajao dva sata i šest minuta, iskoristi kako bi održao čas svetske istorije za loše đake ili one koji još istoriju nisu počeli ni učiti. O važnosti ovoga intervjuja prvenstveno za lokalno rusko stanovništvo, svedoči podatak da uoči dolaska Karlsona u Moskvu tokom sedam dana, njegovo ime u ruskim medijima bilo je spomenuto oko dve hiljade puta, koliko se po statistici spominje sam Putin. Russia Today imao je više od sto trideset članaka o Karlsonu. Sa izveštavanjem su krenuli od trenutka kada se ukrcao na let iz Istanbula. Posmatrajući odnos ruskih medija, dolazimo do zaključka da je Rusija videla u njemu moguće rešenje svojih novonastalih geopolitičkih problema. Takođe, pokazali su zavisnost od Sjedinjenih Američkih država i važnost, makar to bio intervju sa Karlsonom. Pored svega ovoga Putinu je bio važan ovakav vid intervjuja iz razloga što gledaoci Karlsona su skloni konspirologiji, verovanju u teorije zavere, uvereni u to da ceo svet nešto od njih krije, ali Putin i slični njemu znaju i šta. Intervju ovakvog tipa, možemo posmatati i iz ugla početka Predsedničke kampanje izbora koji su usledili 17.marta u Rusiji.

Februar mesec, najkraći u godini, ostaće upamćen po smrti Alekseja Navaljnog, najpoznatijeg lidera ruske opozicije, koji je služio kaznu u zatvorskoj jedinici br.3 u gradu Harp. Njegova neiscrpna borba u želji da pokaže celome svetu ko je čovek koji je na čelu Rusije unazad dvadeset i četiri godine, završila se po njega kobno-smrću.

Toga dana, 16.februara saopšteno je javnosti o smrti usled posledica tromba. Zvaničan uzrok smrti Navaljnija, podseća na vest o misterioznoj smrti prilikom eksplozije aviona u kome se nalazio Evgeni Prigožin. Nakon ove demonstrativne smrti, bila je jasna poruka poslata svima.

Među živima za sada u zatvorskim jedinicama širom Rusije, nalazi se još mnogo opozicionih političara: Vladimir Kara-Murza, Ilja Jašin, Lilija Činiševa, Vladimir Ostanin, Daniel Kholodin i drugi.

Slučajne smrti se nižu jedna za drugom. Sistem Kremlja neće dozvoliti javnosti da saznamo prave uzroke smrti ruskih političara, oficira, biznismena.

2020.godine prisetimo se, bio je pokušaj da se likvidira Navaljni, kada su ga otrovali nervnim reagensom „Novičok“.

2015. godine , žrtva režima u Kremlju, našao se na spisku Boris Nemcov, gde biva likviridan pred samim zidima Kremlja, do sada nerazjašnjen slučaj, počinnioi nepronađeni.

2006. godine, agenti ruskih specijalnih službi ,u Londonu otrovali su polonijumom bivšeg oficira KGB-a Aleksandra Litvinjenka. Iste 2006. godine ubijena je novinarka Ana Politkovskaja.

Sredinom februara meseca, u fokus dospela je ponovo Avdejevka. Nakon osvajanja Bahmuta, u borbi od osam meseci, na red je došla Avdejevka, za koju je borba trajala šest meseci. Posmatrajući nekada drugu vojnu svetsku silu, sada regionalnu, do kraja rata možda ni regionalnu, borba za ovakve male teritorije, postavljaju pitanje u kakvim uslovima su se vežbali ruski vojnici, s tim da u redovima ima dosta mladih i neiskusnih, kojih je dosta u borbama poginulo. Kada su krenule ove borbe da li je iko od vojnika ruskih preživeo i dočekaosvajanje Avdejevke i Bahmuta? Ogromne žrtve za male teritorije koje pored svega su daleko od pobeđe u ratu. Neopravdani gubici.

18.februar Ukrajinska vojska je završila sa povlačenjem iz Avdejevke, kako kažu ukrajinski zvaničnici zbog nedostatka municije i sporog ispostavljanja vojne pomoći. Ovakav vid osvajačkog rata koji vodi Rusija, možemo posmatrati kroz prizmu podizanja političkog rejtinga Vladimira Putina. Ukrajinska vojska je dugo pružala otpor, borila se bez predaje, dok je istovremeno iscrpljivala na ovom delu bojnog polja ruske resurse u ljudstvu i vojnoj tehnici.

24.februar 2024.godine dvogodišnjica sveobuhvatnog rata u Ukrajini, gde se Rusija pretvorila u glavnog geopolitičkog gubitnika, od koga su se sve civilizacije udaljile. Pokušavajući izvršiti kontrolu nad suverenom državom poput Ukrajine, zadali su sebi neopravdane ciljeve. Nadajući se pomoći zemalja ODKB-a i BRIKS-a , jedino od pomoći što su dobili je najava Jermenije i Kazahstana da će izaći iz ODKB-a, a Jermenija je od Rusije dobila etničko čišćenje Jermena iz Nagorno Karabaha. Nakon skoro tri godine agresije Rusije na Ukrajinu, jasan otklon počeli su praviti iz Narodne Republike Kine, gde je jedan od njihovih vodećih stručnjaka profesor Feng Jujun istakao za Ekonomist da će četiri faktora odrediti fijasno ukrajinske invazije za Predsednika Vladimira Putina i da će vremenom Moskva morati povući trupe sa svih okupiranih ukrajinskih teritorija, uključujući i Krim. Kako naglašava Jujun:“Pobedu Rusije ne garantuje ni njen nuklearni potencijal“. Takodje smatra i sledeće:”Ukrajinski rat postao je prekretnica za Rusku Federaciju. Stavio je Putinov režim u široku međunarodnu izolaciju i stvorio plodno tlo za sve vrste crnih labudova odnosno razne nepredvidive katastrofe“, podsećajući na pobunu Vagnera i teroristički napad u Moskvi.

Nakon pirovog osvajanja Avdejevke, Kremlj se ponadao dugoročnom mirovanju ukrajinske vojske. Na iznenađenje svih 12. i 13.marta ukrajinska vojska je uspela bespilotnim letelicama da napadne devet objekata širom teritoriji Rusije. Najvažniji napadnuti objekti bile su naftne rafinerije u Rzanju, Orelu i Nižnjem Novgorodu. Ukrajinska vojska sve ove ciljeve smatra legitimnim, kao odgovor dvogodišnjem granitaranju ukrajinske civilne infrastrukture. Ovakav vid odbrane Ukrajine ima za cilj onemogućavanje proizvodnje naftne, kao i prodaju naftnih derivata, od koga se puni budžet, odnosno rat produžava sa kapacitetom ratovanja ruske vojske.

Vesti u martu stižu iz Bele kuće, koja je omogućila novi paket pomoći za Ukrajinu u vrednosti od 300 miliona dolara, koji je uključivao municiju za artiljeriju i raketne sisteme GMLRS i Himars za protiv vazдушnu odbranu. Ovo je ujedno bio prvi paket vojne pomoći tada od početka nove 2024.godine, koji je prethodno Kongres odobrio. Najvažnije za Ukrajinu, ukrajinsku vojsku jeste neprekidna pomoć sa zapada, koja će joj osigurati moguću pobjedu u ratu. Na putu do pobjede, zapadni saveznici razumeju važnost opstanka Evrope kakvu poznajemo. Jedini koji ruši postulate u Evropi ugrožavajući živote milione građana jeste rukovodstvo Rusije.

Proleće je počelo pozitivnim vestima za ukrajinske vojnike na frontu, jer je jedna pomoć za drugom pristizala. Nemačka je 19.marta bila domaćin tada već dvadesetog sastanka kontakt grupe za odbranu Ukrajine „Ramštaj“. Tada je saopšteno da će se osnovati još jedna posebna koalicija koja će oružanim snagama Ukrajine obezbediti artiljeriju dugog dometa, jer čitav zapad razume koliko je ona potrebno ukrajinskom vojniku na frontu, koji je svakodnevno suočava sa izazovima boreći se protiv ruskih oružanih snaga. Obećano je na sastanku od strane Evropske unije da će obezbeđivati ukrajinsku vojsku sa dovoljno artiljerijske municije, koje će im omogućiti prodor i zaustavljanje agresora, kao i samo njihovo napredovanje u cilju oslobađanja okupiranih ukrajinskih teritorija. Tada se verovalo da ako ukrajinske snage uspeju u svemu ovome, da će uslediti prelazak u ofanzivna dejstva kroz određeno vreme koje je bilo ispred njih.

U međuvremenu, dok se ukrajinci bore za goli život, Vladimir Putin sprovodi tri dana predsedničkih izbore u Ruskoj Federaciji, od 15. do 17.marta,2024.godine., gde bori se za svoj novi peti mandat, samo je bilo nepoznato protiv koga. Videli smo da je Centralna izborna komisija saopštila rezultate od 87,28%. Ovo je jedina specijalna operacija koja je prošla uspešno,a koju je sprovodio Kremlj. Uslovi u kojima se nalazi Ruska Federacija, pogotovo regije koje su okupirane,po svim pravilima nije bilo uslova za bilo

kakve izbore, pogotovo ne predsedničke. Mogući protivnici poput Ekaterine Duncove, čiju je CIK kandidaturu odbacila 23.decembra, navodeći kao razlog „nepravilnosti u dokumentaciji“.Duncova je još u novembru mesecu najavila da će se kandidovati za predsednicu, počeli su se stvarati redovi dok je skupljala potpise širom zemlje, dok sa druge strane za prikupljane potpisa Putinu nije bilo nikakvih redova. Drugi tada mogući protiv kandidat kome takođe CIK nije odobrio kandidaturu bio je Boris Nadežnin, koji je poznat po tome da je učestvovao u kampanjama protiv ruskih vojnih dejstava u Ukrajini.

22.mart crni dani za ruske građane. Teroristički napad u Moskvi, Crocus City Hall, gde su poginule 144 osobe. Islamska država preuzima odgovornost, tačnije frakcija ISIS-K.

Ako uporedimo delatnost FSB-a pre i posle terorističkog napada u Crocus-u, stiče se utisak kao da se ovde radi o dve zemlje. Pre terorističkog napada nema redovnih provera, dežurnih ili svakodnevnih izveštaja I tako dalje. Tada smo odjednom dobili jedan novi utisak koji je bio pred nama, kako bi oficiri priredili sami sebi predstavu samo u cilju da brzo potezno u narednih par nedelja dobiju nove zvezde na svojim epoletama za prethodne propuste i ponovo nestali u noći bez mesečine.

22. marta, nisu bili u stanju da spreče napad u koncertnoj dvorani , čak nakon dobijanja informacija o napadu ISIS-a, specijalci su ušli u tržni centar čak sat i po kasnije od trenutka kada je počela pucnjava, a sami napadači su uhapšeni na mnogo kilometara udaljenosti od Moskve pod čudnim okolnostima. Zanimljivost jeste da paralelno sa ovim Ramzan Kadirov osporava slavu svih za hapšenje terorista, zahtevajući da za akciju hapšenja nagradi borce čečenskog puka „Ahmat“ .

Aktivnosti FSB-a, tokom februara i početkom marta su lako uočljive, pre invazije Ruskog dobrovoljakog korpusa u Belgorodskoj oblasti i pre terorističkog napada u Crocusu, niti ruski nacionalisti, niti islamisti iz centralne Azije, nisu bili prioritet za aktivnosti FSB-a. Stekao se utisak da se specijalna služba u to vreme bavila drugim prioritetima, iako je imala informacije od SAD i još 6 zemalja o mogućem napadu.

Na početku aprila meseca, ponovo su stizale dobre vesti od ukrajinskih saveznika iz SAD-a, gde je NATO radio na pripremi novog paketa vojne pomoći u iznosu od 100 milijardi dolara, koja će biti Ukrajini dostavljana u kontinuitetu u narednih 5 godina, pored pomoći od 61 milijarde. Videli smo koliko je Predsednik Bajden ulagao svog autoriteta kako bi se izglasala pomoć. Ovaj plan, kako navode Ukrajini će dati sigurnost u odnosu na sada još uvek neizvesne rezultate predsedničkih izbora u SAD-u.

Ukrajinske oružane snage čekajući izglasavanje vojne pomoći, nisu gubili vreme na bojnopolju. Izveli su niz uspešnih napada na ruske rafinerije, skladišta nafte, energetske objekte. Na optužbe Kremlja za ove izvedene napade, Predsednik Zelenski je još 03.aprila izjavio u prisustvu finskog Predsednika da nije Ukrajina ona država koja je započela ovaj razorni rat, Ukrajinske akcije su uništile 15% ruskih rafinerijskih kapaciteta. Rusija od prvog dana napada ukrajinske rafinerije, skladišta sa naftom, druge energetske objekte, civilnu i kritičnu infrastrukturu, a takođe uporedo napada stambena naselja gde žive civilii.

Za Ukrajinu su ruske rafinerije legitiman cilj, kao odgovor za prethodne dve godine ruske agresije. Oni koji osuđuju bilo koje ukrajinske napade, trebalo bi da posete Harkov, Herson, Kijev, Mariupolj, Bahmut, Avdejevku i mnoge druge regione kako bi videli posledice ruskog svakodnevnog granatiranja. Ovaj rat je potrebno okončati što je pre moguće.

Kada je počeo april mesec, Rusiju je zeteklo 05.i 06.aprila pucanje i probijanje brane u Orsku, koja je bila sagrađena 2014.godine. Drama koja još uvek traje i nakon više od mesec dana. Započelo je vanredno stanje u Orsku, kao i loše organizovana i spora evakuacija, nakon više od prođenih sedam dana od dana kada je drama počela.Evakuisano je bilo više od 6.000 ljudi. Ceo region kao da je došao do kataklizme. Može li se ovo smatrati nemarom, neodgovornošću tamošnjih vlasti pokazaće vreme.

Šef ruskog Ministarstva za vandredne situacije Aleksandar Kurenkov tada je blago rečeno optužio stanovnike Orenburške oblasti kako sporo ide evakuacija.

Nikolaj Patrušev je izjavio sledeće „Slabosti u predviđanju i odgovoru na pretnje mogu dovesti do vanredne situacije, kao što je to bilo u Orenburškoj i Kurganskoj oblasti.Postoje praznine u ovom radu na saverozapadu Rusije,a mi moramo sprečiti takav razvoj događaja“ , rekao je Patrušev.

Ovakva sudbina je mogla zadesiti ponovo Ukrajinu, ali namernim planovima ruskih snaga, kada su Rusi 22.marta napali projektilima branu Dnjeper. Prisetimo se ovde katastrofe, plutajućih mina, granatiranja regiona nakon pucanja brane Novaja Khakovka 2023.godine.

17-18.april EU samit u Briselu na kome je prisustvovao i Predsednik Zelenski, gde se obratio svim učesnicima. Ovo je bio samit gde su se sastale zemlje kako bi razmatrale potrebne i dodatne pomoći Ukrajini. Još jednom se osudilo neprekidno granatiranje ukrajinskih civila, civilne infrastrukture, kao i energetski sistem. Razgovaralo se o obezbeđivanju preko potrebnih energetskih transformatora, jer je Ukrajina svaki dan susreće sa napadima.

Takođe, obezbeđivanje protiv vazdušnih sistema u što većem broju, kako bi bili otporni na sve ove napade.

Poseban fokus EU samitu, ovoga puta je bila borba protiv ruskih dezinformacija i kampanja. Ruski ratni napori se odvijaju na dva koloseka jedan je bojno polje a drugi je obaveštajni teren. Na ovom obaveštajnom terenu Rusija organizuje mreže za informativne manipulacije, a obaveštajne službe širom Evrope upozoravaju na moguće sabotaze i diverzije. Ukrajinska odbrana se nastavlja, dok će ruska moć sve više slabiti kako na istoku Evrope tako i na Zapadnom Balkanu.

20.aprila, Predsavnički dom Kongresa SAD je na predlog zakona Majka Džonsona predsednika Predstavničkog doma usvojila vojnu pomoć za Ukrajinu u iznosu od 60,8 milijardi dolara.

24.aprila, Predsednik SAD-a Džo Bajden, potpisao je nacrt zakona koji je usvojio Kongres za pružanja vojne pomoći Ukrajini. Ovo je 56.paket koji je usvojen.

Vojna pomoć je sada potrebna da stigne brzo i neometano na front ukrajinskoj vojsci, jer ruski neprijatelj od 04.maja vodi oružane napade u pravcu ka Harkovu, kako bi napravio napredak na bojnom polju, dok ne pristigne vojna pomoć ukrajinskim vojnicima.

UTICAJ PANDEMIJE IZAZVANE VIRUSOM COVID 19 NA POSTOJANJE POJEDINI KRIVIČNIH DJELA U REPUBLICI SRPSKOJ

Rezime: Krivičnim zakonikom Republike Srpske² su propisana krivična djela, odnosno određena su ponašanja ljudi koja po svom biću, sadržaju imaju takvu društvenu opasnost da su upravo inkriminisana kao djelovanja za koja se utvrđuje krivična odgovornost.

Krivična djela su razvrstana po glavama ali se i na druge načine može vršiti njihova kvalifikacija. Jedan vid grupisanja krivičnih djela je upravo njihovo grupisanje u fiskalna krivična djela što je na određen način i tema ovog rada.

Fiskalni sistem jedne države čine tri sistema: poreski, carinski i budžetski.

Oni su uređeni posebnim zakonima i podzakonskim propisima. Poreski sistem je uređen sistem prikupljanja i naplate poreza, od kojih se finansira javna potrošnja. Carinski sistem je zakonom i podzakonskim aktima uređen sistem prikupljanja i naplate carina, a budžetski sistem uređen sistem planiranja, prikupljanja i trošenja javnih prihoda za finansiranje javnih potreba, što se vrši kroz ulaganje u tzv. javna dobra i usluge. Plaćanjem poreza i drugih dažbina smanjuje se ekonomska mogućnost građana da kupuju dobra za sopstvene troškove. Zbog toga nije svejedno na koji način će se trošiti prikupljena sredstva. Osim obezbeđenja tih sredstava neophodna je i njihova racionalna potrošnja. Taj cilj se postiže uspostavljanjem finansijske discipline, na koju osim preventivnih mjera utiču i krivičnopravne mjere (krivične sankcije). Zbog toga je određena ponašanja kojima se ona narušava neophodno krivičnopravno sankcionisati.³

1 Prof. dr Milomir Čodo, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta Privredna akademija Brčko Distrikta BiH.

2 *Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 64/2017, 104/2018 – odluka US i 15/2021)*

3 J. Šuput, *Fiskalna krivična djela, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2015, str. 3.*

U poslednje vrijeme je veoma aktuelno pitanje raširenosti, zaštite i uopšte posljedica izazvanih Covid virusom. Djelovanje ovog virusa nije mimoišlo ni naš prostor i ova bolest sem što ima zdravstveni aspekt, privredni aspekt ima i pravni, a u okviru njega i krivično-pravni aspekt.

Naziv korona virus dolazi od latinske riječi corona, čije je značenje kruna, a odnosi se na karakteristični izgled virusnih čestica (viriona) – imaju obod koji podsjeća na krunu.

Postavlja se pitanje da li je u okolnostima proglašene pandemije izazvane ovim virusom kod određenih krivičnih djela stvorena okolnost da nisu ispunjeni svi elementi za njihovo postojenje i ako su preduzimate određene protivpravne radnje koje predstavljaju radnje izvršenja krivičnih djela u normalnim okolnostima.

U ovom radu je upravo ovo pitanje obrađeno iz ugla pojedinih fiskalnih krivičnih djela.

Napominjemo da se krivični postupci pokreću ukoliko se u radnjama pojedinaca stiču obilježja pojedinih krivičnih djela i to podizanjem optužnica od strane tužilaštava pred nadležnim sudovima.

Ključne riječi: krivično djelo, fiskalni sistem, budžet, izvršilac, biće krivičnog djela, javne nabavke, nenamjensko trošenje sredstava, imovinska korist, budžetski sistem, sankcija.

Milomir Čodo

THE INFLUENCE OF THE COVID 19 VIEW PANDEMIC ON THE EXISTENCE OF CERTAIN CRIMES IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Summary: The Criminal Code of the Republika Srpska prescribes criminal offenses, ie it determines the behavior of people who, by their nature and content, have such a social danger that they are just incriminated as actions for which criminal responsibility is determined. The criminal offenses are classified by head, but their qualification can also be done in other ways. One type of grouping of criminal offenses is precisely their grouping into fiscal criminal offenses, which is in a way the topic of this paper.

The fiscal system of a country consists of three systems: tax, customs and budget.

They are regulated by special laws and bylaws. The tax system is a regulated system of collecting and collecting taxes, from which public spending is financed. The customs system regulates the system of collection and collection

of customs duties by law and bylaws, and the budget system regulates the system of planning, collection and spending of public revenues for financing public needs, which is done through investment in the so-called public goods and services. Paying taxes and other duties reduces the economic ability of citizens to buy goods at their own expense. Therefore, it does not matter how the collected funds will be spent. In addition to providing these funds, their rational spending is also necessary. This goal is achieved by establishing financial discipline, which, in addition to preventive measures, is also affected by criminal law measures (criminal sanctions). Due to that, it is necessary to sanction certain behaviors by which it is violated.

Recently, the issue of the spread, protection and general consequences caused by the Covid virus has become very topical. The action of this virus has not passed our space and this disease, apart from having a health aspect, has an economic aspect, it also has a legal aspect, and within it, a criminal-legal aspect. The name corona virus comes from the Latin word corona, which means crown, and refers to the characteristic appearance of viral particles (virions) – they have a rim resembling a crown.

The question is whether in the circumstances of the declared pandemic caused by this virus in certain crimes, the circumstance was created that not all elements for their existence were met and if certain illegal actions were taken which represent actions of committing crimes in normal circumstances.

In this paper, this issue is addressed from the angle of individual fiscal crimes.

We note that criminal proceedings are initiated if the actions of individuals acquire the characteristics of certain criminal offenses by filing indictments by the prosecutor's office before the competent courts.

Keywords: criminal offense, fiscal system, budget, perpetrator, criminal offense, public procurement, misappropriation of funds, property gain, budget system, sanction.

UVODNA RAZMATRANJA

Ustavom Republike Srpske propisano je da Republika mjerama ekonomske i socijalne politike podstiče ekonomski razvoj i povećava socijalno blagostanje građana. U mjere ekonomske politike mogu se svrstati i mjere koje se odnose na održivost fiskalnog sistema, pa i krivičnopravne mjere koje se preduzimaju u namjeri obezbeđivanja javnih prihoda i prevenciji nezakonitog trošenja javnih sredstava. Republika i opština u skladu sa Ustavom

utvrđuju javne prihode i javne rashode. U skladu sa tim, javnim приходима se smatraju porezi, takse i drugi zakonom utvrđeni prihodi. Obaveza plaćanja poreza i drugih dažbina u Republici Srpskoj je opšta i utvrđuje se prema ekonomskoj snazi obveznika. U skladu sa tim može se zaključiti da su javne finansije ustavna kategorija i u Republici Srpskoj.⁴

Obzirom da je carinski sistem u nadležnosti Bosne i Hercegovine, carinska krivična djela su propisana njenim Krivičnim zakonom.

U Krivičnom zakoniku Republike Srpske je propisano više krivičnih djela koja se mogu svrstati u fiskalna krivična djela ali će u ovom radu biti obrađena samo neka od njih i to u vezi pojave pandemije izazvane virusom COVID. Pod fiskalnim krivičnim djelima najčešće se podrazumevaju poreska krivična djela, iako su to i krivična djela kojima se destabilizuju carinski i budžetski sistem. U narednom periodu moglo bi se razmisliti o propisivanju ovih djela u novoj glavi (posebnoj grupi) u Krivičnom zakoniku, obzirom da je veći broj ovih djela, izuzev nenamenskog trošenja budžetskih sredstava svrstan u grupu krivičnih dela protiv privrede. Ovim krivičnim djelima se ne štiti privreda, već, pre svega, državna blagajna i javna imovina, a na posredan način i imovina građana, obzirom da građani finansiraju javnu potrošnju i da svim građanima jedne zemlje pod istim uslovima pripadaju javna dobra koja se finansiraju iz javnih prihoda. Riječ fiskalno potiče od latinske riječi *fiscus* koja znači državna blagajna ili državna imovina.⁵ Prema Vujakliji riječ fiskalno potiče od latinske riječi *fiscalis* što znači koji se tiče državne blagajne, koji pripada državnoj blagajni, koji ide u korist državne blagajne, što ima veze sa latinskom rečju *fiscus* koja znači blagajna nekog nadležstva.

U doba rimskih careva ova riječ je označavala carevu privatnu blagajnu, za razliku od riječi *erarium* koja je označavala državnu blagajnu. Danas ovaj pojam označava državnu imovinu ili državnu blagajnu.⁶ Imajući u vidu navedeno može se zaključiti da su fiskalni delikti, oni delikti kojima se neposredno ili posredno vrši napad na državnu blagajnu ili državnu imovinu.

Krivičnim zakonikom Republike Srpske predviđeno je više krivičnih djela kojima se sprečava nezakonito i neekonomično trošenje budžetskih sredstava ali ćemo obraditi dva i to nenamjensko korišćenje budžetskih sredstava i zloupotreba u postupku javnih nabavki.

4 *Ustava Republike Srpske* („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 21/92, 28/94, 8/96, 21/2002, 26/2002, 30/2002, 31/2002, 69/2002, 31/2003, 98/2003, 115/2005 i 117/2005.

5 I. Klajn, M. Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad, 2007. str. 1328.

6 M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1970. str. 1012

Krivično djelo nenamjensko korišćenje budžetskih sredstava propisano je u grupi djela protiv službene dužnosti, a krivično djelo zloupotreba u postupku javnom nabavki u grupi krivičnih djela protiv privrede.

Oba ova krivična djela će biti analizirana i iz ugla njihovog postojanja i izvršenja u vrijeme pandemije izazvane COVIDOM.

2. NENAMJENSKO KORIŠTENJE BUDŽETSKIH SREDSTAVA

Budžetsko krivično djelo – nenamjensko korišćenje budžetskih sredstava, dugo je bilo dio sporednog krivičnog zakonodavstva. Ovo krivično djelo je u ranijem periodu bilo predviđeno u Zakonu o budžetskom sistemu. Prema pozitivnim propisima danas je to krivično djelo propisano u Krivičnom zakoniku, a Zakon o budžetskom sistemu Republike Srpske⁷ je blanketni propis u odnosu na ovo krivično djelo. Ovim zakonom uređuju se budžetski sistem Republike Srpske (u daljem tekstu: Republika), priprema, planiranje, način izrade, donošenje i izvršenje budžeta Republike Srpske (u daljem tekstu: budžet Republike), budžeta opština, gradova i fondova, zaduživanje i otplata duga, računovodstvo, izvještavanje i kontrola budžeta Republike, opština, gradova i fondova.

U Krivičnom zakoniku Republike Srpske krivično djelo „Nenamjensko korišćenje budžetskih sredstava“ je propisano u članu 324 u kojem je navedeno „Odgovorno lice korisnika budžetskih sredstava ili odgovorno lice u vanbudžetskim fondovima koje stvori obaveze po bilo kom osnovu iznad visine raspoloživih sredstava preko iznosa od 10.000 KM u odnosu na iznos utvrđen budžetom, finansijskim planom ili aktom nadležnog organa, izuzev opravdanih obaveza na koje ne može uticati, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.“

Vidljivo je da djelo postoji ukoliko odgovorno lice korisnika budžetskih sredstava ili odgovorno lice u vanbudžetskim fondovima, stvori obaveze po bilo kom osnovu iznad visine raspoloživih sredstava preko iznosa od 10.000 KM u odnosu na iznos utvrđen budžetom, finansijskim planom ili aktom nadležnog organa, izuzev opravdanih obaveza na koje ne može uticati. Za postojanje djela neophodno je da bude ispunjeno kumulativno više elemenata, da je radnju izvršenja preduzelo odgovorno lice korisnika budžetskih sredstava ili odgovorno lice u vandžedstkim fondovima (u Republici Srpskoj su

⁷ *Zakon o budžetskom sistemu Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 121/2012, 52/2014, 103/2015 i 15/2016)*

to direktori Fondova, Centara za socijalni rad i druga odgovorna lica). Može biti sporno pitanje izvršenja djela ukoliko se radi o službenom licu pa ovo određenje možda treba proširiti službeno ili odgovorno lice.

Iako je ovo krivično delo svrstano u grupu krivičnih dela protiv službene dužnosti, objekt zaštite je budžetski sistem.

Radnja izvršenja sastoji se u:

1) stvaranju obaveze na teret budžeta preko iznosa od 10.000 KM u odnosu na iznos utvrđen budžetom, finansijskim planom ili aktom nadležnog organa uz okolnost da se ne radi o opravdanim obaveza na koje se ne može uticati.

Formulacija „opravdane obaveza na koje se ne može uticati“ je uopštenog karaktera koju nemaju druga krivična zakonodavstva u okruženju i u praksi bi ona morala da bude predmet tužilačko – sudskog tumačenja u svakom konkretnom slučaju u smislu utvrđivanja koje su to opravdane obaveze na koje izvršilac djela (odgovorno lice) nije mogao uticati, a iste su opteretile budžet preko utvrđenog iznosa. Prema stavu autora moguće je, da odgovorno lice stvori obaveze koje su opravdane zbog okolnosti koje nije mogao predvidjeti niti je na njih mogao uticati niti ih sprečiti, pa i to treba imati u vidu kada se odlučuje da li u konkretnom slučaju postoje elementi krivičnog djela. Autor smatra da se mora raditi o vanrednim okolnostima, a da se u praksi može raditi o prirodnim događajima (npr. potres, poplava), o političkim i društvenim promjenama, o upravnim ili drugim mjerama javne vlasti (npr. uvođenje posebnih, izvanrednih mjera), o ekonomskim pojavama i sl., koje nisu postojale u vrijeme utvrđivanja budžeta. U sudskoj praksi Republike Hrvatske zabilježeni su slučajevi pozivanje na promijenjenje okolnosti uslijed epidemije bolesti COVID-19.

Ovo djelo je blanketnog karaktera i za određivanje radnje izvršenja neophodno je koristiti navedene propise. Za otkrivanje krivičnog dela nenamjenskog trošenja budžetskih sredstava neophodno je poznavanje zakona i drugih propisa kojima se uređuje planiranje, izvršenje i kontrola trošenja budžetskih sredstava (Zakona o budžetskom sistemu, Zakona o budžetu, Uredbe o budžetskom računovodstvu, Zakona o javnom dugu, Odluke o budžetu lokalne samouprave). Pod stvaranjem obaveze podrazumeva se zaključenje pravnog posla, npr. zaključenje ugovora za nabavku dobara u iznosu koji prelazi 10.000 KM od iznosa koji je odobren za konkretnu namenu. Može se desiti da zakonom, odlukom o budžetu ili odlukom o usvajanju finansijskog plana organizacija za obavezno socijalno osiguranje nije ni predviđen iznos za namjenu za koju su sredstva iskorišćena, a da bi postojalo krivično djelo neophodno je da je npr. zaključen ugovor u iznosu preko 10.000 KM. Radnja

izvršenja krivičnog djela može da se preduzme i u postupku javne nabavke ukoliko usvojenim budžetom nije bio opredeljen iznos za nabavku konkretnih dobara ili usluga. I u ovom slučaju se mora raditi o iznosu koji prelazi 10.000 KM od iznosa opredeljenog budžetom za nabavku robe ili usluga. Zakonom o budžetskom sistemu je propisano da obaveze koje preduzmu direktni i indirektni korisnici budžetskih sredstava moraju da odgovaraju sredstvima koja su im odobrena od strane nadležnih skupština koje usvajaju njihove budžete. Da bi postojalo krivično djelo nije neophodno da je radnja djela preduzeta u namjeri sticanja protivpravne imovinske koristi, niti da je takva korist stečena. Bitno je samo nastupanje posledice, koje se sastoji u oštećenju budžeta za 10.000 KM.

Ukoliko se sredstva ne bi koristila za namenu za koju su opredeljena u budžetu.

Iznos od 10.000 KM je objektivni uslov inkriminisanja (razlog zbog čega je nenamjensko trošenje budžetskih sredstava predviđeno kao krivično djelo) i mora da bude obuhvaćeno umišljajem izvršioca.

Obzirom da je nalogodavac za izvršenje budžeta rukovodilac korisnika javnih sredstava, izvršilac djela može da bude samo rukovodilac, koji je ujedno i odgovorno lice korisnika budžetskih sredstava ili organizacije obaveznog socijalnog osiguranja u smislu Krivičnog zakonika. Djelo se vrši sa umišljajem. Umišljaj mora obuhvatiti sve bitne elemente ovog krivičnog djela. Moglo bi biti sporno da li on mora obuhvatiti i činjenicu da stvaranje obaveze ili odobravanje plaćanja prelazi iznos utvrđen budžetom za više od 10.000 KM ili je tu riječ o objektivnom uslovu inkriminacije. Ipak je riječ o bitnom elementu krivičnog djela u pogledu kojeg će, imajući u vidu radnju izvršenja, po prirodi stvari, po pravilu postojati umišljaj učinioca. Odgovorno lice korisnika budžeta, kada stvara obaveze mora uvek da vodi računa o visini raspoloživih sredstava za određene namjene, a naravno, kada donosi odluku o stvaranju obaveza, on zna i visinu iznosa u pogledu kojeg se stvara obaveza, odnosno koji se plaća. Upravo to i jeste smisao ove inkriminacije, da se i krivičnopravnim sankcijama obezbedi da se korisnici budžeta kreću u okviru budžetom predviđenih sredstava.

Za postojanje ovog djela bitno je da je prekršen Zakon o budžetskom sistemu Republike Srpske jer je ovaj zakon predvidio mogućnost relokacija (preraspodjele) sredstava u okviru ukupnog iznosa budžeta utvrđenog za svakog budžetskog korisnika.

Prekoračenje budžeta u ukupnom iznosu svakako predstavlja protivpravno postupanje i može da ima elemente krivičnog djela. Sa aspekta postojanja

krivičnog djela značajan je i Zakon o izvršenju budžeta Republike Srpske kao i Odluke o izvršenju budžeta gradova i opština.

U nastavku se daje činjenični opis iz jedne pravosnažne krivične presude za krivično djelo nenamjensko trošenje budžetskih sredstava:

„U vremenskom periodu od januara 2011. godine do septembra 2013. godine u ..., u stanju u kome je mogao da shvati značaj svog djela i mogao da upravlja svojim postupcima, u svojstvu odgovornog lica korisnika budžetskih sredstava – direktora BB u ..., nenamjenski koristio budžetska sredstva u ukupnom iznosu od 1.222.875,19 dinara, na taj način što je uvećao zaradu po osnovu učinka, koja se isplaćivala iz budžetskih sredstava Grada ..., zaposlenima u BB u ... i to u periodu od januara 2011. godine do septembra 2013. godine, zaposlenima VV, zaposlenoj na radnom mjestu ..., GG zaposlenoj na radnom mjestu ..., ... i sebi, u periodu od januara 2011. godine do decembra 2012. godine, DD, zaposlenom na radnom mjestu ..., tako što je navedenim licima i sebi uvećao zarade za po 30% koji iznosi su isplaćeni iz budžetskih sredstava grada ..., što je suprotno članu 24. Pravilnika o radu BB u ..., koji predviđa mogućnost uvećanja zarade, ali samo ukoliko se isplata vrši isključivo iz sopstvenih sredstava BB, pri čemu je bio svestan svog djela, htio njegovo izvršenje i bio svjestan da je njegovo djelo zabranjeno“⁸

3. ZLOUPOTREBA U POSTUPKU JAVNE NABAVKE

U Krivičnom zakoniku Republike Srpske je u članu 250 propisano krivično djelo Zloupotreba u postupku javne nabavke i ono glasi:

„(1) Odgovorno lice u privrednom društvu ili drugom subjektu privrednog poslovanja koje ima svojstvo pravnog lica ili preduzetnik koji u postupku javne nabavke podnese ponudu zasnovanu na lažnim podacima, ili se na nedozvoljen način dogovara sa ostalim ponuđačima, ili preduzme druge protivpravne radnje u namjeri da time utiče na donošenje odluka naručioca u bilo kojoj fazi postupka javne nabavke, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina i novčanom kaznom.

(2) Ukoliko je djelo iz stava 1. ovog člana učinjeno u postupku javne nabavke čija je vrijednost veća od 1.000.000 KM, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina i novčanom kaznom.

(3) Učinilac koji dobrovoljno otkrije da se ponuda zasniva na lažnim podacima ili na nedozvoljenom dogovoru sa ostalim ponuđačima, ili da je

⁸ *Vrhovni kasacioni sud, Republike Srbije, Kzz 949/2019 od 02.10.2019 godine.*

preduzeo druge protivpravne radnje u namjeri da utiče na donošenje odluka naručioca prije nego što on donese odluku o izboru ponude, može se blaže kazniti ili osloboditi od kazne. „

Ono postoji ukoliko odgovorno lice u privrednom društvu ili drugom subjektu privrednog poslovanja koje ima svojstvo pravnog lica ili preduzetnik u postupku javne nabavke podnese ponudu zasnovanu na lažnim podacima ili se na nedozvoljen način dogovara sa ostalim ponuđačima ili ukoliko preduzme druge protivpravne radnje u nameri da na taj način utiče na donošenje odluke naručioca u bilo kojoj fazi postupka javne nabavke.

Objekt zaštite je dvojak. To je:

- a) slobodna konkurencija i
- b) budžetski sistem.

Radnja izvršenja dela je određena alternativno i ona se sastoji u:

- 1) podnošenju ponude zasnovane na lažnim podacima;
- 2) dogovaranju na nedozvoljen način sa ostalim ponuđačima ili
- 3) preduzimanjem druge protivpravne radnje.

Za izvršenje djela je potrebno ispunjenje dva uslova. To su:

- a) preduzimanje radnje u postupku javne nabavke i
- b) namera učinioca da se utiče na donošenje odluke naručioca u bilo kojoj fazi postupka javne nabavke.

Pod podnošenjem ponude zasnovane na lažnim podacima podrazumeva se dostavljanje netačnih podataka u obrascu ponude ili dostavljanje lažnih dokaza uz ponudu. Dogovaranje na nedozvoljen način sa ostalim ponuđačima bilo bi npr. obećanje bilo kakve pogodnosti ponuđačima, dok se pod preduzimanjem druge protivpravne radnje u nameri da se na taj način utiče na donošenje odluke naručioca u bilo kojoj fazi postupka javne nabavke može podrazumevati davanje mita odgovornom licu naručioca.

Izvršilac djela može da bude isključivo odgovorno lice u privrednom društvu (lice koje na osnovu relevantnih propisa ili pravnih akata ima status odgovornog lica u privrednom društvu) ili u drugom subjektu privrednog poslovanja koje ima svojstvo pravnog lica ili preduzetnik. Obzirom da je konstitutivan element krivičnog djela namera da se utiče na donošenje odluke naručioca u postupku javne nabavke, ovo djelo se može izvršiti samo sa direktnim umišljajem. Za izvršioca djela propisana je kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Zakonom je propisan teži oblik dela koji postoji ukoliko je radnja izvršenja preduzeta u postupku javne nabavke čija vrijednost prelazi iznos od

jedan milion konvertibilnih maraka. Ovaj iznos predstavlja kvalifikatornu okolnost koja je obuhvaćena umišljajem izvršioca u trenutku preduzimanja radnje izvršenja krivičnog djela. Za izvršioca ovog djela propisana je kazna zatvora od jedne do deset godina.

Zakonom je propisana i fakultativna mogućnost ublažavanja kazne ili oslobođenja od kazne ukoliko izvršilac djela dobrovoljno otkrije naručiocu da se ponuda zasniva na lažnim podacima ili nedozvoljenom dogovoru sa ostalim ponuđačima ili da je preduzeo druge protivpravne radnje u nameri da utiče na donošenje odluke naručioca, ali pre nego što naručilac donese odluku o izboru ponude. Na ovaj način daje se šansa izvršiocu da spreči nastupanje štetnih posledica, kako po budžet naručioca, tako i u odnosu na ostale ponuđače. Pravosudne institucije Bosne i Hercegovine nisu značajnije istraživale zloupotrebe u javnim nabavkama. Za nešto više od dvije godine, sudovi u Republici Srpskoj i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine procesuirali su tek pet slučajeva. Presuđene osobe su kažnjene uslovnim ili novčanim kaznama.

Krivična djela iz oblasti javnih nabavki čak nisu ni propisana zakonima nadržavnom i federalnom nivou. Krivično djelo Zloupotrebe u postupku javne nabavke ne spada u blanketna krivična djela.

Iz obrazloženja:

„Branilac navodi da je krivično djelo za koje je optužena oglašena krivom djelo sa blanketnom dispozicijom, jer je riječ o nepotpunim zakonskim opisima i njihov sadržaj upućuje na propise iz postupka javne nabavke i bez njih nema krivičnog djela. Ovaj sud smatra da je takav zaključak branioca pogrešan, jer krivično djelo za koje je optužena oglašena krivom ne spada u grupu krivičnih djela sa blanketnom dispozicijom pa u činjeničnom opisu nije ni nužno navoditi neki propis ili zakon, čija je povreda za posljedicu imala obilježje bića navedenog krivičnog djela. S tim u vezi ne može se prihvatiti ni prigovor da optužnica u sebi ne sadrži obilježje krivičnog djela jer u istom nije navedena odredba Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine koja je prekršena, pa nema ni krivičnog djela kako nadalje, po ocjeni ovog suda, branilac pogrešno zaključuje. Sudska praksa iz okruženja na koju se branilac u žalbi poziva, a u prilogu čega je uz žalbu dostavljen i izvod iz sudske prakse Republike Hrvatske, se ne može primijeniti u konkretnom slučaju, a na čemu branilac insistira. Zakonski opis navedenog krivičnog djela za koje je optužena oglašena krivom je potpuno različit u odnosu na zakonsko definisanje istog krivičnog djela Zloupotreba u postupku javne nabavke iz člana 254. Krivičnog zakona Republike Hrvatske. Kod prvostepenog, a i kod ovog suda nema nikakve dileme u pogledu toga da krivično djelo za koje je

optužena oglašena krivom ne spada u grupu krivičnih djela sa blanketnom dispozicijom, pa se suprotna tvrdnja branioca nije mogla ni

prihvatiti kao osnovana. U pogledu toga i prvostepeni sud je na strani šestoj dao valjane razloge zašto nije prihvatio stav odbrane da se u konkretnom slučaju radi o blanketnom krivičnom djelu, na čemu je branilac insistirala i tokom trajanja postupka, a i u žalbenom postupku.

Dio žalbe branilac je posvetio analizi članova 52., 68. i 116. Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine, te tvrdi da ni jedna odredba ne odgovara opisu iz optuženice i izreke presude, pa pokušava dovesti u vezu sa odredbom člana 298. Zakona o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine tvrdeći da u konkretnom slučaju nema krivičnog djela. Budući da se ne radi o krivičnom djelu sa blanketnom dispozicijom navedene tvrdnje branioca, kao i analiza odredba Zakona o javnim nabavkama nisu se mogle cijeliti kao argumentovane, niti se istima dovodi u pitanje zakonitost pobijane odluke, niti je prvostepeni sud počinio povredu Krivičnog zakona iz člana 298. stav 1. tačka a. Zakona o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, kako se žalbom neargumentovano tvrdi.

U situaciji kad bi se prihvatio prigovor branioca da radnje za koje je optužena oglašena krivom ne predstavljaju krivično djelo, onda bi to značilo da se navedene radnje, a i druge alternativno propisane u članu 236a. Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, mogu nesmetano i legalno preduzimati jer nisu zabranjene, budući da u sebi ne sadrže elemente protivpravnosti, na čemu se od strane branioca insistira. Takav stav bi bio potpuno pogrešan i učesnicima u postupku javnih nabavki ne bi pružao praktično nikakvu krivičnopravnu zaštitu, pa se takvo stanovište ne može prihvatiti kao osnovano i u praksi održivo. Radnja izvršenja krivičnog djela za koje je optužena oglašena krivom propisana je alternativno, pa se krivično djelo može počiniti preduzimanjem svih alternativno propisanih radnji ili preduzimanjem jedne od tih radnji na koji način je i optužena postupila, tako što je kao odgovorno lice u privrednom društvu tokom postupka javne nabavke preduzimala protivpravne radnje u namjeri da utiče na donošenje odluke naručioaca, a u vrijeme i na način opisan u izreci pobijane odluke. Komunikacija koja se odvijala mail porukama između optužene i predstavnika preduzeća „C.“ M.D. kako je i opisano u izreci odluke, su upravo jedan od alternativno propisanih načina na koji se navedeno krivično djelo može i počiniti, odnosno način na koji je optužena krivično djelo i počinila.

Dalje, branilac navodi da u radnjama optužene nema nikakve protivpravnosti, te da radnje opisane u optužnici i izreci nisu propisane kao protivpravne

radnje, tako da je, za branioca, nejasno na koju protivpravnost se odnosi i kojim pravnim normama je ista propisana, pa se ponovo vraća na prigovor, a na kojem se uglavnom i zasniva čitava žalba, da se morala navesti i blanketna norma, što nije učinjeno. Prvostepeni sud je pravilno cijenio, a što podržava i ovaj sud, da se u konkretnom slučaju ne radi o krivičnom djelu sa blanketnom dispozicijom, a o čemu je već u prednjem dijelu ove odluke bilo govora. Nema nikakvih nejasnoća u pogledu toga u čemu se protivpravnost ogleda, jer je protivpravna radnja kojom je optužena ostvarila obilježje bića krivičnog djela, a s namjerom da utiče na donošenje odluke naručioca opisana u činjeničnom opisu, a što u potpunosti odgovara pravnom opisu krivičnog djela Zloupotreba u postupku javne nabavke iz člana 236a. stav 1. Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine za koje je oglašena krivom.“⁹

U vrijeme pandemije izazvane u virusom COVID 19 u Bosni i Hercegovini jasno je bilo neophodno da se po hitnim postupcima vrši nabavka razne opreme i medicinskih sredstava, što je stvorilo mogućnost za razne vrste zloupotreba.

Tako su u javnosti poznate razne afere kao što su „respirator“ i druge koje su sada u fazama suđenja ili istrage. Procenat pregovaračkih postupaka za javne nabavke je u velikom procentu povećan i to onih bez objavljivanja poziva.

Za oblast javnih nabavki karakteristično je u Republici Srpskoj još jedno krivično djelo, a to je Nezakonito davanje pogodnosti privrednim subjektima.

Ovo krivično djelo je propisano u članu 325 i glasi „(1) Službeno ili odgovorno lice koje pogoduje jednom od privrednih subjekata prilagođavanjem uslova javne nabavke ili sklopi ugovor s ponuđačem čija je ponuda u suprotnosti sa uslovima iz dokumentacije za nadmetanje, kazniće se kaznom zatvora od jedne do pet godina i novčanom kaznom.

(2) Kaznom iz stava 1. ovoga člana kazniće se i službeno ili odgovorno lice koje iskoristi položaj ili ovlaštenje u davanju pogodnosti, preuzimanju ili ugovaranju poslova za svoju djelatnost ili djelatnost lica sa kojima je interesno povezano.“

Nezakonito davanje pogodnosti privrednim subjektima je novijeg datuma i predstavlja u značajnoj mjeri poboljšanje krivičnog zakonodavstva jer se predviđa odgovornost ne samo onih koji se u postupku javnih nabavki pojavljuju kao dobavljači već i onih koji se pojavljuju i kao naručioci roba, usluga i radova.

⁹ Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 96 0 K 118679 19 Kž od 11.04.2019. godine

ZAKLJUČAK

U cilju potpunijeg davanja zaključka vezano za ovaj rad daje se pojam krivičnog prava kao grane prava. Krivično pravo predstavlja skup zakonskih propisa o krivičnim djelima i sankcijama kojima se određena ponašanja predviđaju kao krivična djela i za njihove izvršioce propisuju kazne i druge krivične sankcije.¹⁰

Znači centralna pitanje krivičnog prava ili centralna tema je krivično djelo, odnosno krivična djela. Iz rada je vidljivo da je pandemija izazvana virusom COVID 19 imala uticaja na postojanje ili nepostojanje pojedinih krivičnih djela jer je to bila i još uvijek je svojevrsna vanredna okolnost. Dalje vidljivo je da je ova okolnost uticala i na to da se na određen način poveća broj izvršenih krivičnih djela, odnosno stvorila je priliku za „opravdano“ kršenje zakona, posebno onih odredbi koje se odnose na trošenje i upravljanje budžetskim sredstvima.

Kako se krivičnim djelima koja su obrađena u ovom radu na određen način može steći protivpravna imovinska korist to je kod otkrivanja i dokazivanja ovih djela važno provođenje i finansijskih istraga kao i utvrđivanje postojanja krivičnog djela pranja novca.

Krivična djela kojima se omogućava legalizacija prethodno stečenih nelegalnih prihoda, bilo da su u pitanju prihodi iz vršenja krivičnih dela, ili prihodi iz određenih legalnih poslova, kada se izbjegava plaćanje poreza i doprinosa, čime se vrši krivično djelo poreske utaje. U finansijskom smislu ova krivična djela, a to je pre svega jedno krivično djelo – „pranja“ novca, takođe predstavljaju trošak za kriminalnu organizaciju, ali samo u smislu odricanja od djela stečenih kriminalnih ili legalnih prihoda, koji se plaća na ime provizije onome koji „pere“ novac. Međutim, u nekim situacijama se i sama kriminalna organizacija može pojaviti kao „perač“ novca, pa tada i ovo krivično djelo spada u djela kojima kriminalna organizacija stiče profit, jer tada ona prisvaja određeni procenat novca koji se „pere“, na ime provizije, odnosno svojevrsne cijene za usluge koje vrši.¹¹

10 D. Jovašević, *Krivično pravo Bosne i Hercegovine, opšti dio, Sarajevo, 2005, str.13.*

11 M. Škulić, *Organizovani kriminaslitet, Autorska izdavačka zadruga, Beograd, 2003, str.124.*

LITERATURA:

1. Autorski tim, (2005), Komentari zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, Vijeće Evrope/Evropska komisija, Sarajevo.
2. Šuput J., Fiskalna krivična djela, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2015, str. 3.
3. Jovašević D., Krivično pravo Bosne i Hercegovine, opšti dio, Sarajevo, 2005, str.13.
4. Škulić M., Organizovani kriminaslitet, Autorska izdavačka zadruga, Beograd,2003, str.124.
5. Klajn I. Šipka M, Veliki rečnik stranih reči i izraza, Prometej, Novi Sad, 2007. str. 1328.
6. Vujaklija M., Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1970. str. 1012.

OSTALI IZVORI:

- 1.Ustava Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 21/92, 28/94, 8/96, 21/2002, 26/2002, 30/2002, 31/2002, 69/2002, 31/2003, 98/2003, 115/2005 i 117/2005.
- 2.Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 64/2017, 104/2018 – odluka US i 15/2021)
Zakon o budžetskom sistemu Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 121/2012, 52/2014, 103/2015 i 15/2016)
3. Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Republike Srbije, Kzz 949/2019 od 02.10.2019 godine.
4. Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 96 0 K 118679 19 Kž od 11.04.2019. godine

Dragan Gunjić¹, Sanja Gunjić²

NADLEŽNOST KOMUNALNOG INSPEKTORA U SUZBIJANJU I SPREČAVANJU ŠIRENJA ZARAZNIH BOLESTI

Apstrakt: Protekle godine u svetu, ali i u našoj zemlji obeležila je informacija Svetske zdravstvene organizacije da su kineske zdravstvene vlasti početkom januara 2020. godine identifikovale novi, do tada nepoznat, koronavirus, koji je dobio privremeni naziv „2019-nCov“. Generalni direktor Svetske zdravstvene organizacije je 30.01.2020. godine epidemiju izazvanu novim virusom proglasio zdravstvenom pretnjom od međunarodnog značaja – pandemijom, a početkom februara iste godine bolest izazvana navedenim virusom je nazvana „koronavirus 2019“ ili „COVID-19“.

U Republici Srbiji je prvi slučaj COVID-19 registrovan 06.03.2020. godine, a 15.03.2020. godine proglašeno je vanredno stanje.

Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti je članom 46a. stav 5. regulisano da Vlada Republike Srbije propisuje: mere lične zaštite od infekcije, vrstu ličnih zaštitnih sredstava, prostor, objekte i uslove za korišćenje tih sredstava, obaveze fizičkih i pravnih lica koja obavljaju delatnost ili koja koriste ili borave u tim objektima, odnosno prostoru, način vršenja kontrole, kao i druga pitanja od značaja za primenu mera lične zaštite od infekcije radi sprečavanja ili suzbijanja širenja zarazne bolesti.

Na osnovu nadležnosti iz člana 6. stav 1. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti Vlada je donela Odluku o proglašenju bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2 zaraznom bolešću čije je sprečavanje i suzbijanje od interesa za Republiku Srbiju, dok je ministar zdravlja primenom člana 6. stav 2. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, doneo Naredbu o proglašenju epidemije zarazne bolesti COVID-19, kojom je epidemija zarazne

1 Uprava Gradske opštine Novi Beograd, Beograd, Srbija
dragan.gunjic@novibeograd.rs

2 Državno prvobranilaštvo Republike Srbije, Beograd, Srbija
sanja.gunjic@dpb.gov.rs

bolesti COVID-19 proglašena epidemijom od većeg epidemiološkog značaja za teritoriju Republike Srbije.

Imajući u vidu navedeno, Vlada je donela Uredbu o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19, kojom su definisane mere za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, kao i uslovi, način sprovođenja, izvršioci i sredstva za sprovođenje zaštitnih mera.

Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti koji je bio na snazi u momentu proglašenja vanrednog stanja, bilo je regulisano da inspeksijski nadzor nad primenom ovog zakona i drugih propisa i opštih akata kojima se uređuje oblast zaštite stanovništva od zaraznih bolesti vrši Ministarstvo, preko sanitarnih inspektora.

Zbog ukazanih potreba da se mere zaštite striktno poštuju, kao i da se prevaziđu problemi u praktičnoj primeni propisa kojima se uređuju posebne mere za zaštitu stanovništva od zaraznih bolesti, bilo je neophodno pristupiti izmenama i dopunama Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, tako da inspeksijski nadzor, u slučaju proglašenja epidemije od većeg epidemiološkog značaja širih razmera, kao povereni posao, vrši i jedinica lokalne samouprave preko komunalne inspekcije, odnosno komunalne milicije.

Ključne reči: komunalni inspektor, mere zaštite, zarazne bolesti

Dragan Gunjić³, Sanja Gunjić⁴

JURISDICTION OF THE COMMUNAL INSPECTOR IN THE SUPPRESSION AND PREVENTION OF THE SPREAD OF THE INFECTIOUS DISEASE

Abstract: The past years in the world, but also in our country, was marked by the information of the World Health Organization that the Chinese health authorities in early January 2020 identified a new, unknown, coronavirus, which was given the temporary name „2019-nCov“. The Director-General of the World Health Organization is on January 30, 2020. declared the epidemic caused by the new virus a health threat of international importance – a pandemic, and in early February of the same year the disease caused by the virus was named „coronavirus 2019“ or „COVID-19“.

In the Republic of Serbia, the first case of COVID-19 was registered on March 6, 2020. and a state of emergency was declared on March 15, 2020.

³ Municipality of Novi Beograd, Belgrade, Serbia dragan.gunjic@novibeograd.rs

⁴ State Attorney's Office of the Republic of Serbia, Belgrade, Serbia
sanja.gunjic@dpb.gov.rs

The Law on Protection of the Population from Infectious Diseases regulates that the Government of the Republic of Serbia prescribes: personal protection measures against infection, type of personal protective equipment, places and terms of using these resources, obligations for individuals and companies which are performing/using/residing in those places, the way of performing supervision, as well as the other issues of importance for the implementation of personal protection measures against infection, in order to prevent or suppress the spread of infectious diseases.

Based on the jurisdiction from Article 6, paragraph 1 of the Law on Protection of the Population from Infectious Diseases, the Government passed the Decision on declaring COVID-19 disease caused by SARS-CoV-2 virus a infectious disease whose prevention and suppression are of the utmost importance for the Republic of Serbia. Minister of Health on the basis of Article 6, paragraph 2 of the Law on Protection of the Population from Infectious Diseases, passed the Order on declaring the epidemic of infectious disease COVID-19, which declared the epidemic of infectious disease COVID-19 an epidemic of greater epidemiological significance for the Republic of Serbia.

Considering that, the Government adopted the Decree on Measures for Prevention and Control of Infectious Diseases COVID-19, which defines measures for prevention and control of infectious diseases COVID-19 caused by SARS-CoV-2 virus, as well as conditions, manner of implementation, executors and resources for the implementation of protective measures.

The Law on Protection of the Population from Infectious Diseases, which was in force at the time of declaring the state of emergency, regulated that inspection supervision over the application of laws and regulations governing the protection of the population from infectious diseases is performed by the Ministry, through sanitary inspectors.

Due to the indicated needs to strictly observe protection measures, as well as to overcome the problems in the practical application of regulations governing special measures for protection of the population from infectious diseases, it was necessary to amend the Law on Protection of the Population from Infectious Diseases. Supervision, in case of declaring an epidemic of greater epidemiological significance on a larger scale, is new jurisdiction for units of local self-government through the communal inspection, and Communal militia.

Key words: communal inspector, protection measures, infectious diseases

1. UVOD

Protekle godine u svetu, ali i u našoj zemlji obelježila je informacija Svetske zdravstvene organizacije da su kineske zdravstvene vlasti početkom januara 2020. godine identifikovale novi, do tada nepoznat, koronavirus, koji je dobio privremeni naziv „2019-nCov“. Generalni direktor Svetske zdravstvene organizacije je 30.01.2020. godine epidemiju izazvanu novim virusom proglasio zdravstvenom pretnjom od međunarodnog značaja – pandemijom⁵, a početkom februara iste godine bolest izazvana navedenim virusom je nazvana „koronavirus 2019“ ili „COVID-19“.

U Republici Srbiji je prvi slučaj COVID-19 registrovan 06.03.2020. godine⁶, a 15.03.2020. godine proglašeno je vanredno stanje.

Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti je članom 46a. stav 5. regulisano da Vlada Republike Srbije propisuje: mere lične zaštite od infekcije, vrstu ličnih zaštitnih sredstava, prostor, objekte i uslove za korišćenje tih sredstava, obaveze fizičkih i pravnih lica koja obavljaju delatnost ili koja koriste ili borave u tim objektima, odnosno prostoru, način vršenja kontrole, kao i druga pitanja od značaja za primenu mera lične zaštite od infekcije radi sprečavanja ili suzbijanja širenja zarazne bolesti.

Na osnovu nadležnosti iz člana 6. stav 1. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti Vlada je donela Odluku o proglašenju bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2 zaraznom bolešću čije je sprečavanje i suzbijanje od interesa za Republiku Srbiju, dok je ministar zdravlja primenom člana 6. stav 2. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, doneo Naredbu o proglašenju epidemije zarazne bolesti COVID-19, kojom je epidemija zarazne bolesti COVID-19 proglašena epidemijom od većeg epidemiološkog značaja za teritoriju Republike Srbije.

Imajući u vidu navedeno, Uredbom Vlade o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19, definisane su mere za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, uslovi i način sprovođenja zaštitnih mera, kao i izvršioci i neophodna sredstva za sprovođenje navedenih mera.

Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, koji je bio na snazi u momentu proglašenja vanrednog stanja, bilo je regulisano da inspeksijski nadzor nad primenom zakona i propisa kojima se uređuje oblast zaštite

⁵ <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/344938/javno-zdravstvena-pretnja-od-medjunarodnog-znacaja-proglasena-od-strane-svetske-zdravstvene-organizacije.php>

⁶ www.covid19.rs/потврђен-први-случај-коронавируса-у-с/

stanovništva od zaraznih bolesti vrši Ministarstvo, preko sanitarnih inspektora.

Zbog ukazanih potreba da se mere zaštite striktno poštuju, kao i da se prevaziđu problemi u praktičnoj primeni propisa kojima se uređuju posebne mere za zaštitu stanovništva od zaraznih bolesti, bilo je neophodno pristupiti izmenama i dopunama Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, tako da inspekcijski nadzor, u slučaju proglašenja epidemije od većeg epidemiološkog značaja širih razmera vrši i jedinica lokalne samouprave, kao povereni posao, preko komunalne inspekcije, odnosno komunalne milicije.

2. ZAPOČINJANJE INSPEKCIJSKOG NADZORA

Inspekcijski nadzor počinje onog trenutka kada inspektor nadziranom subjektu uruči nalog za inspekcijski nadzor koji mu je izdao rukovodilac inspekcije ili lice koje je on ovlastio. Isto pravilo vredi i onda kada se vrši terenski inspekcijski nadzor, uzastopno, sa istim predmetom nadzora, kod više nadziranih subjekata, u periodu određenom u nalogu.

S obzirom da komunalni inspekcijski nadzor, po pravilu predstavljaju okolnosti koje ne trpe odlaganje i koje zahtevaju efikasno delovanje radi otklanjanja uočenih nepravilnosti (npr. narušavanje komunalnog reda, ometanje vršenja komunalnih delatnosti i korišćenja komunalnih objekata), to je inspekcijski nadzor moguće vršiti i bez naloga kako bi se blagovremeno izrekle mere inspekcijskog nadzora radi zaštite javnog interesa. Na osnovu izloženog jasno je da se nalog za komunalni inspekcijski nadzor izdaje u slučajevima kada ne postoje razlozi za preduzimanje hitnih i neodložnih mera.

Inspektor je dužan da o predstojećem inspekcijskom nadzoru, u pisanom obliku (elektronskim putem, a može i na papiru) obavesti nadzirani subjekt, najkasnije tri dana pre početka nadzora. Međutim, inspekcijski nadzor se, iznimno, prema članu 17. stav 4. Zakona o inspekcijskom nadzoru, može vršiti i bez obaveštavanja nadziranog subjekta o predstojećem nadzoru: kada postoje razlozi za neodložno postupanje ili bojazan da bi obaveštenje umanjilo ostvarenje cilja inspekcijskog nadzora i kada to nalaže zaštita javnog interesa, otklanjanje neposredne opasnosti po utvrđena zaštićena dobra, prava i interese, a što vršenje nadzora radi *sprečavanja i suzbijanja zarazne bolesti svakako jeste*.

Postupak se po odredbama Zakona o inspekcijskom nadzoru pokreće po službenoj dužnosti, ali i kad organ utvrdi ili sazna da je, s obzirom na činjenično stanje, neophodno da se zaštiti javni interes, imajući u vidu odredbe člana 90. ZUP-a.

3. VREME VRŠENJA INSPEKCIJSKOG NADZORA

Prema odredbama člana 19. Zakona o inspekcijskom nadzoru inspekcijski nadzor se vrši u radno vreme nadziranog subjekta, ali se može vršiti i van radnog vremena nadziranog subjekta u slučajevima:

- kada postoje razlozi za neodložno postupanje,
- kada je pre ili u toku inspekcijskog nadzora procenjeni nivo rizika visok ili kritičan;
- kada je neophodno preduzeti hitne mere kojima se sprečava ili otklanja neposredna opasnosti po život ili zdravlje ljudi, životnu sredinu ili biljni ili životinjski svet;
- kada se nadzirani subjekat saglasi sa vršenjem nadzora van radnog vremena,
- kada se proverava poštovanje radnog vremena u objektu nadziranog subjekta, odnosno ograničenje radnog vremena prema naredbama Kriznog štaba.

4. PRAVA I DUŽNOSTI NADZIRANOG SUBJEKTA

Prava i dužnosti nadziranog subjekta u postupku inspekcijskog nadzora u postupku primene odredaba Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti nisu derogirana, te se striktno primenjuju odredbe člana 20. Zakona o inspekcijskom nadzoru u kojem se naročito apostrofira pravo da inspekcija jednako postupa u istim ili bitno sličnim situacijama prema svim nadziranim subjektima.

4.1. Prava nadziranog subjekta

Prava nadziranog subjekta u postupku inspekcijskog nadzora su:

- da bude upoznat sa predmetom i trajanjem postupka;
- da mu se prezentuju nalog za inspekcijski nadzor i drugi akti doneti u postupku;
- da bude upoznat sa pravima i dužnostima koje ima u postupku inspekcijskog nadzora;
- da mu se omogući da se izjasni o svim bitnim činjenicama i ponuđenim dokazima koji su relevantni za potpuno i pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja;

- da aktivno učestvuje u dokaznom postupku, tako što će mu se omogućiti da: iznosi činjenice za koje smatra da su značajne za inspekcijski nadzor; predlaže izvođenje dokaza, postavlja pitanja svedocima i veštacima, i iznosi pravne tvrdnje;
 - da zahteva preventivno delovanje inspekcije (što uključuje pravo na stručnu pomoć inspekcije);
 - da inspektora upozori na tajnost informacija koje mu učini dostupnim;
 - da ukaže na eventualne nezakonitosti u postupku inspekcijskog nadzora i da zahteva njihovo otklanjanje;
 - da podnese zahtev za naknadu štete ukoliko mu je ista prouzrokovana nezakonitim inspekcijskim nadzorom;
 - da uskrati davanje podataka i izjava koje je već dao jednom od inspektora u postupku nadzora koji više inspekcija vrši zajednički;
 - da uskrati davanje podataka i izjava o predmetu ranije izvršenog nadzora, osim ako su se ti podaci u međuvremenu promenili, odnosno kada je davanje takvih podataka povezano sa preduzimanjem hitnih mera kojima se sprečava ili otklanja opasnost po život ili zdravlje ljudi, biljni ili životinjski svet, odnosno životnu sredinu.

4.1. Dužnosti nadziranog subjekta

U toku vršenja inspekcijskog nadzora nadzirani subjekt je dužan da:

- bude prisustvuje inspekcijskom nadzoru, kada je o predstojećem vršenju nadzora uredno obavestjen, osim u slučajevima naročito opravdanim koje ga u tome sprečavaju, a o čemu je dužan da blagovremeno obavesti inspekciju; ukoliko ne bude prisutan na mestu vršenja nadzora, a za to ne postoje opravdane okolnosti nadzor će se izvršiti u prisustvu službenog ili drugog lica koje se zatekne na mestu vršenja inspekcijskog nadzora;
 - omogućiti nesmetan inspekcijski nadzor, i to tako što će inspekciji staviti na raspolaganje odgovarajući radni prostor za terenski nadzor;
 - obezbedi uvid u poslovne knjige, opšte i pojedinačne akte, evidencije, izveštaje, ugovore, privatne isprave i drugu dokumentaciju koja je od značaja za vršenje inspekcijskog nadzora, i to u obliku u kojem ih poseduje i čuva;
 - omogućiti pristup lokaciji, zemljištu, objektima, poslovnom i drugom nestambenom prostoru, postrojenjima, uređajima, prevoznim sredstvima i drugim predmetima od značaja za inspekcijski nadzor;
 - blagovremeno pruži potpune i tačne podatke koji su mu dostupni, a ako nešto od toga ne može – da razloge za to, pismeno, obrazloži inspektor;

- poštuje integritet inspektora i da se na njegov zahtev usmeno ili pismeno izjasni o predmetu nadzora;
- da se informiše o zakonima i drugim propisima kako bi obezbedio zakonitost i bezbednost svog poslovanja i postupanja.

5. ZAKONSKI OKVIR DELOVANJA KOMUNALNE INSPEKCIJE U SUZBIJANJU I SPREČAVANJU ŠIRENJA ZARAZNIH BOLESTI

Odlukom o proglašenju bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2 zaraznom bolešću, koju je donela Vlada na osnovu člana 6. stav 1. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, njeno sprečavanje i suzbijanje je proglašeno interesom Republike Srbije, a Naredbom o proglašenju epidemije zarazne bolesti COVID-19, koju je doneo ministar zdravlja na osnovu člana 6. stav 2. istog Zakona, proglašena je epidemija zarazne bolesti COVID-19 epidemijom od većeg epidemiološkog značaja – za teritoriju Republike Srbije.

Navedeni zakon je u članu 2. stav 1. tačka 19a) definisao je ličnu zaštitu od infekcije kao dužnost svakog pojedinca da preduzima mere zaštite sopstvenog zdravlja i života u skladu sa prirodom bolesti. „Mere lične zaštite od infekcije podrazumevaju obavezu korišćenja ličnih zaštitnih sredstava, postupanje u zatvorenom i/ili na otvorenom prostoru, na javnim i privatnim okupljanjima u skladu sa propisanim merama za sprečavanje širenja zarazne bolesti.“

Ovaj zakon u članu 46a propisuje da mere lične zaštite od infekcije podrazumevaju takvo činjenje ili uzdržavanje od činjenja koje je usmereno na zaštitu sopstvenog i tuđeg zdravlja i života od zarazne bolesti, a naročito:

- obavezu korišćenja ličnih zaštitnih sredstava u skladu sa prirodom bolesti,
- određeno ponašanje u zatvorenom i/ili na otvorenom prostoru, na javnim i privatnim okupljanjima i druge propisane mere lične zaštite kojima se sprečava ili suzbija širenje zarazne bolesti.
- obavezu pravnih lica i preduzetnika koji obavljaju delatnost u objektima u kojima borave druga lica, da preduzmu radnje i aktivnosti radi primene mera lične zaštite od infekcije, kao i da odrede lice odgovorno za neposrednu primenu tih mera,
- obavezu da su mere lične zaštite od infekcije usmerene na zaštitu sopstvenog i tuđeg zdravlja i života od zarazne bolesti, u vreme proglašene epidemije, dužna da primenjuju sva lica, u skladu sa propisima.

Članom 46a stav 4. istog zakona je propisano: „Kontrolu sprovođenja mera lične zaštite vrši sanitarna inspekcija, a u slučaju epidemije zaraznih bolesti od većeg epidemiološkog značaja širih razmera, pored sanitarne inspekcije, kontrolu sprovođenja mera lične zaštite vrše i komunalna inspekcija i komunalna milicija, u skladu sa ovim zakonom, kao poverene poslove.“

Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti predviđa da Vlada Republike Srbije propisuje:

- mere lične zaštite od infekcije,
- vrstu ličnih zaštitnih sredstava,
- prostor, objekte i uslove korišćenja tih sredstava,
- obaveze fizičkih i pravnih lica koja obavljaju delatnost ili koja koriste ili borave u tim objektima, odnosno prostoru,
- način vršenja kontrole i
- druga pitanja od značaja za primenu mera lične zaštite od infekcije radi sprečavanja ili suzbijanja širenja zarazne bolesti.

U tom pogledu, Vlada je donela Uredbu o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 (u daljem tekstu: Uredba), kojom se određuju mere za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, uslovi, način sprovođenja, izvršioci i sredstva za sprovođenje zaštitnih mera. Uredba članom 6. propisuje da su za vreme boravka na javnim mestima u zatvorenom prostoru, građani dužni da, zbog sprečavanja širenja zarazne bolesti COVID-19, obavezno nose zaštitne maske i održavaju međusobno rastojanje od najmanje dva metra između dva lica koja ne borave u istom domaćinstvu. Nošenje zaštitnih maski je obavezno ukoliko na javnim mestima na otvorenom prostoru, nije moguće održati rastojanje između dva lica od najmanje dva metra (ispred prodavnica, apoteka, na autobuskim i drugim stajalištima i sl.).

Nošenje zaštitnih maski je obavezno u javnom drumskom i železničkom prevozu putnika, a roditelji maloletne dece ili dece sa posebnim potrebama, odnosno njihovi starioci, dužni su da obezbede da deca starija od četiri godine nose zaštitnu masku u svim prethodno nabrojanim slučajevima.

Pravna lica i preduzetnici (poslodavci) koji obavljaju delatnost u oblasti trgovine na malo i usluge u oblasti ugostiteljstva, koje obuhvataju prodaju hrane i pića, tu delatnost, odnosno pružanje usluga mogu da u skladu sa odredbom člana 8. Uredbe obavljaju delatnost, odnosno da vrše posluživanje korisnika u zatvorenom prostoru i u prostoru organizovanih bašti na

otvorenom – uz primenu preventivnih mera propisanih Uredbom i utvrđenih aktom poslodavca, saglasno zakonu i propisima iz oblasti bezbednosti i zdravlja na radu.

Pravna lica i preduzetnici su dužni da, u odnosu na zaposlene i korisnike usluga, primene sve preventivne mere od uticaja na bezbednost i zdravlje zaposlenih i korisnika usluga, a posebno one koje se odnose na sprečavanje širenja zarazne bolesti kao što su: organizovanje procesa rada koji obezbeđuje održavanje fizičke distance, odnosno međusobnog rastojanja između dva lica od najmanje dva metra, obaveznu dezinfekciju mobilijara, mašina, alata i uređaja za rad posle pružene usluge svakom pojedinačnom korisniku, obaveznu upotrebu zaštitnih sredstava tj. maski od strane zaposlenih – za pružanje usluga na otvorenom, kao i dodatne mere ograničenog broja lica u prostoriji, a u slučaju manjeg rastojanja od dva metra između korisnika, pružanje usluga uz primenu staklene, plastične ili slične barijere, obaveznu dezinfekciju prostorija i podova, obaveznu upotrebu zaštitnih sredstava tj. maski i od korisnika usluga – za pružanje usluga u zatvorenom prostoru, kao i da u tom smislu donesu poseban plan primene mera, kao sastavni deo akta poslodavca iz oblasti bezbednosti i zdravlja na radu.

Radno vreme ugostiteljskih objekata, izuzev onih u kojima se priprema hrana i piće koje se dostavlja korisnicima ili u kojima se prodaju hrana i pića preko šaltera, odnosno bez ulaska kupca u sam objekat, ograničeno je tako da ti objekti i noćni klubovi neće raditi od 23.00 časa do 06.00 časova narednog dana.

Ugostiteljski objekti u kojima se vrši priprema hrane i pića za dostavu, kao i ugostiteljski objekti koji prodaju hranu i piće bez ulaska korisnika u objekat dužni su da obezbede da se ispred objekata ne okuplja više od tri korisnika, kao i da lica koja su ispred objekta nose maske i drže propisano rastojanje.

Nadalje, pravna lica i preduzetnici (poslodavci) koji prodaju robu ili pružaju usluge u trgovinskim centrima i sličnim objektima u kojima se obavlja delatnost u oblasti trgovine na malo, a koja obuhvata prodaju robe i vršenje usluga u lokalima u koje se ulazi iz većeg zatvorenog prostora, dužni su da, u odnosu na zaposlene i korisnike usluga, primene sve preventivne mere od uticaja na bezbednost i zdravlje zaposlenih i korisnika usluga, a posebno one koje se odnose na sprečavanje širenja zarazne bolesti, kao što su: organizovanje procesa rada koji obezbeđuje ograničen broj lica u prostoru, održavanje fizičke distance, odnosno međusobnog rastojanja između dva lica od najmanje dva metra, pružanje usluga uz primenu staklene, plastične ili

slične barijere, obaveznu dezinfekciju prostorija i podova, mobilijara, mašina, alata i uređaja za rad posle pružene usluge svakom pojedinačnom korisniku, obaveznu upotrebu zaštitnih sredstava tj. maski od strane zaposlenih i korisnika usluga, kao i da donesu poseban plan primene mera, koji je sastavni deo akta o proceni rizika u skladu sa zakonom i propisima iz oblasti bezbednosti i zdravlja na radu.

Radno vreme prodavnica, trgovinskih centara i drugih maloprodajnih trgovinskih objekata, izuzev radnog vremena apoteka i benzinskih pumpi u obavljanju delatnosti prodaje goriva, ograničeno je, i ti objekti neće raditi od 23.00 časa do 06.00 časova narednog dana.

Pravna lica i preduzetnici koji obavljaju trgovinu na malo dužni su da obezbede da u objekte u kojima se obavlja trgovina na malo, odnosno u objekte u kojima se prodaje roba ili pružaju usluge u trgovinskim centrima ili slične objekte u kojima se obavlja delatnost u oblasti trgovine na malo, a koja obuhvata prodaju robe i vršenje usluga u lokalima u koje se ulazi iz većeg zatvorenog prostora, ne ulaze, odnosno da u njima ne borave lica koja ne nose lične zaštitne maske. Navedena pravna lica i preduzetnici su dužni da na vidnom mestu postavе obaveštenje da ulazak, odnosno boravak licima bez ličnih zaštitnih maski nije dozvoljen. Isti su dužni da odrede lice (korona redar) koje je odgovorno za poštovanje mera nošenja lične zaštitne maske. Od ove obaveze su izuzeta pravna lica i preduzetnici koji imaju do troje zaposlenih.

U pogledu održavanja javnih kulturno-umetničkih manifestacija u zatvorenom prostoru dozvoljeno je prisustvo najviše 500 posetilaca istovremeno, i to tako da svako drugo mesto za sedenje bude slobodno, uz obaveznu nošenje zaštitnih maski kako posetilaca, tako i zaposlenih koji su angažovani u organizaciji manifestacije.

Ukoliko se javna kulturno-umetnička manifestacija održava na otvorenom prostoru, dozvoljeno je prisustvo najviše 500 posetilaca istovremeno, uz održavanje distance od najmanje dva metra između posetilaca i obavezno nošenje zaštitnih maski posetilaca i zaposlenih u organizaciji manifestacije.

Navedeni broj posetilaca prilikom održavanja javnih kulturno-umetničkih manifestacija se ne odnosi na održavanje koncerata i drugih manifestacija estradnog karaktera.

Uredbom je regulisano da priređivači posebnih i klasičnih igara na sreću mogu nastaviti sa priređivanjem igara u objektima pod uslovom da budu primenjene sve preventivne mere koje se odnose na sprečavanje širenja zarazne bolesti, kojima se osigurava bezbednost zaposlenih i bezbednost korisnika usluga, i to: ograničen broj lica u prostoriji, održavanje fizičke distance,

odnosno međusobnog rastojanja između dva lica od najmanje dva metra, a u slučaju manjeg rastojanja uz primenu staklene, plastične ili slične barijere, obavezna dezinfekcija prostorija, podova, mobilijara, mašina, alata i uređaja za rad posle pružene usluge svakom pojedinačnom korisniku, obavezna upotreba zaštitnih sredstava tj. maski, kako od strane zaposlenih tako i korisnika usluga, kao i da u tom smislu donesu poseban plan primene mera, kao sastavni deo akta o proceni rizika u skladu sa zakonom i propisima iz oblasti bezbednosti i zdravlja na radu. Radno vreme priređivača posebnih i klasičnih igara na sreću ograničeno je i objekti u kojima se priređuju igre na sreću neće raditi od 23.00 časa do 06.00 časova narednog dana.

Prema članu 13. Uredbe, na teritoriji jedinice lokalne samouprave na kojoj je nadležni organ proglasio vanrednu situaciju zbog nastanka elementarne nepogode širenjem epidemije zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, danom stupanja na snagu akta o proglašenju vanredne situacije primenjuju se sledeće posebne mere zaštite stanovništva od zaraznih bolesti:

1) zabrana okupljanja u zatvorenom i otvorenom prostoru više od pet lica, ako nije moguće obezbediti fizičku distancu od dva metra i odgovarajuće mere lične zaštite;

2) u javnim parkovima i igralištima, kao i tokom vežbanja na otvorenom prostoru dozvoljeno je okupljanje do pet lica, uz odgovarajuće mere lične zaštite;

3) u svim zatvorenim prostorima obavezno nošenje zaštitnih maski i poštovanje fizičke distance od dva metra;

4) zabrana organizovanja svečanosti, kao i organizovanja sportskih i drugih zabavnih manifestacija;

5) ograničava se radno vreme ugostiteljskih objekata koji nemaju baštu i noćnih klubova, tako da ti objekti neće raditi od 21.00 časa do 06.00 časova narednog dana;

6) ograničava se radno vreme ugostiteljskih objekata koji imaju baštu, tako da ti objekti neće pružati ugostiteljske usluge u zatvorenom delu objekta od 21.00 časa, a u otvorenom delu objekta (bašti) od 23.00 časa do 06.00 časova narednog dana;

7) prilagođavanje rada ugostiteljskih objekata tako da za jednim stolom ne mogu sedeti više od dva lica, izuzev ako su u pitanju roditelji i maloletna deca ili lica koja žive u zajedničkom domaćinstvu, uz obavezni razmak od dva metra između stolova;

8) puna primena svih preventivnih mera u ustanovama predškolskog vaspitanja i obrazovanja;

9) u osnovnim i srednjim školama i visokoškolskim ustanovama odložiti okupljanja, a prijemne i druge ispite organizovati uz primenu svih mera lične zaštite (fizička distanca od dva metra, obavezno nošenje maske i/ili vizira i rukavica);

10) u javnom prevozu obavezno nošenje zaštitnih maski, uz redovno pro-
vetravanje i dezinfekciju vozila;

11) zabrana korišćenja otvorenih i zatvorenih bazena, spa i velnes cen-
tara;

12) sprovođenje mera zaštite u verskim objektima i prilikom vršenja ver-
skih obreda;

13) sprovođenje mera zaštite u kozmetičkim, frizerskim salonima, salo-
nima lepote, fitnes centrima i teretanama (maske i rukavice);

14) česta *dezinfekcija svih javnih objekata*;

15) preporučuje se dezinfekcija najmanje jedanput dnevno zajedničkih
prostorija u stambenim zgradama;

16) *što češće pranje ulica i javnih površina uz upotrebu dezinfekcionih
sredstava.*

Za svaku jedinicu lokalne samouprave, u slučaju proglašenja vanredne
situacije zbog nastanka elementarne nepogode širenjem epidemije zarazne
bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, Vlada može, posebnom
odlukom, izmeniti mere iz navedenog člana, odnosno odrediti druge posebne
mere zaštite stanovništva od zarazne bolesti COVID-19, uslove, način spro-
vođenja i izvršioce, ako to nalažu posebne okolnosti.

Sprovođenje mera zaštite iz navedenog člana, u skladu sa zakonom utvr-
đenim ovlašćenjima, obezbeđuju, koordiniraju i nadziru predsednici opština,
odnosno gradonačelnici preko nadležnih opštinskih, odnosno gradskih organa
i službi, štabovi za vanredne situacije jedinica lokalne samouprave i nadležni
zavodi, odnosno instituti za javno zdravlje.

Ograničenja radnog vremena i prostorna ograničenja koja su utvrđena
u odredbama člana 14. Uredbe, mogu se, na predlog Kriznog štaba za suz-
bijanje zarazne bolesti COVID-19, a u skladu sa aktuelnom epidemiološkom
situacijom, izmeniti aktom ministra nadležnog za poslove zdravlja.

Nadalje, u skladu sa članom 27. stav 5. Zakona o inspekcijskom nadzoru,
inspector može bez odlaganja doneti rešenje kojim će izreći mere inspek-
cijskog nadzora radi otklanjanja utvrđenih nezakonitosti, ako je to neop-
hodno radi preduzimanja hitnih mera na sprečavanju ili otklanjanju nepo-
sredne opasnosti po život ili zdravlje ljudi. Ovakvo rešenje će se doneti bez

prethodnog ukazivanja na nezakonitost i bez ostavljanja paricionog roka za otklanjanje nezakonitosti, odnosno otklanjanje štetnih posledica ili za ispunjavanje zakonom propisanih obaveza.

Primenom navedenih propisa i odredaba člana 73. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti komunalni inspektor je ovlašćen da rešenjem izrekne mere inspekcijskog nadzora kojima će naložiti otklanjanje nezakonitosti i nepravilnosti u primeni mera lične zaštite, odnosno da naloži da se objekat isprazni i zabrani obavljanje delatnosti.

Rešenje kojim se izriču mere inspekcijskog nadzora donosi se na osnovu zapisnika o inspekcijskom nadzoru kojim su utvrđene sve odlučujuće činjenice.

Na osnovu odredbi člana 75. stav 5. a u vezi sa članom 46a stav 4. i članom 73. stav 3. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, člana 51. stav 1. Zakona o državnoj upravi, člana 39. stav 3. Zakona o inspekcijskom nadzoru i člana 155. stav 2. i članom 201. Zakona o opštem upravnom postupku žalba izjavljena na rešenje komunalnog inspektora doneta u postupcima inspekcijskog nadzora radi suzbijanja i sprečavanja širenja zarazne bolesti COVID – 19, ne odlaže njegovo izvršenje.

6. OVLAŠĆENJA KOMUNALNOG INSPEKTORA

6.1. Opšta ovlašćenja komunalnog inspektora

Komunalni inspektor je ovlašćen da, radi utvrđivanja odlučujućih činjenica:

- izvrši uvid i kopiranje javnih isprava i podataka iz registara i evidencija koje vode nadležni organi, ukoliko je to neophodno za efikasno vršenje inspekcijskog nadzora, ukoliko ih nije mogao pribaviti po službenoj dužnosti;
- izvrši uvid u lične ili druge javne isprave sa fotografijom koje su podobne za identifikaciju lica;
- uzima pisane i usmene izjave nadziranih subjekata, svedoka, službenih i zainteresovanih lica i punomoćnika, kao i da ih poziva da daju izjave o pitanjima koja su od značaja za postupak inspekcijskog nadzora;
- naloži da mu nadzirani subjekat u određenom roku dostavi na uvid poslovne knjige, opšte i pojedinačne akte, evidencije, ugovore i drugu dokumentaciju koja je od značaja za postupak inspekcijskog nadzora, i to u obliku u kojem ih nadzirani subjekat poseduje i čuva;

- vrši uviđaj, pregled i proveru lokacije, zemljišta, objekta, poslovnog i drugog nestambenog prostora, postrojenja, uređaja, opreme, pribora, vozila, kao i drugih predmeta koji su od značaja za postupak inspekcijskog nadzora;
- obezbedi dokaze i preduzme druge radnje radi utvrđivanja činjeničnog stanja uzmanjem potrebnih uzoraka, fotografisanjem i snimanjem prostora u kome se vrši inspekcijski nadzor i druge stvari koje su predmet nadzora u skladu sa Zakonom o inspekcijskom nadzoru ili drugim posebnim zakonima.

6.1. Posebna ovlašćenja u primeni mera radi sprečavanja širenja zarazne bolesti COVID-19

Komunalni inspektor u vršenju inspekcijskog nadzora u primeni mera lične zaštite od infekcije u slučaju proglašenja epidemije od većeg epidemiološkog značaja širih razmera, radi suzbijanja i sprečavanja širenja zarazne bolesti COVID – 19, izazvane virusom SARS-CoV-2, vrši neposrednim opazanjem sledeće provere:

- da li je nadzirani subjekat obezbedio dezobarijeru na ulazu u objekat,
- da li svi zatečeni zaposleni nose lične zaštitne maske i da li ih nose pravilno, tako da maska pokriva usta, nos i bradu,
- da li svi zatečeni kupci, odnosno korisnici, nose lične zaštitne maske i da li ih nose pravilno, tako da maska pokriva usta, nos i bradu,
- da li je nadzirani subjekat na vidnom mestu postavio obaveštenje da ulazak, odnosno boravak lica u objektu bez lične zaštitne maske nije dozvoljen,
- da li je nadzirani subjekat u objektu obezbedio fizičku distancu između zatečenih lica od najmanje jedan i po metar između dva lica koja ne borave u istom domaćinstvu, odnosno da na svaka 4 m² može biti prisutno jedno lice, odnosno pružanje usluga uz primenu staklene, plastične ili slične barijere
- da li je nadzirani subjekat obezbedio obaveznu dezinfekciju prostora i podova, kao i mobilijara u objektu
- da li je nadzirani subjekat u skladu sa čl. 6. stav 2. Uredbe o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID – 19 doneo poseban plan primene mera, kao sastavni deo akta, a u skladu sa zakonom i drugim propisima iz oblasti bezbednosti i zdravlja na radu,
- da li je nadzirani subjekat odredio lice odgovorno za neposrednu primenu mera lične zaštite od infekcija, odnosno da li je nadzirani subjekat

koji ima više od troje zaposlenih odredio lice koje je odgovorno za poštovanje mera

- da li je odgovorno lice za neposrednu primenu mera prisutno u objektu prilikom inspekcijskog nadzora
- da li je nadzirani subjekat upoznao odgovorno lice za neposrednu primenu mera lične zaštite sa posebnim planom primena mera
- da li se nadzirani subjekat pridržava ograničenog radnog vremena

7. ZAPISNIK O INSPEKCIJSKOM NADZORU

Zakonom o inspekcijskom nadzoru (čl. 35–36) propisana je obaveza inspektora da sačini zapisnik o inspekcijskom nadzoru. Istim članom propisana je obavezna sadržina zapisnika i obaveza propisivanja opšteg obrasca zapisnika o inspekcijskom nadzoru, koji, za republičke inspekcije, propisuje ministar nadležan za poslove državne uprave, dok obrazac zapisnika iz izvorne nadležnosti propisuje nadležni organ pokrajinske autonomije ili jedinice lokalne samouprave. Opšti obrazac zapisnika za republičke inspekcije propisan je Pravilnikom o opštem obrascu zapisnika o inspekcijskom nadzoru⁵⁶ i odnosi se i na poverene poslove inspekcijskog nadzora koje vrše jedinice lokalne samouprave. Obrazac daje formu za ujednačavanje vršenja inspekcijskog nadzora, koja se prilagođava odgovarajućoj vrsti i obliku inspekcijskog nadzora, što znači da ne predstavlja zadatak, obaveznu formu.

Zapisnik se nadziranom subjektu dostavlja u roku od osam dana od završetka inspekcijskog nadzora, koji ima pravo da na zapisnik stavi primedbe u roku od pet radnih dana od dana njegovog prijema. Zapisnik može biti sačinjen na licu mesta i uručen nadziranom subjektu odmah. Ukoliko ovlašćeno lice nadziranog subjekta odbije da primi zapisnik, inspektor će navedenu činjenicu konstatovati u zapisniku uz navođenje razloga odbijanja ako su mu poznati. Za sprovođenje inspekcijskog nadzora nije nužno da nadzoru prisustvuje zakonski zastupnik, već je dovoljno da nadzoru prisustvuje lice koje je zaposleno ili po drugom osnovu radno angažovano kod nadziranog subjekta u određenom objektu, čime se ne uskraćuje pravo nadziranom subjektu da se izjasni na zapisnik, budući da ima pravo da stavi primedbe u roku od pet radnih dana od dana dostavljanja zapisnika.

Kada nadzirani subjekt u ostavljenom roku stavi primedbe na zapisnik, inspektor ih uzima u obzir i ocenjuje da li je neophodno da izvrši dopunski inspekcijski nadzor kako bi utvrdio i evidentirao činjenice koje su u

primedbama navedene. Ako su u primedbama iznete nove činjenice i novi dokazi, zbog kojih je činjenično stanje koje je utvrđeno u zapisniku toliko izmenjeno da može dovesti do drukčije pravne ocene činjeničnog stanja, inspektor će sastaviti dopunski zapisnik, na koji se ne može staviti primedba. Kontrolnim zapisnikom inspektor može da predloženu ili naloženu, odnosno izrečenu meru izmeni, pa čak i da odustane od nje.

Na ona pitanja u vezi sa zapisnikom o inspekcijskom nadzoru koja nisu uređena ZIN-om, primenjuje se ZUP.

Inspektor u zapisnik unosi opis sprovedenih radnji, izvedene dokaze, konstatuje činjenice i otkrivene nezakonitosti. Dokumenti koji predstavljaju dokaz se evidentiraju i prilažu uz zapisnik, te tako postaju sastavni deo zapisnika.

Pravni osnov vršenja inspekcijskog nadzora predstavljaju odredbe Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti i Uredba o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19.

Nadalje se u zapisnik unosi datum i vreme započinjanja i završetka terenskog, odnosno kancelarijskog inspekcijskog nadzora, kao i izrečena mera, npr. prekršajni nalog, zahtev za pokretanje prekršajnog postupka, krivična prijava.

Zapisnik se zaključuje tako što isti bude pročitao, uz unošenje konstatacije da li nadzirani subjekt, odnosno prisutno lice na njega ima ili nema primedbi, te ga inspektor i nadzirani subjekat potpisuju.

Zapisnik se sačinjava u 3 (tri) istovetna primerka, od kojih se 1 (jedan) uručuje nadziranom subjektu, odnosno prisutnom licu.

8. REŠENJA KOMUNALNOG INSPEKTORA U SUZBIJANJU I SPREČAVANJU ŠIRENJA ZARAZNE BOLESTI COVID-19

Komunalni inspektor, u postupku redovnog ili vanrednog terenskog inspekcijskog nadzora nad primenom mera lične zaštite od infekcije u slučaju proglašenja epidemije od većeg epidemiološkog značaja širih razmera, radi suzbijanja i sprečavanja širenja zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, može doneti rešenje kojim se nalaže nadziranom subjektu da u objektu u kojem je izvršen inspekcijski nadzor otkloni nezakonitosti i nepravilnosti u primeni mera lične zaštite od infekcije opisom naloga za preduzimanjem, obustavom ili trpljenjem neke radnje, i to sa rokom: bez odlaganja, a najkasnije u roku od jednog ili više dana od obaveštavanja o rešenju.

Komunalni inspektor činjenično stanje utvrđuje uviđajem, odnosno neposrednim opažanjem na licu mesta, u skladu sa članom 21. stav 1. tačka 5) Zakona o inspekcijskom nadzoru i članom 133. Zakona o opštem postupku. Radi dokumentovanja odlučujućih činjenica, inspektor može sačiniti foto i video zapise, koje prilaže uz zapisnik, u skladu sa članom 21. stav 1. tačka 7) Zakona o inspekcijskom nadzoru i članom 133. stav 4. Zakona o opštem postupku.

Nakon savesne i brižljive ocene celokupnih rezultata sprovedenog postupka, odnosno svakog dokaza pojedinačno i svih dokaza zajedno, komunalni inspektor će, prema odredbama člana 10. i 116. Zakona o opštem upravnom postupku i člana 21. Zakona o inspekcijskom nadzoru, naložiti mere za otklanjanje nezakonitosti.

U uvodu, dispozitivu i obrazloženju se obavezno navode identifikacioni podaci o objektu, odnosno prostoru u kojem se vrši uviđaj, (npr. adresa ili katastarska parcela i katastarska opština), ime i prezime, odnosno naziv nadziranog subjekta, njegovo prebivalište odnosno sedište, JMBG za fizičko lice, odnosno matični broj i PIB za pravno lice, ime i prezime odgovornog lica u pravnom licu, njegov JMBG i funkcija.

Nadzirani subjekat je dužan da u skladu sa članom 41. Zakona o inspekcijskom nadzoru obavesti komunalnu inspekciju o izvršenju mera naloženih rešenjem i o tome dostavi dokaze u roku od jednog ili više dana.

Zakon o opštem upravnom postupku u članu 140. propisuje da se rešenje donosi u pisanom obliku (elektronski ili papirni dokument), međutim, članom 75. stav 2. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti propisano je da preduzimanje izuzetno hitnih mera radi otklanjanja neposredne opasnosti po život i zdravlje ljudi, sanitarni inspektor može narediti i usmenim rešenjem, u skladu sa zakonom, a članom 51. stav 1. Zakona o državnoj upravi propisano je da pri vršenju poverenih poslova državne uprave imaoci javnih ovlašćenja, u ovom slučaju komunalni inspektori, imaju ista prava i dužnosti kao organi državne uprave.

S obzirom na navedeno, kada komunalni inspektor, uzimajući u obzir utvrđene činjenice i sve okolnosti slučaja, utvrdi da postoji neophodnost neodložnog preduzimanja hitnih mera radi otklanjanja, kao i sprečavanja neposredne opasnosti po život i zdravlje ljudi, u zaštiti javnog interesa, može na osnovu ovlašćenja iz člana 143. Zakona o opštem upravnom postupku donese usmeno rešenje, kojim će naložiti da se isprazni predmetni objekat, odnosno prostor i zabrani obavljanje delatnosti u tom objektu, odnosno prostoru. O izricanju usmenog rešenja bez odlaganja se sačinjava službena beleška u skladu sa odredbama člana 37. stav 4. Zakona o inspekcijskom nadzoru, kao i da u roku od tri dana od dana izricanja usmenog rešenja, donese pisano rešenje.

Nadalje, članom 201. Zakona o opštem upravnom postupku propisano je da se usmeno rešenje može izvršiti odmah, bez donošenja rešenja o izvršenju.

Uputstvom o pravnom sredstvu se nadzirani subjekat poučava da je protiv takvog rešenja dozvoljena žalba, koja se izjavljuje ministru zdravlja u roku od osam dana od dana obaveštavanja o rešenju. Žalba se može izjaviti i usmeno na zapisnik uz prilaganje dokaza o uplaćenju republičkoj administrativnoj taksi.

Dostavnom naredbom se određuje da se po primerak rešenja dostavi: nadziranom subjektu, inspekciji u spise predmeta, arhivi, kao i drugom nadležnom ili zainteresovanom organu, organizacija ili subjektu, u skladu sa zakonom.

8.1. Rešenje komunalnog inspektora kojim se nalaže otklanjanje nezaklonitosti i nepravilnosti u primeni mera lične zaštite

Kada komunalni inspektor utvrdi da nadzirani subjekat u objektu u kome se vrši inspekcijiski nadzor nije ispunio obaveze u pogledu primene mera lične zaštite od infekcije, propisane Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti i Uredbom o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19, može, u skladu sa članom 27. stav 5. Zakona o inspekcijiskom nadzoru, bez odlaganja doneti rešenje kojim će izreći mere inspekcijiskog nadzora radi otklanjanja utvrđenih nezaklonitosti, ako je to neophodno radi preduzimanja hitnih mera na sprečavanju ili otklanjanju neposredne opasnosti po život ili zdravlje ljudi. Ovakvo rešenje će se doneti bez prethodnog ukazivanja na nezaklonitost i bez ostavljanja paricionog roka za otklanjanje nezaklonitosti, odnosno otklanjanje štetnih posledica ili za ispunjavanje zakonom propisanih obaveza.

Predmetno rešenje se donosi primenom člana 73. stav 4. u vezi sa stavom 3. a u vezi sa članom 46a stav 4. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, člana 27. stav 5. i 37. stav 1. Zakona o inspekcijiskom nadzoru i člana 136. stav 1. Zakona o opštem upravnom postupku. Dispozitivom rešenja se nalažu nadziranom subjektu mere za otklanjanje utvrđenih nezaklonitosti i nepravilnosti u primeni mera lične zaštite od infekcije, i to tako da:

- obezbedi dezobarijeru na ulazu u objekat,
- obezbedi da svi zatečeni zaposleni nose lične zaštitne maske i da ih nose pravilno (tako da maska pokriva usta, nos i bradu),
 - obezbedi da svi zatečeni kupci, odnosno korisnici, nose lične zaštitne maske i da ih nose pravilno (tako da maska pokriva usta, nos i bradu),
 - na vidnom mestu postavi obaveštenje da licima koja ne nose ličnu zaštitnu masku nije dozvoljen ulazak, odnosno boravak u objektu,

- da u objektu obezbedi fizičku distancu između lica od najmanje 1,50 m između dva lica koja ne borave u istom domaćinstvu, odnosno da na svaka 4 m² može biti prisutno jedno lice, odnosno pružanje usluga uz primenu staklene, plastične ili slične barijere,
- da obezbedi obaveznu dezinfekciju prostorija i podova, kao i mobilijara u objektu,
- da donese poseban plan primene mera, u skladu sa čl. 6. stav 2. Uredbe o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19, kao sastavni deo akta, u skladu sa zakonom i propisima iz oblasti bezbednosti i zdravlja na radu,
- da odredi lice odgovorno za neposrednu primenu mera lične zaštite od infekcija, odnosno da nadzirani subjekat sa više od troje zaposlenih odredi lice koje je odgovorno za poštovanje mera,
- da upozna odgovorno lice za neposrednu primenu mera lične zaštite sa posebnim planom primena mera.

8.2. Rešenje komunalnog inspektora kojim se nalaže da se isprazni objekat, odnosno prostor i zabrani obavljanje delatnosti u njemu

Komunalni inspektor je ovlašćen da u postupku redovnog, odnosno vanrednog terenskog inspeksijskog nadzora nad primenom mera lične zaštite od infekcije u slučaju proglašenja epidemije od većeg epidemiološkog značaja širih razmera, radi suzbijanja i sprečavanja širenja zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, donese rešenje, kojim:

- 1) Nalaže da se odmah isprazni objekat, odnosno prostor u kome je došlo do okupljanja ljudi, tako da su prekršene mere čije je važenje propisano u vreme trajanja epidemije od većeg epidemiološkog značaja širih razmera,
- 2) Zabranjuje obavljanje delatnosti u objektu, odnosno prostoru u kome je došlo do okupljanja ljudi, tako da su prekršene mere čije je važenje propisano u vreme trajanja epidemije od većeg epidemiološkog značaja širih razmera, dok nadležni organ ne preduzme propisane mere, a najduže na 72 sata.

Zabrana okupljanja radi sprečavanja širenja zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, na javnim mestima, u zatvorenom i otvorenom prostoru, uređena je Naredbom o zabrani okupljanja u Republici Srbiji na javnim mestima u zatvorenom i otvorenom prostoru. Navedene inspeksijske mere se mogu izreći kumulativno ili alternativno, u zavisnosti od konkretnih činjenica i okolnosti predmetnog slučaja.

9. PREKRŠAJNI NALOG

Na osnovu čl. 168. i 169. Zakona o prekršajima komunalni inspektor je ovlašćen da izda prekršajni nalog fizičkom licu, pravnom licu, odnosno preduzetniku i odgovornom licu u pravnom licu zbog učinjenog prekršaja. Uplata novčane kazne vrši se u korist budžeta jedinice lokalne samouprave čiji je inspektor izdao prekršajni nalog.

Prekršajnim nalogom inspekcije, kao ovlašćeni organi, direktno primenjuju zakone iz svoje nadležnosti te sankcionišu blaže prekršaje, odnosno one prekršaje za koje je propisana novčana kazna u fiksnom iznosu. Za prekršaje za koje je propisana novčana kazna u određenom rasponu ili je predviđena prekršajna sankcija za čije izricanje je neophodna individualizacija zakonom propisane kazne uz procenu svih konkretnih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti i činjenica, inspektori su dužni da nadležnom prekršajnom sudu podnesu zahtev za pokretanje prekršajnog postupka.

Uvođenjem ovog instituta u domaći pravni poredak postižu se višestruki efekti, jer inspektori ne moraju da odlaze na brojne pretrese i vrlo brzo se vide rezultati njihovog rada na otkrivanju prekršaja, sudovi su značajno rasterećeni većeg broja predmeta, a fizička i pravna lica koja naprave blaži prekršaj oslobođena su obaveze plaćanja polovine iznosa izrečene novčane kazne, ali i štede vreme koje bi provela na pretresima.

Lice protiv koga je izdat prekršajni nalog plaćanjem polovine iznosa izrečene kazne u roku od osam dana od dana prijema prekršajnog naloga, prihvata odgovornost za učinjeni prekršaj, ali se i oslobađa plaćanja druge polovine iznosa izrečene kazne. Ukoliko lice protiv koga je izdat prekršajni nalog u navedenom roku ne izvrši uplatu polovine iznosa izrečene kazne ili ne podnese zahtev za sudske odlučivanje o izdatom prekršajnom nalogu, smatraće se da je prihvatilo odgovornost za učinjeni prekršaj propuštanjem. Time će prekršajni nalog postati konačan i izvršan, te će ga sa zabeležkom da novčana kazna nije plaćena inspektor dostaviti nadležnom prekršajnom sudu kako bi se izrečena novčana kazna unela u registar i kako bi se sproveo postupak izvršenja u skladu sa Zakonom o prekršajima. Takođe, lice protiv koga je izdat prekršajni nalog može prihvatiti odgovornost za prekršaj i nakon roka od osam dana od prijema prekršajnog naloga ako dobrovoljno uplati celokupan iznos izrečene novčane kazne, ali pre pokretanja postupka izvršenja.

Član 85a Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti predvideo je da se novčanom kaznom u iznosu od 300.000 dinara kazni za prekršaj pravno lice ako ne preduzme radnje i aktivnosti radi primene mera lične zaštite od

infekcije, kao i ako ne odredi lice odgovorno za neposrednu primenu tih mera u skladu sa članom 46a stav 2 istog Zakona.

Preduzetnik će se za isti prekršaj kazniti novčanom kaznom u iznosu od 150.000 dinara, a odgovorno lice u pravnom licu novčanom kaznom u iznosu od 50.000 dinara.

Takođe, lice odgovorno za primenu mera lične zaštite od infekcije (kورونا redar) će se kazniti za prekršaj ako ne obezbedi neposrednu primenu mera iz člana 46a stav 2 navedenog zakona, novčanom kaznom u iznosu od 30.000 dinara, dok će se novčanom kaznom u iznosu od 5.000 dinara kazniti za prekršaj fizičko lice ako se ne pridržava mera lične zaštite od infekcije usmerenih na zaštitu sopstvenog i tuđeg zdravlja i života, u vreme proglašene epidemije.

9. ZAKLJUČAK

Proglašavanjem epidemije izazvane novim virusom SARS-CoV-2, koja uzrokuje zaraznu bolest COVID-19, zdravstvenom pretnjom od međunarodnog značaja – pandemijom, Srbija se, kao i celokupna svetska zajednica našla u nezavidnom položaju. Zbog intenziteta širenja i prirode same zarazne bolesti pojavila se potreba da se preciznije reguliše postupanje nadziranih subjekata, ali i da se proširi nadzorni opseg nad primenom mera za sprečavanje i suzbijanje zaraznih bolesti. Ova potreba je proistekla iz činjenice da se ne radi o primeni mera nad izolovanim pojedincima, objektima ili području, kao i da mali broj sanitarnih inspektora nije u mogućnosti da efikasno sprovede nadzor u uslovima pandemije.

Zbog toga ne čudi što je Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti nadležnost za vršenje inspekcijskog nadzora pored sanitarnih inspektora, poverena i jedinicama lokalne samouprave koje ga vrše preko komunalnih inspekcija, a u jedinicama lokalne samouprave u kojim je organizovana komunalna milicija, i preko komunalne milicije.

Komunalna inspekcija i komunalna milicija imaju najšira ovlašćenja za rešavanje o pravima i obavezama fizičkih i pravnih lica koja utiču na kvalitet života u lokalnoj zajednici. Faktički u Republici Srbiji ne postoji jedinica lokalne samouprave koja nije organizovala komunalnu inspekciju, a sve veći broj gradova i opština pored komunalne inspekcije od usvajanja Zakona o komunalnoj miliciji organizuje i komunalnu miliciju.

Primena preventivnih mera zaštite stanovništva ne spada u kaznenu politiku države, već politiku zaštite života i zdravlja ljudi, te je u ovom smislu komunalna inspekcija primenu navedenih mera prilagodila ovoj intenciji

zakonodavca kako bi se podigla svest građana o ličnoj odgovornosti za zdravlje i život svih građana. Naime, mere koje je komunalna inspekcija izričala bile su pre svega preventivne, a manje represivne prirode. Za takvo stanje možemo zahvaliti medijima u Republici Srbiji, koji su redovno promovisali značaj primene mera lične zaštite u suzbijanju i sprečavanju širenja zarazne bolesti COVID-19, privrednim subjektima koji su blagovremeno obezbeđivali sredstava i opremu za ličnu zaštitu zaposlenih i posetilaca, ali i građanstvu koje je uz sve kontroverze koje su se pojavljivale u toku primene restriktivnih mera vrlo disciplinovano sprovodilo mere i pridržavalo se uputstava nadležnih institucija.

U prilog navedenom je i činjenica da je Odeljenje za inspekcijske poslove Uprave Gradske opštine Novi Beograd u toku februara 2021. godine izdalo samo 2 prekršajna naloga zbog nepridržavanja odredaba Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti: protiv pravnog lica u iznosu od 300 000,00 dinara i protiv odgovornog lica u pravnom licu u iznosu od 50 000,00 dinara.

10. LITERATURA:

1. Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti („Službeni glasnik RS“ br. 15/16, 68/20 i 136/20),
2. Zakon o inspekcijskom nadzoru („Službeni glasnik RS“, br. 36/15, 44/18-dr. Zakon i 95/18),
3. Zakon o državnoj upravi („Službeni glasnik RS“, br. 79/05, 101/07, 95/10, 99/14, 47/18 i 30/218 – dr. zakon)
4. Zakon o opštem upravnom postupku („Službeni glasnik RS“, br. 18/16 i 95/18),
5. Zakon o komunalnoj miliciji („Službeni glasnik RS“, br. 49/19)
6. Zakon o prekršajima („Službeni glasnik RS“, broj 65/13)
7. Uredba o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 („Službeni glasnik RS“, br. 66/20, 93/20, 94/20, 100/20, 109/20, 111/20, 120/20, 122/20, 126/20, 138/20, 141/20 i 144/20),
8. Uredba o merama za sprečavanje i suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 („Službeni glasnik RS“, br. 151/20, 152/20, 153/20, 156/20, 158/20, 1/21, 17/21, 19/21, 22/21, 29/21 i 34/21)
9. Odluka o proglašenju bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2 zaraznom bolešću („Službeni glasnik RS“, br. 23/20 ... 116/20),
10. Odluka o proglašenju vanrednog stanja („Sl. glasnik RS“, broj 29/20)
11. Naredba o proglašenju epidemije zarazne bolesti COVID-19 („Službeni glasnik RS“, broj 37/20),
12. Naredba o zabrani okupljanja u Republici Srbiji na javnim mestima u zatvorenom i otvorenom prostoru („Službeni glasnik RS“, br. 100/20, 111/20 i 133/20)

Кристијан Шебешћан
Факултет за пословне студије и право, Универзитет „Унион – Никола
Тесла“, Београд, Србија, sebescan.kristijan@gmail.com

ЦАРИНСКЕ УНИЈЕ, СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЦАРИНСКУ УНИЈУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Апстракт: Систем Царинске уније ЕУ је систем по којем све државе чланице морају да поштују заједничке прописе и законе у извршењу царинске контроле над робом која улази у ЕУ. Сам основ система је надгледање прикупљања царина и успостављање трговинских зарада према Заједничкој царинској тарифи ЕУ. „Номенклатура заједничке царинске тарифе (ССТН), је један од важанијих механизма, за прикупљање царина, и за редовно праћење спољне трговине, а индиректно и за примену посебних процедура у склопу трговинске, пољопривредне, пореске и монетарне политике“. (Др Славко Вукша Др Мирослав Динчић Др Жарко Ристић Др Петар Белокапић ПОРЕСКИ И ЦАРИНСКИ СИСТЕМИ ПОЛИТИКА Београд, 2013.) Кретања робе оцртава унутрашњу генерализацију „царинске уније, царинска тарифа означава њен спољашњи сегмент. Заједничким царинским тарифама (Common External Tariff – СЕТ, Common Customs Tariff – ССТ) предвиђене су царинске таксе које се наплаћују на увоз робе у Унију и оне су зарада буџета ЕУ. Ни једна држава чланица нема право да води самосталну царинску политику. О овој концепцији одлучује се на нивоу Уније, а имајући у обзир обавезе преузете међународним споразумима“. (Др Славко Вукша Др Мирослав Динчић Др Жарко Ристић Др Петар Белокапић ПОРЕСКИ И ЦАРИНСКИ СИСТЕМИ ПОЛИТИКА Београд, 2013.) Царинске контроле се воде и проширују се изнад тарифа на огроман број других ствари, као што су провера хране у складу са здравственим стандардима и провера да ли је роба широке потрошње у складу са безбедносним правилима. Царинска унија ЕУ захтева да све државе чланице на исти начин тумаче и примењују заједничка начела. Основе царинске уније су одредбе Уговора о ЕЗ-у, Главе И – Слобода кретања робе (чл. 23-27) и

Главе X – Сарадња у подручју царина (чл. 135). Чланом 23 утврђено је да ће царинска унија обухватати „укупну трговину робом, што првенствено укључује забрану царина и такса са истим бенефитима на увоз и извоз робе међу државама чланицама Уније, као и примену заједничке царинске тарифе“ (Гордана Џамић Радевић ДИСКУСИОНИ ПАПИР Царинска унија – које кораке Србија треба да предузме како би се ускладила са царинским правилима Европске уније) на њихове трговинске односе с трећим државама. Ако се то не деси, проузроковало би да роба уђе у ЕУ преко лука државе чланице са мањом контролом, а затим слободно кружи унутар ЕУ на тржиштима других држава чланица. Може се констатовати да се то не може толерисати у систему у којем нема свакодневних царинских контрола кретања робе унутар ЕУ између држава чланица, поготово из разлога што би увозници могли бити у прилици да се „играју системом“, тако што би свој увоз преусмерили у ЕУ да протиче кроз луке државе чланице у којој су нашли немоћ. Ако немоћ укључује неуспех у наметању тарифа, то би имало економске и фискалне последице у омогућавању увожених роба нижег трошка на целокупно тржиште ЕУ; ако је немоћ у безбедносним или еколошким стандардима, потенцијални ризик за потрошаче може да буде изузетно озбиљан. У 2018. години Царинска унија ЕУ прославила је 50. годишњицу. „Царинска унија ЕУ је од кључног значаја за правилно функционисање заједничког тржишта. У раду, националне царинске службе у свих 28 земаља ЕУ раде заједно на управљању свакодневним операцијама Царинске уније“ (Гордана Џамић Радевић ДИСКУСИОНИ ПАПИР Царинска унија – које кораке Србија треба да предузме како би се ускладила са царинским правилима Европске уније). Модерно административно управљање све више се служи компјутерским технологијама и методама. Стога је ЕУ успоставила неколико компјутерских система, нпр. ЦИС (Customs Information System), како би побољшала сарадњу држава чланица и осигурала бољу примену царинских закона. ЕУ је највећи трговински блок на свету, који чини 15% светске трговине, заједно са Сједињеним Државама и Кином. У 2018. години вредност трговине ЕУ са другим земљама износила је 3,9 билиона евра. Половина спољне трговине ЕУ била је са пет главних партнера: Сједињеним Државама, Кином, Швајцарском, Русијом и Турском.

Кључне речи: царинска унија, царинска тарифа, царинска контрола, јединствено тржиште, царинска роба, царински путеви, јединствена монета, царинска политика.

Kristijan Sebescan

Faculty of Business Studies and Law, University „Union – Nikola Tesla“,
Belgrade, Serbia, sebescan.kristijan@gmail.com

CUSTOMS UNION, WITH SPECIAL REFERENCE TO THE CUSTOMS UNION OF THE EUROPEAN UNION

Abstract: The European Union Customs Union system is a system according to which all member states must implement joint regulations and laws in the execution of customs controls on goods entering the EU. The very basic system is to monitor the collection of customs duties and the establishment of trade earnings according to the EU Common Customs Tariff. The Nomenclature of Common Customs Tariffs (CCTN) is one of the important mechanizations for the collection of customs duties and for regular monitoring of foreign trade, indirectly during special procedures in the trade and political economy. The movement of goods outlines the internal generalization of the customs union, the customs tariff denotes its external segment. The Common Customs Tariff (CET) provides for customs duties to be charged on imports of goods into the Union and are earnings from the EU budget. No member state has the right to pursue an independent customs policy. This concept is decided at the level of the Union, taking into account the obligations assumed by international agreements. Customs controls are conducted and extended above tariffs to a huge number of other things, such as checking food in accordance with health standards and checking whether consumer goods comply with security rules. The EU Customs Union requires all Member States to interpret and apply common principles in the same way. The basis of the customs union are the provisions of the EC Treaty, Title I – Freedom of movement of goods (Articles 23-27) and Title X – Cooperation in the field of customs (Article 135). Article 23 stipulates that the customs union will cover total trade in goods, which primarily includes the prohibition of customs duties and taxes with the same benefits on imports and exports of goods between EU member states, as well as the application of a common customs tariff on their trade relations with third countries. If this does not happen, it would cause goods to enter the EU through the ports of a Member State with less control, and then circulate freely within the EU in the markets of other Member States. It can be stated that this cannot be tolerated in a system in which there are no daily customs controls on the movement of goods within the EU between Member States, especially because importers could be able to „play with the

system“ by redirecting their imports to the EU. to flow through the ports of the Member State in which they found powerlessness. If impotence involves a failure to impose tariffs, it would have economic and fiscal consequences in making imported goods at a lower cost to the entire EU market; if the impotence is in safety or environmental standards, the potential risk to consumers can be extremely serious. In 2018, the EU Customs Union celebrated its 50th anniversary. The EU Customs Union is crucial for the proper functioning of the common market. In their work, national customs services in all 28 EU countries work together to manage the day-to-day operations of the Customs Union. Modern administrative management is increasingly using computer technologies and methods. Therefore, the EU has established several computer systems, e.g. CIS (Customs Information System), to improve cooperation between Member States and ensure better enforcement of customs laws. The EU is the largest trading bloc in the world, accounting for 15% of world trade, along with the United States and China. In 2018, the value of EU trade with other countries amounted to 3.9 trillion euros. Half of the EU’s foreign trade was with five main partners: the United States, China, Switzerland, Russia and Turkey.

Key words: customs union, customs tariff, customs control, single market, customs goods, customs routes, single currency, customs policy.

1. УВОД

Царинска унија је облик удруживања земаља у којем земље у Унији сходно споразуму обустављају царине у међусобној размени унутар Уније, тј. уводе заједничке царине на увоз производа из трећих земаља. Царинска Унија је била главно економско (привредно) упориште Уговора о оснивању Европске Економске Заједнице из 1957. године, који је већ у то време имале жељу за стварање и реализацију четири економске слободе.

Током изучавања царинског пословања студенти стичу основна знања из области царинског система и делова спољно трговинског, девизног и пореског система који се остварују у царинском пословању.

Главни институти царинског пословања: смештај царинске робе, обавеза плаћања царине, царински путеви, царинско подручје, царинско – погранични појас, царинска роба, царински обвезник, пријављивање царинске робе, царински надзор, ослобођење од плаћања царине.

Европска царинска унија (ЕУЦ) је унија царина (заједница царина) двадесет осам европских држава. Европска Царинска Унија направљена

под садашњим називом Уговором о Европској унији 1992. године. Познат је и под именом Маастрихтски уговор. Многи принципи ЕУ постојали су и пре потписивања овог уговора, преко разних организација оформљених '50. година двадесетог века. Тако и сам Тиндемансов извештај је поднет Европском савету на разматрање, јануара 1976. у облику пројекта о оснивању Европске уније. Бит зацртаног трансформисања Заједнице у Унију види се у побољшању уједињења чланица Заједнице. Како то сам Тиндеманс дефиниче:

„Евројска унија је за мене нова фаза уједињења Евроје, која није ништа друго већ резултат једног континуираног процеса. Стога је тешко већ сада прецизирајти појам Уније. Она треба да се оствари преко институција које ће се прилагодити новим потребама. Уствари, Уније треба да изрази сопствену динамику, путем оснажења и побољшања функционисања институција. У том погледу улога Евројској парламента, чији би посланици требало да буду бирани директним гласањем, биће одлучујућа у развоју Уније“ (Гордана Илић-Гасми, Право и институције Европске уније, 2010, стр.31)

Слика 1. Застава европске уније (извор www.studentskismet.com)

Активност Европске уније у политичком смислу испољава се у многим сферама, од политике, економске политике, здравства до иностраних послова и одбране. У зависности од нивоа развијености сваке земље, организација Европске уније се разликује у многим областима. ЕУ је дефинисана као федерација у трговини, агрокултури, монетарним односима, и заштити животне средине; а као конфедерација у економској и политици, заштити потрошача, унутрашњој политици; као међународна организација у спољној политици. Стубови на којима је сачињена ЕУ је јединствено тржиште које се заснива на царинској унији, и јединствена

монети (усвојеној од стране 12 чланица), заједничкој агрокултурној политици и заједничкој политици у сфери рибарства.

Царинска унија је темељ Европске уније и сама као таква је веома важан елемент функционисања јединственог тржишта. Појам јединственог тржишта дефиницијом Уговор о функционисању ЕУ. Према овом уговору, јединственим тржиштем сматра се простор без унутрасњих граница у коме се остварују слобода протока робе, лица, услуга и капитала. (Златко Стефановић, Право Европске уније 2014, стр.199). Јединствено тржиште може нормално „да функционише само када се поштују заједничка правила на спољним границама. То нас упућује на то да 28 царинских администрација требају да раде као да су једно“ (Гордана Џамић Радевић ДИСКУСИОНИ ПАПИР Царинска унија – које кораке Србија треба да предузме како би се ускладила са царинским правилима Европске уније) административно тело.

Ова заједничка правила простиру се изнад царинске уније као што су њена заједничка тарифа и простиру се на све трговачке и политике аспекте, као што су преференцијална трговина, контрола животне средине и здравствена контрола, заједничка пољопривредна политика и политика рибарства, заштита економских интереса ЕУ путем нетарифних механизма, и мерема спољне политике.

Како би се створио несметан проток трговине, царине се сусрећу са новим искушењима јер морају обезбедити, примењујући неопходну контролу са једне стране и у исто време гарантујући заштиту здравља и безбедност грађана са друге стране. Како би постигли одговарајућу равнотежу између ова два захтева, методе контроле за различите услуге морају бити модернизоване, кооперативне и појачане.

Допуњавањем јединственог тржишта довело је до наглог раста унутрашње трговине ЕУ и повећања њене отворености према свету.

2. ЦАРИНСКА УНИЈА

Темељи Европске уније заснивају се на царинској политици. 25. марта 1957. године постављени су први темељи царинске уније, 1. јула 1968. године службено је успостављена царинска унија – јединствени акт– „слободно кретање људи, добара, услуга и капитала“. (Др Славко Вукша Др Мирослав Динчић Др Жарко Ристић Др Петар Белокапић ПОРЕСКИ И ЦАРИНСКИ СИСТЕМ И ПОЛИТИКА Београд, 2013.)

„Царинска политика један је од темеља Европске уније. Она је одиграла кључну улогу у стварању“ (Др Славко Вукша Др Мирослав Динчић

Др Жарко Ристић Др Петар Белокапић ПОРЕСКИ И ЦАРИНСКИ СИСТЕМ И ПОЛИТИКА Београд, 2013.) јединственог унутрашњег тржишта и заједничке трговинске политике. Један од степена повезивања и интегрисања ка јединственом унутрашњем тржишту је царинска унија. „Појам царинска унија подразумева простор на којем не постоје унутрашње препреке у кретању робе (што првенствено укључује забрану царина), а на робу која улази споља примењују се заједничка правила, царине и квоте“ (Гордана Џамић Радевић ДИСКУСИОНИ ПАПИР Царинска унија – које кораке Србија треба да предузме како би се ускладила са царинским правилима Европске уније). „Царинска унија успостављена је 1. јула 1968. године, а стварањем унутрашњег тржишта 1993. године уклоњена су преостала ограничења слободном кретању робе“. (Др Славко Вукша Др Мирослав Динчић Др Жарко Ристић Др Петар Белокапић ПОРЕСКИ И ЦАРИНСКИ СИСТЕМ И ПОЛИТИКА Београд, 2013.)

2.1 Циљеви царинске уније

Циљеви царинске уније су: слободу кретања робе, заједничке царинске тарифе на увоз робе, ефикасна царинска унија –јединствена царинска декларација од „1968. године државе чланице немају право самостално водити царинску политику“.

Основе царинске уније су одредбе Уговора о ЕЗ-у, Главе И – Слобода кретања робе (чл. 23-27) и Главе Х – Сарадња у подручју царина (чл. 135). Чланом 23 утврђено је да ће царинска унија обухватати „укупну трговину робом, што првенствено укључује забрану царина и дажбина са истим ефектима на увоз и извоз робе међу државама чланицама Уније, као и примену заједничке царинске тарифе“ (Гордана Џамић Радевић ДИСКУСИОНИ ПАПИР Царинска унија – које кораке Србија треба да предузме како би се ускладила са царинским правилима Европске уније) на њихове трговинске односе с трећим државама.

2.1.1 Заједничка царинска политика

Заједничка царинска политика осликава слободу кретања робе и „унутрашњу димензију царинске уније, царинска тарифа означава њен спољашњи аспект. Заједничком царинском тарифама (Common External Tariff – СЕТ, Common Customs Tariff – ССТ)прописане су царинске дажбине које се наплаћују на увоз робе у Унију и представљају приход буџета ЕУ. Државе чланице немају право да самостално воде царинску политику. О томе се одлучује заједнички на нивоу Уније, а имајући у обзир обавезе

преузете међународним споразумима“. (Др Славко Вукша Др Мирослав Динчић Др Жарко Ристић Др Петар Белокапић ПОРЕСКИ И ЦАРИНСКИ СИСТЕМ И ПОЛИТИКА Београд, 2013.)

„Царине на увоз индустријских производа у ЕУ у просеку износе 4%, али се увелико примењују повлаштене стопе и често слободан увоз за робу из суседних држава, из земаља са економијом у развоју и у транзицији, те из држава кандидаткиња за чланство у ЕУ. Сем тога, Уговором о Европском економском простору (ЕЕА) Норвешкој, Исланду и Лихтенштајну загарантован је неограничен приступ Европској царинској унији и ужитак основних слобода унутрашњег тржишта. Што значи пуна примена Заједничке царинске тарифе ограничена је на трговину с развијеним државама попут САД-а, Канаде и Јапана“. (Др Славко Вукша Др Мирослав Динчић Др Жарко Ристић Др Петар Белокапић ПОРЕСКИ И ЦАРИНСКИ СИСТЕМ И ПОЛИТИКА Београд, 2013.)

2.1.2 Номенклатура заједничке царинске тарифе

Номенклатура заједничке царинске тарифе (ЦЦТН), је важан механизам, за прикупљање царина, и за статистичко праћење спољне трговине, а индиректно и за примену посебних мера у саставу трговинске, пољопривредне, пореске и монетарне политике. Јер служи у царинске и статистичке сврхе и често се употребљава израз „комбинована номенклатура“. Она се заснива на међународној класификацији Хармонизованог система, коју саставља Светска царинска организација а ЕУ је допуњује својим подподелама, тзв. ЦН поднасловима (CN subheadings).

Упоредно с увођењем комбиноване номенклатуре успостављена је база података ТАРИЦ (Integrated Community Tariff database), која пружа преглед у царинске одредбе зависно од ЦН код поједине робе и на тај начин даје потребне податке надлежним националним царинским службама.

Модерно административно управљање у главном задњих година врши се компјутерским технологијама и методама која им знатно олакшава рад. Стога је ЕУ успоставила неколико компјутерских система, нпр. ЦИС (Customs Information System), како би унапредила сарадњу држава чланица и осигурала бољу примену царинских закона који су прописани.

2.1.3 Поступак одлучивања

У поступку одлучивања комисија је задужена за у погледу иницирања развоја царинске политике и за предлагање царинских начела. Овлашћена је да води „билатералне и мултилатералне преговоре о

царинама, од којих су најбитнији преговори у склопу Светске трговинске организације (WTO).

Квалификованом већином веће доноси одлуке о царинским законима и утврђује заједничку царинску тарифу. Националне царинске службе држава чланица свакодневно имају за задатак спровођење оперативне царинске политике. Прикупљају царинске дажбине, наплаћују накнаде и ПДВ на увезене производе и брину о поштовању увозних“ (Др Славко Вукша Др Мирослав Динчић Др Жарко Ристић Др Петар Белокапић ПОРЕСКИ И ЦАРИНСКИ СИСТЕМ И ПОЛИТИКА Београд, 2013.) тарифа и других ограничења.

2.1.4 Пољопривреда

Од оснивања Европске заједница пољопривреда је била једна од главних тема као и једна од главних тачака Римских уговора 1957. године. Пољопривреда се разликује од других подручја трговине, јер су цене пољопривредних производа јако подложне променама, па је битна улога влада у одржавању њихове стабилности. Римски уговори дефинисали су основне тачке Заједничке пољопривредне политике (Common agricultural policy – ЦАП). Начела ЦАП-а уобличена су на Конференцији у Стреси 1958. године.

Заједничка пољопривредна политика заснива се на начелима:

- Јединствено тржиште пољопривредних производа, односно заједничко уређење тржишта – заједничко регулирање цена, исплаћивања помоћи и правила конкуренције, усаглашавање закона о здравственом осигурању и административним поступцима и заједничку спољнотрговинску политику;

- Предност имају производи Уније и заштита унутрашњег тржишта од поремећаја насталих неконтролираним увозом пољопривредних производа с ниским ценама.

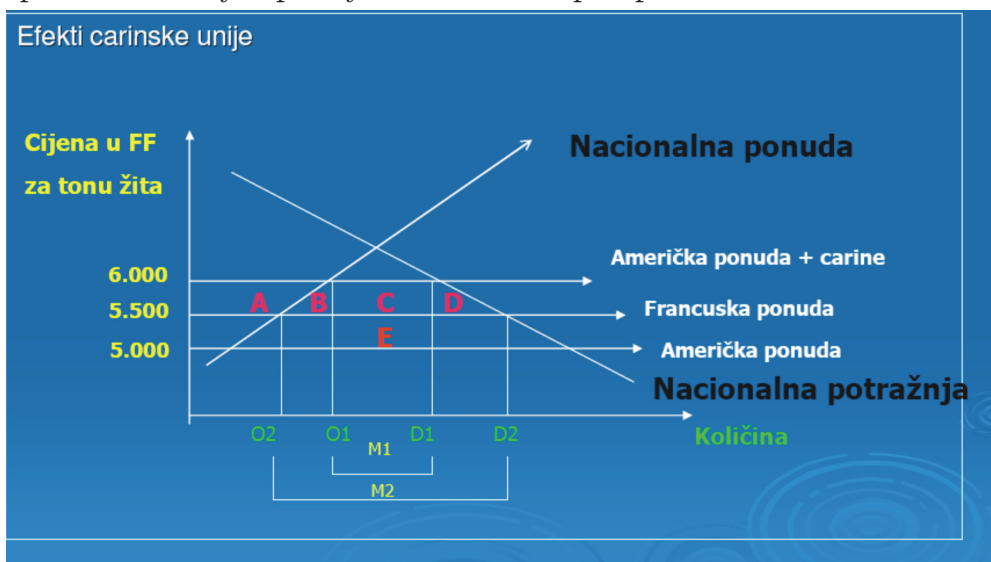
- Финанцијска солидарност: трошкови заједничке пољопривредне политике морају бити подељени међу свим земљама чланицама, без обзира на њихов национални интерес.

Од шест производа за које су почетком 1960-их година биле успостављене, ЦАП данас обухвата готово све пољопривредне производе или групе производа, осим кромпира, меда и неких алкохолних пића. Тако су постављени основни механизми заједничког тржишта пољопривредних производа, који превазилазе препреке у унутарашњој трговини и стварају заједничку царинску границу према трећим земљама.

Наиме заједничка пољопривредна политика и поред многих покушаја реформи, и даље остаје изузетно скупа, непродуктивна и неконкурентна. Пољопривредни производи које плаћају грађани ЕУ знатно је већа од оних цена на светском тржишту.

2.2 Ефекти царинске уније

Ефекти царинске уније су: стварање трговине – смењивање мање ефикасних националних произвођача увозом из земаља партнера уз ниже трошкове, ефекат потрошње приписан у смањењу цена – проузрокује повећање потрошње и увоза. Скретање трговине – губитак дела тржишта трећих земаља у корист увоза земаља партнера.

Слика 2. Ефекти царинске уније. (извор Тамара Јерас, Долорес Хлача, Кристина Прендивој „Економика Европе 2007/08“, 2008. год. Загреб.)

2.3 Успех царинске уније

Успех царинске уније огледа се у могућности унутрашње поделе рада, величина економског подручја, сличност трговине земаља – конкурентност, разлика у производним трошковима, број индустрија – проширење тржишта проузрокује ниже трошкове производње.

Дугорочни циљеви ЕУ у подручју царинске политике огледају се у: оквиру утемељеном на транспарентним и постојаним начелима. Пружити државама чланицама неопходне ресурсе, заштитити друштво од неовлаштене трговине и водити бригу о његовим интересима (трговинским, здравственим и еколошким).

2.4 Модерно лице царина у XXI веку

Модерно лице царина у двадесетпрвом веку се заснива на Царинском кодексу, који доприноси фер и отвореној светској трговини и спровођењу у дело спољних аспеката унутрашњег тржишта ЕУ, а они доприносе и заједничкој трговинској политици и другим областима политике повезаним с трговином, као и општој сигурности испоручилачког ланца. Што је записано пре 40 година у оснивачким документима о Европској царинској унији, па 14 година касније сабрао у Царински кодекс, који важи и данас. Овим начелима царинске власти желе да обезбеде, следеће циљеве:

1. заштиту финансијских интереса Заједнице и њених чланица;
2. заштиту Заједнице од необјављених поступака трговине и илегалне трговине, при истовременој подршци легалним привредним делатностима;
3. обезбеђивање сигурности Заједнице и њених становника, као и заштите екологије, у датом случају у сарадњи с другим одговарајућим органима;
4. осигуравање изједначеног односа између царинских контрола и олакшања легалних трговинских делатности.

Набројана начела не могу да се мењају, ни у 21. веку, који подразумева разне врсте модернизације и у области царина, али не и довођење у питање постојећих начела. Осим ових начела царински органи у ЕУ имају за задатак, утврђивање увозних дажбина и пореза, већ и све чешће и на тзв. спољним границама ЕУ, где „стражаре“ и због здравља и сигурности грађана ЕУ.

Документи ЕУ које се баве царинском управом и царинским начелима говори се о томе, да све царинске испоставе и сва места у царинским управама, у свим чланицама ЕУ, морају да постану „најмодерније од свих управа“, како би Европском народу могле да се дају најбоље услуге. Затосе, у годинама пред нама, започиње са реализацијом идеје о електронској царини (Е-Золл), што би требало да буде формирање интероперативних система размене података између учесника у испоручилачком ланцу, царинских управа и увозника-извозника.

Царински посао биће далеко лакши кад електронске царине постану правило, биће боље заштићени и грађани и потрошачи ЕУ. Тренутно се царински органи у земљама ЕУ ослањају у већој мери на најмодернију информациону и комуникациону технологију, што првенствено долази до изражаја у анализи података, али и при испитивању робних пошилики високог

ризика. На пример, уз употребу „hightech“ скенера, цариници могу већ данас да испитају садржину бродских контејнера, а да при томе не морају да растоваре целу бродску поруцбину. У годинама пред нама ће ова технологија бити још савршенија. У вези са тим је и, делом, већ уведена мрежа тзв. царинских лабораторија, које морају да омогуће зајед-

Слика 3.
Грб Европске уније (извор <http://europa.eu/>.)

ничку политику и испитивање квалитета, тј. придржавање јединствених техничких норми у целој ЕУ. Овако добијени резултати тестирања у царинским лабораторијама размењиваће се међусобно, тако да већ спроведена контрола квалитета не мора да се понавља у другој земљи.

2.5 Без Царинске Уније нема унутрашњег тржишта ЕУ

Царинска унија има велики значај за формирање и функционисање унутрашњег тржишта ЕУ. Још приликом оснивања прве заједнице, државе чланице су као циљеве удруживања одредиле висок ниво запослености становништва, сталан привредни раст и подизање животног стандарда становништва. (Златко Стефановић, Право Европске уније 2014, стр.199). Унутрашње тржиште које нема граница између појединих чланица ЕУ, може да функционише само ако на спољним границама важе заједничка правила, а у међусобној трговини се, такође, води рачуна о месту или пореклу роба. Да би се знало где треба и у којој земљи да се плати порез на додатну вредност, ако роба потиче из неке земље ЕУ, или, царинске дажбине, ако роба долази изван ЕУ. То значи да је легитимним папирима покривен сваки „извоз“ или „увоз“ из или у једну земљу ЕУ, али се на њих не плаћају царинске дажбине.

2.6 Царински кодекс Европских заједница

Царински кодекс Европских заједница ступио је на снагу 1. јануара 1993, чиме је за циљ имао значајно упрошћавање царинских поступака

и при увозу у ЕУ и при извозу из ЕУ, а тиме извозницима и увозницима, као и царинским службеницима, посао учинио лакшим. Од самог почетка оснивања Европска Царинска Унија замишљена је као јединствена царинска служба.

2.7 Контрола промета готовинског новца у ЕУ

Контрола промета готовинског новца у ЕУ је 12. јула 2005. Савет усвојио законску уредбу о увођењу концепта контроле готовинског кретања новца, широм ЕУ. Онда су ову уредбу, 26. октобра исте године, усвојили и Европски парламент и Европски савет, како би од 15. јуна 2007. године важила у свим земљама ЕУ.

Основ ове законске уредбе је у томе да они који улазе у ЕУ или путници из земаља ЕУ, а који носе са собом у готовини 10.000 евра или више (или одговарајући износ у другим валутама или тзв. лако конвертибилним вредностима као што је нпр. чек испостављен на трећу особу) морају да пријаве износ царинским органима.

Поред тога, цариници су овлашћени да контролишу сваку особу и њен пртљаг и превозно средство, а непријављени новац морају да заплене. Државама-чланицама је препуштено да затим покрену казни поступак и одреде казне за оне који нису пријавили већу количину готовинског новца, о чему информичу Комисију ЕУ. Значај овог поступка је ефикаснија борба против утаје пореза, прања новца, укључујући и финансирања тероризма. У тим случајевима чланице ЕУ врше хитну размену информација о одузетој готовини, а ако постоје адекватни уговори и с „трећим земљама“ и оне морају бити хитно информисане.

3 ЦАРИНСКЕ УНИЈЕ

3.1 Македонско – албански односи пример царинске уније – договорена царинска унија

Скопље, 4. марта – Република Македонија и Албанија договорили су се да у оквиру ЦЕФТА у потпуности либерализују трговинске односе. Створе заједничко тржиште и укину више царинских обавеза.

Овај споразум је у Скопљу постигнут на састанку македонског и албанског министра за економију Фатмира Бесимија и Генца Рулиа у Тирани.

„Ми смо се договорили за потпуну либерализацију трговине између Македоније и Албаније. Другим речима Македонија и Албанија имаће заједничко тржиште без царине“, изјавио је овим поводом министар Фатмир Бесими.

Албански министар економије Генц Рули сматра да су овим путем две владе показале, вољу и мудрост у стварању заједничког тржишта и царинске уније у оквиру балканског региона у тренутку глобалне економске кризе.

Овакав договор омогућиће Скопљу и Тирани лакше суочавање и са последицама светске економске кризе. Укидање баријера у трговинској размени између Македоније и Албаније сматра се подстицајем за нова инвестициона улагања у инфраструктуру у циљу повезивања две земље.

3.2 Царина и сарадња Србије са Руском Федерацијом

„Економска сарадња Србије са Руском Федерацијом изазива поново интересовање у нашој јавности, овог пута због иницијативе да Русија укине извозне царине на нафту коју испоручује Србији. У овом раду покушаћу да образложим нека од следећих питања: шта би ова мера руске економске политике могла значити за привреду Србије, шта су то извозне царине, који су то циљеви економске политике који се могу остварити царинама и царинским дажбинама“. (<http://91.222.7.144/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

„Стране ће пружити помоћ око пројектовања, изградње и коришћења објеката у оквиру реализације следећих пројеката: у оквиру магистралног гасоводног система у изградњи из Руске Федерације кроз Црно море и територију трећих земаља и Републике Србије за транзит и испоруке природног гаса у друге земље Европе (у даљем тексту: гасоводни систем) изградња на територији Републике Србије деонице гасоводног система (у даљем тексту: гасовод); изградња подземног складишта гаса на месту исцрпљеног гасног поља „Банатски Двор“, које се налази 60 километара северо-источно од Новог Сада, Република Србија; реконструкција и модернизација технолошког комплекса који припада Акционарском друштву „Нафтна индустрија Србије“, Република Србија“.

(<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/mu/skupstina/zakon/2008/83/3/reg>)

„Царине су један од облика јавних прихода државног буџета, који служи за остваривање фискалних и ванфискалних циљева економске политике. Фискални циљеви су да се наплатом царина обезбеђују изворни

приходи буџета, али се не ретко део ових прихода усмерава и у привреду путем одређених организација, министарстава или заједница у циљу унапређења спољнотрговинске размене земље. Најважнија функција царина, могло би се рећи, јесте заштита домаће производње од иностране конкуренције и од дампиншких цена иностране робе, када су у питању увозне царине. Али царине се деле према различитим критеријумима и једна од подела је на увозне, извозне и транзитне царине. У пракси већине земаља доминирају увозне царине, чија је функција заштита домаће производње, рестрикција увоза и одбрана од дампинга иностраних произвођача. Извозне царине се у пракси слабије користе, али их Русија примењује, јер је велики извозник нафте, нафтних деривата и других сировина и енергената. Извозне царине плаћају се при извозу робе. Сврха ових царина је обезбеђење фискалних прихода буџета, рестрикција извоза и евентуално усмеравање извоза у одређене регионе у склопу спољнотрговинског режима. Према томе поставља се питање да ли је циљ обезбеђење фискалних прихода или заштита домаће привреде од конкуренције, царине се деле још и на фискалне и економске. Транзитне царине плаћају се при транзиту робе. Све ове врсте царина представљају и инструмент економске политике за уравнотежење спољнотрговинског биланса, па су у неразвијеним земљама, по правилу, стопе царина више него у развијеним земљама“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

3.3 Олакшице за испоруку нафте и гаса из Русије у Србију

„Крајем априла 2008. године су руски министар индустрије и енергетике, министар за капиталне инвестиције Србије и други надлежни ресорни министри, најпре у Београду а затим и у Москви, преговарали о потписивању изјаве о олакшицама за нафту и гас“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

„Овим споразумом наша земља треба да буде ослобођена дела пореза које прате извоз енергената из Руске Федерације. Потписивање овог акта је одложено, јер је услов за потписивање била претходна ратификација Споразума о сарадњи у области нафтне и гасне привреде у Скупштини Србије. С обзиром да јачи спољнотрговински партнери имају већу економску снагу и могућност да постављају услове, ствара се питање да ли је енергетски споразум ратификовала Руска дума. Поред тога, енергетски споразум се на основу завршних одредби примењује до његове ратификације, због тога се можда могло наћи решење да се реализује постојање

добре воље да се уради гест и снизе извозне царине нафте и енергената за нашу земљу. У овом случају остаје да чекаморатификацију једног, а затим и потписивање другог документа. Засада повластице у виду нижих извозних царина руске нафте и енергената користи Белорусија“ . (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

„Евидентно је да би смањење или укидање извозних царина руске нафте имало позитивне ефекте на српску привреду. Тако да можемо да очекујемо снижавање цена нафте, гаса и других врста горива. Према проценама Министарства за инфраструктуру, ова мера би утицала на смањење цена горива за око 15 до 20 %. У структури цене руске нафте око 30% износе извозне тексе. Рецомо да царине могу бити вредносне (*ad valorem*) и специфичне (квантитативне). Прве зависе од вредности робе, а друге од мерних јединица (барел, запремина, тежина, комад). Ниже увозне цене руске нафте не значе да би целокупно снижавање утицало на смањење цена нафте и горива на домаћем тржишту. Прерасподелом могуће је да се цене делимично умање, а део средстава држава би могла користити за одређене намене, као на пример инвестирање у развој саобраћајне инфраструктуре. Могући позитивни ефекти били би и снижавање трошкова производње у одређеним привредним гранама, где у структури цене коштања, нафта и енергенти представљају значајну ставку. Такође можемо да кажемо да снижавањем трошкова транспорта ће текоће бити један од фактора за снижавање цене одређених производа, као могући делотворни ефекат ове мере“ . (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

3.4 Спољнотрговински и девизни режим земљама у транзицији

„Спољнотрговински и девизни режим у земљама у транзицији као и значај царинске заштите за функционисање националне привреде не може се посматрати изоловано од целокупног спољнотрговинског система и девизног система, који представљају две основне полуге контроле економских односа националне привреде са иностранством. Мере девизне контроле и мере спољнотрговинске контроле преплићу, оне су узајамно повезане и сличне, а углавном их креатори економске политике користе комбиновано у циљу планирања економске размене са иностранством, планирања грана и производа које би могле да буду покретачи извоза и највећи извозници. Планирање које гране могу бити увозници и који ће се производи увозити. Актери ће размотрити могућност повећања

величине испорука природног гаса из Руске Федерације у Републику Србију уз коришћење гасоводног система. Конкретне величине, услови и рокови испорука природног гаса одређују се одговарајућим уговорима. Ово је, наравно, могуће усмеравање у границама еластичности тражње за одређеним производима, односно еластичности понуде“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

„Као и све друге мере контроле, царинска политика у одређеним условима може утицати на увоз, извоз“, (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>) дестинацију фактора производње и структуру националне привреде. „Девизна контрола на тај начин, као и царинска заштита утичу на подстицање одређених грана производње. Важно је која се грана и која производња штити, у којој мери и колико дуго. Увозним царинама штите се производне гране од иностране конкуренције одређено време док се та грана не развије да би могла сама да се „носи“ са иностраним конкурентима. Извозним царинама се штити домаће тржиште од несташице одређене робе, али и обавља селективно регионално усмеравање извоза“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

3.5 Царине са Русијом и царине са Европском унијом

„Сарадња Србије са Русијом и Европском Унијом заснива се на јачању билатералних односа. Србија је саставни део европског континента и као таква је потписала ЦЕФТА споразум, који је заменио 31 билатерални споразум, којим је регулисана сарадња на простору тзв. западног Балкана у области царина, пореза и инвестиција“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

3.5.1 Царине Србије са Русијом

„Русија има јак интерес за развој сарадње са Србијом и другим земљама у региону, јер обнављање ове сарадње и коришћење економских потенцијала међусобне спољнотрговинске размене значи и за Русију обезбеђење повољнијег положаја на светском тржишту“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

У тежњи да подрже повећање енергетске сигурности на основу обезбеђења континуираних испорука гаса и нафте из Руске Федерације у Републику Србију, њиховог транзита у треће земље, као и производње нафтних деривата на територији Републике Србије и њихове реализације. „О значају прихода од извозних царина за руску економију говори

чињеница да, у време када је од ММФ – а затражила средства за превазилажење платнобилансних проблема, један од захтева Фонда био је да Русија укине извозне царине за нафту и енергенте, што, наравно, није било прихваћено. Зато је ММФ сваких месец дана надгледао да ли се у Русији реализује програм зацртан у писму о намерама. Русија је пребродила платнобилансне проблеме и успела да заузме адекватно место и одговарајући утицај у ММФ-у. Захваљујући скоку цена нафте и енергената, постала је земља са платнобилансним суфицитом“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

3.5.2 Царине Србије са Европском Унијом

„Потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом, 29. априла 2008. године, значи прихватање усаглашавања домаћег законодавства са законодавством Европске уније и усклађивање царинског система са царинским системом Европске уније, како у области индустријских, тако и у области пољопривредних производа. Споразум о стабилизацији и придруживању и примена привременог споразума (до ратификације ССП у Скупштини Србије) значи важан корак напред на дугом путу ка чланству у ЕУ“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

„Реализовани су значајни циљеви које је Србија зацртала у циљу укључења у Европску унију и Светску трговинску организацију“. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/srbija-i-izvozne-carine-ruske-nafte.html>)

4. ЗАКЉУЧАК

Међународна трговина као фактор развоја, циљеви, мотиви, критеријуми и механизми заштитне политике, механизми заштите и ванцаринска заштита. Можемо да закључимо да је царинско пословање као саставни део привредног система земље који се види у правним изворима царинског система.

„Царинска унија је темељ Европске уније и важан је елемент функционисања јединственог тржишта. Јединствено тржиште може правилно да функционише само када постоје заједничка начела и закони на њеним спољним границама. То упућује на то да 28 царинских администрација морају да делују као да су једно“ (Гордана Џамић Радевић ДИСКУСИОНИ ПАПИР Царинска унија – које кораке Србија треба да предузме како би се ускладила са царинским правилима Европске уније) административно тело.

5 LITERATURA

- Жан Марк Фавре (2004) *Основи Евројске уније и комуниџарној љрава* Београд: Институт Г17.
- Радован Вукадиновић (2001) *Право Евројске уније* Београд: Мегатренд Универзитет.
- Златко Стефановић (2003) *Право Евројске уније* Београд: Моћ књиге.
- Гордана Илић–Гасми (2004) *Реформе Евројске уније* Београд: ИГП Прометеј Београд.
- Мирослав Прокопијевић (2005) *Евројска унија* Београд: Службени гласник.
- Дик Леонард (2004) *Водич кроз Евројску уњу* Београд: Народна књига.
- Т. Ц. Хартлеу (1999) *Темељи љрава Еуројске заједнице* Ријека: Правни факултет Свеучилишта у Ријеци, Ријека
- Тамара Јерас, Долорес Хлача, Кристина Прендивој (2008) „*Економика Еуроје 2007/08*“ Загреб.
- Миљковић Дејан (2008) *Међународне Финансије – грујо издање* Београд: Центар за издавачку делатност економског факултета у Београду.
- Крагуљ, Д. Милићевић, Д. (2007) *Економија, Увод у економску анализу, микроекономија, макроекономија* Београд: Макарије.
- Гордана Илић–Гасми (2010) *Право и инсџиџуције Евројске уније* Београд: Универзитет Сингидунум.
- Златко Стефановић (2014) *Право Евројске уније* Београд: Правни факултет Унион.
- Споразум између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области нафтне и гасне привреде (2008).
- Кристијан Ристић (2018) *Економска и финансијска љолиџика Евроје* Београд

Интернети извори:

- <http://www.becei.org/>,
www.studentskismet.com,
<http://www.kombeg.org.yu>,
www.srbija.sr.gov.yu,
<http://www.upload.wikipedija.org>,
<http://europa.eu/>.
<http://www.nspm.rs/>

OBAVEŠTAJNE SLUŽBE I KORPORACIJE

SAŽETAK: U ovom radu je dat prikaz obavještajnih službi kao integralnog sistema bezbednosti svake države, i korporacija, kao velikih sistema visokog biznisa. Takođe je oslikana veza između obavještajnih službi i korporacija, i tesna povezanost (u nekim prilikama i po pitanju bavljenja izvesnim poslovima) nosilaca određenih funkcija (delovi menadžmenta ili operativci u poslu i poslovanju) ili zaposlenih, koji se susreću na terenu ili u vremenu izvršavanja svojih poslova i zadataka. Naime, jedna ozbiljna država ne može da opstane bez postojanja obavještajne službe u svom sistemu vlasti, ali, sa druge strane oslanja se i na korporacije i njihove metode rada kao što su biznis intelidžens i socijalni inženjering, a koje u celini, ili samo u delovima (divizije) egzistiraju i posluju na njenoj teritoriji ili su države, preko svojih matičnih preduzeća uključene u rad i poslovanje velikih korporacija (razni fndovi i programi).

Ključne reči: obavještajna služba, operativni poslovi, bezbednost, korporacija, država

POJAM OBAVEŠTAJNA SLUŽBA, ODNOSNO KORPORACIJA

Obavještajna služba

Navesti korektno i jasno pojmovno određenje obavještajne službe je i „lak i težak posao“. Naime, mnoštvo je prisutnih definicija od više ozbiljnih autora, kako u Srbiji tako i u inostranstvu. Opredeliti se za samo jednu, pa čak iako bi bila produkt vlastitog promišljanja i naučnog angažovanja, bilo bi samoživo, neefikasno, nepotpuno i nedovoljno. U tom pravcu, kao opravdan izbor, nameće se ideja da se navede više validnih definicija, kao sveobuhvatan čin informisanja i putokaz učesnicima u nastavno-naučnom procesu, ali i u pravcu informisanja naučne zajednice u celini.

Tako, možemo reći da je obaveštajna služba date države specifična organizacija državnog karaktera, a njena delatnost se sastoji u pribavljanju i obradi podataka o drugim državama u okruženju, ali i šire. Sve države na planeti Zemlji, u obaveštajnim krugovima je to aksiom, pokušavaju, sa različitim rezultatima, da preko svog obaveštajnog aparata dođu u posed tajni, pa i onih najštićenijih, drugih država (ne samo protivnički raspoloženih), a preko istog tog kontra-obaveštajnog aparata trude se da spreče ili minimizuju odliv vlastitih tajni i informacija, da osujete vrbovanje domicilnog stanovništva, ugradnju stranih agenata i sl. Interes obaveštajne službe je mnogostruk i pored političkih podataka o sistemima u drugim državama, predmet njihovog interesovanja se multiplikuje i to su sociološke prilike, ekomonija i ekonomika drugih država, opozicioni elementi u drugim državama, naučna dostignuća u drugim državama, ulaganja u kulturu i sport, kao i druge okolnosti koje bi mogle biti od neke važnosti za državu iz koje potiče obaveštajni interes.

„Najstariji pisani izvor o postojanju obaveštajnih aktivnosti datira iz perioda 4000 godina pre nove ere, gde je na glinenoj pločici zapisan izveštaj špijuna po imenu Banum iz države Mabi na reci Eufkrat, u kojem javlja svom vladaru da je video kako u susednim neprijateljskim naseljima stanovnici izmenjuju poruke vatrenim signalima, i da bi trebalo pojačati stražu na gradskim zidinama. Među prvima, obaveštajne službe imali su Asirska država za vreme Asurbanipala, Makedonija za vreme Aleksandra III Maakedonskog i Rim u doba stvaranja Imperije.“¹

„Svakoј vladi je bilo potrebno da dobro upozna ne samo svoje susede, već i situaciju čitavog sistema evropskih država. Štaviše, obaveštajna služba je bila dužna da prodiere sve dalje. Naravno, obaveštajna služba je u celini služila politici, ostvarivanoj diplomatskim ili vojnim merama ili, paralelno i jednim i drugim.“²

Kao sadržajnu i u praksi oprobano navodimo definiciju profesora Savića, koji je, između ostalog, bio i načelnik resora RDB Srbije.

„Obaveštajna služba je društveno-istorijska i klasno uslovljena specijalizovana organizacija koja u okviru svog delokruga rada sprovodi tajne obaveštajne, kontraobaveštajne i subverzivne sadržaje prema vitalnim interesima protivnika, koristeći pri tom specifične metode i sredstva, sa ciljem ostvarivanja određenih političkih interesa i zaštite unutrašnje i spoljne bezbednosti.“³

1 Vejnović, D., (1995), *Državna bezbednost-obaveštajne službe*, MUP R.Srpske, Banja Luka.

2 Černjak, E., B., (1969), *Pet vekova špijunaže I*, Narodna knjiga, Beograd, str. 26.

3 Savić, A., (1994), *Uvod u državnu bezbednost*, VŠUP, Beograd, str. 44-45.

Korporacija

Korporacija (preduzeće), u organizacionom smislu, je, u praksi formirana i formatirana kao izuzetno važan modul sistemskog ustrojstva i struktuiranja najvećih privrednih sistema (Amazon, Monsanto, Microsoft, ...). Korporacije, u svom posedu imaju lični, pravni identitet. Takođe, u pitanju je karakterističan vid „lanca“ uspešnih (manjih ili većih) preduzeća, koji su organizovani po specifičnom principu. Svi, integrisani u celinu, posluju neovisno, sami za sebe i vlastiti račun, a nastupaju i operišu na berzi kapitala, po istovetnom poslovnom principu, uostalom kao i mnoge druge kompanije.

Svakom korporacijom rukovodi top menadžment, odnosno bord direktora. U pitanju je manja skupina menadžera čiji je zadatak ostvarivanje zacrtanih ciljeva i realizacija planova u nekoj korporaciji i na tržištu, kao i uticaj na vođenje ukupne poslovne politike u datoj korporaciji. Naravno i van nje, a naročito u korelaciji sa partnerskim kompanijama i konkurencijom.

„Korporacije predstavljaju, multinacionalna, mega poslovna preduzeća koja čine, objedinjavaju i koordinišu proizvodnju, ponudu i prodaju više vrsta proizvoda i naravno veliku količinu različitih roba i to na tržištima u više zemalja. To su globalna, akcionarska društva koja svoju vrednost izražavaju i odmeravaju na berzi kapitala. U njima je koncentrisan enormni kapital, ekspertska znanja i veliki broj zaposlenih radnika.“⁴

„Zakonitost i namera vlasnika korporativnog kapitala je poslovna saradnja i regionalno, a potom i globalno poslovno uvezivanje, a što je praktično primenjivo i vidljivo u smislu permanentnog forsiranja ekonomije obima, zajedničkih, dugoročnih investicija u različite proizvode, kao i usvajanje i aplikacije novih tehnologija.

Da bi korporacija bila održiva i uspešno poslovala, njena matična država mora biti pravna (vladavina prava), funkcionalna, moderna-savremena, sa kompetentnim finansijskim i bankovnim sistemom i mora imati sveukupnu elitu, koja je politički i ekonomski odgovorna u odnosu prema svojim zaposlenima, koji opet, očekivano, imaju poverenje u institucije borda direktora (top menadžment).

Vlasništvo nad ovim mega preduzećima imaju vlasnici dionica (dioničari), privatna lica, država ili su u mešovitom vlasništvu. Svi oni, za obaveze korporacije snose odgovornost jedino u smislu vlasništva nad dioničarskim kapitalom, tako da, u slučaju bankrota, vlasnici kapitala gube jedino vrednost iskazau u obimu sadržanom u dionicama čiji su vlasnici.

4 Vučković, J., (2017), „Bezbednost i korporativni menadžment“, K.Z. Jovan Dučić, Trebinje, str. 83.

Usprkos osnovanoj činjenici o postojanju korporacija kao neprikosnovenog modusa poslovnog organizovanja gigantskih kompanija u sadašnjim uslovima i po novim, reklo bi se, globalističkim pravilima „igre“, posebno u zemljama tzv. tréeg sveta, korporacije nisu nepoznat vid poslovanja. Poznato je, da je katolička crkva, u srednjem veku, produkovala i forsirala korporacije kako bi se odbranila od nezajajžljivih feudalaca.“⁵

Isto tako, gledano istorijski, u vreme okupacije, od strane Austro-ugarske, u Bosni i Hercegovini 1878. godine, pa nadalje flagrantno i permanentno, posredstvom svojih korporacija koje je ovlastila da posluju na tom području, „Monarhija“ je na grub način iskorištavala rudna bogatstva i drvenu građu najboljeg kvaliteta (četinari, hrast i dr.), a tom prilikom je, bukvalno za „sitne pare“ koristila domaću, radnu snagu. Naravno, naa okupiranim teritorijama, bilo je mnoštvo njihovih obaveštajaca, koji su, maltene legalno, radili.

„Uz ogromne troškove, Austrija je probila stotine kilometarastrateških cesta za svoje potrebe na području Orjena (Trebinje) prema Crnoj Gori, koje su rađene u vremenu od 1881.-1914. Jednu stazu je sagradio general Varešanin, pa se i sada zove Varešaninova staza.“⁶

Osim pomenutih velikih kompanija iz Austro-Ugarske Monarhije, veći broj zapadnih korporacija je bilo prisutno na ovim prostorima posle okončanja Prvog svetskog rata.

„Godine 1926., akcionarska društva otvorila su veliko gradilište za eksploataciju šume u centru „Bijele Gore“⁷. Na relaciji Risan-Knez laz-Ravni jasen-Bunjeva greda-Jarčište, u dužini od 18 km, izgrađena je bila velika žičara kojom je u Risan stizalo svakog minuta 300 metara³ drveta. Risan je bio glavna izvozna luka za drvo koje se dopremalo iz Bijele gore. U Risnu je bila i moderno urađena pilana. Cela Bijela gora je bila išarana šumskom železnicom kojom se izvozilo drvo do Jarčišta i odatle žičarom za Risan. Oko 1500 domaćih radnika sekli su guste bukove i borove šume Bijele gore sve do 1931. godine, kada je, na veliku sreću, zbog ekonomske krize, pilana u Risnu pala pod stečaj, a engleski kapitalista, kada je video da mu je propao uloženi kapital, otrovao se.“⁸

5 Vučković, J., isto, str. 83-85

6 Mihić, J., Lj., (1976), *Lastva kod Trebinja i Bjela Gora u masivu Orjena, Mjesna zajednica Lastva, Trebinje, str. 286.*

7 Planinski plato(I do 1900. mnv) bogat šumom između Hercegovine (Trebinje) i Crne Gore (H.Novi). – prim.a

8 Mihić, J., Lj., (1976), *Lastva kod Trebinja i Bjela Gora u masivu Orjena, Mjesna zajednica Lastva, Trebinje, str. 288.*

Pored navedenog, velike korporacije, uglavnom zbog kredibiliteta svoga imena, su korišćene prilično dugi niz godina u poslovima sa osiguravajućim kućama (društvima), kao vid organizovanja velikih banaka i mešetarenja na okupiranim terenima, tj., u njihovom sastavu nalazio se veliki broj obavještajnih oficira, koji su, na tim područjima, imali dobru „legendu“ za svoje prisustvo.

„Pojačan interes Austrije za balkansko područje, a prvenstveno BiH, od sredine 19 veka, bio je praćen i povećanim prilivom njenih poslovnih ljudi. U njen privredni život uključuju se nova kategorija austrijskih trgovaca i preduzetnika koji su neposredno angažovani u eksploataciji sirovina. Oni se pojavljuju kao organizatori kapitalističke proizvodnje i vlasnici prvih preduzeća industrijskog karaktera.“⁹

„Enormno prisustvo korporacija kao oblika organizovanja je implikacija niza prednosti koje one imaju u odnosu na druge oblike organizovanja preduzeća. To se naročito odnosi na korporacije izmeštene u nerazvijene ili nedovoljno razvijene zemlje gde njihovo prisustvo generiše zapošljavanje i unapređuje ekonomski rast, kreditnu politiku i uopšte popravljaju se „krvna slika“ u ekonomskom smislu date, siromašne države, jer pružaju mogućnost da se proizvodi iz nerazvijenih delova sveta pojave na velikim svetskim tržištima. U tom pravcu uputno je, ai neophodno, dobro poznavati datu destinaciju-region, odnosno ceo kompleks složenih faktora vezanih za taj prostor, logiku funkcionisanja lokalnog stanovništva i tamošnjeg estamblišmenta, načine organizacionog ponašanja i dr. bitne faktore i postulate vezane za konkretno korporativno poslovanje.

Razvoju korporacija posebno pogoduje liberalna demokratija, kao i slobodna tržišta i fleksibilna trgovina zapadnog tipa (modela), jer, malo ko, odnosno niti jedan vlasnik kapitala ili njegov menadžment, neće, za sada, seliti korporativne „divizije“ ili kompanije „kćeri“ u, recimo Iran ili na neku drugu, trustnu destinaciju.“¹⁰

U domenu korporativnog poslovanja, u kontekstu nastojanja za učestvovanjem na neistraženim tržištima i u borbi sa svekolikom konkurencijom, zaposleni u svakoj korporaciji, svojim zalaganjem, u poslovnom smislu, produkuju izvesne podatke koji neretko, prerastaju u respektabilne informacije. Biti dio tima, odnosno obavljati bilo kakav posao u korporaciji, od najnižeg do top menadžmenta, znači biti u posedu izvesnih informacija, prikupljati ih

9 Hadžibegović, I., (1980), *Postanak radničke klase u BiH i njen razvoj do 1914.*, Svetlost, Sarajevo, str. 32.

10 Vučković, J., (2017), *Betbednost i korporativni menadžment*, K.Z. Jovan Dučić, Trebinje, str. 84-86

i razvrstavati ih u kategorije informacija koje mogu biti od koristi u procesu kompanijskog poslovanja i poslužiti bordu direktora u procesu odlučivanja. Zaposleni u kompaniji dolaze do podataka i klasifikuju ih na određene poslovne podatke i informacije, u kojima su eventualno sadržani važne poslovne tajne, koje mogu biti u vezi sa poslovanjem i ostvarivanjem kompanijskog uspeha. Dakle, bilo ko od zaposlenih i uključenih, u kompanijskom biznisu, objektivno, mogu da dođu u posed neke informacije, koju je potrebno prihvatiti, obraditi i prilagoditi ukoliko „ima težinu“ i postulira poslovni interes, a zatim je prema potrebi, prema važećim procedurama koristiti u korporacijskom poslovnom procesu.

Naravno, veoma je bitno da poslovna informacija bude:

- korisna,
- verodostojna,
- uvek proverljiva,
- usporediva.
- aktuelna.

Veza obaveštajna služba – korporacija

Evidentno je da postoji bitna korelacija na vezi „služba“ – korporacije! Sa jedne strane, već je navedeno, da službe, pored ostaloga, imaju interesovanje i za ekonomsko poslovanje državnih, ali i privatnih preduzeća, posebno velikih, dakle korporacija. Sa druge strane, postoje delovi korporacija, zasebne jedinice, koji se bave obaveštajnim poslovima, tačnije to odrađuju zaposleni pojedinci u tim odelenjima. Naravno, oni nisu institucionalnog karaktera, niti njihov rad valorizuje država. Dakle, nemaju dodirnih tačaka sa državom, izuzev u situacijama kada dođu u posed izvesnih informacija, koje imaju državni karakter, u smislu da prete da naruše odbrambenu ili neku drugu funkciju države, ili da su na bilo koji drugi destruktivan način, usmerene na podrivanje državnosti matične zemlje. U tom slučaju, ta korporacijska odelenja zadužena za obaveštajni rad, takve podatke, ustupaju državnoj obaveštajnoj službi. Poslovi koji su u sferi korporativnih „službi“, u najčešćem slučaju su poslovna špijunaža (ekonomska, industrijska, kiber), ali i pitanja sa političkim predznakom. Razumljivo je i očekivano, da bi izvesna korporacija stupila u poslovni kontakt sa nekom drugom kompanijom i u nekoj drugoj državi, mora „ponešto“ saznati o tom potencijalnom poslovnom partneru, ali i o državi u kojoj ta kompanija posluje, kao i o zemlji iz koje potiče. Menadžment date korporacije takođe mora biti informisan o

poslovnim kapacitetima kompanije sa kojom će eventualno započeti saradnju, sa karakterom i poslovnim rejtingom menadžmenta po svim nivoima, kredibilitetu kompanije uopšte, o platežnim sposobnostima date korporacije, o njenim dosadašnjim investicijama, o kvalitetu kompanijskih proizvoda i još o mnogo čemu.

Što se tiče kadrova koji su uključeni u „obaveštajni“ rad u nekoj korporaciji, to su, u najvećem broju slučajeva bivši obaveštajci, koji su rano otišli u penziju, koji su iz bilo kojih razloga napustili državnu obaveštajnu službu, nezadovoljnici koji su udaljeni sa posla, mladi eksperti i najbolji studenti sa pojedinih fakulteta rukovođeni visokim zaradama i platama u datim korporacijama.

U ovom naučnom radu treba istaći, a zašto da ne, da nije nezabeleženo u praksi, da se na određenim poslovima, u nekom vremenu i na nekom prostoru, zajedno nađu (sudare) operativci obaveštajne službe i menadžeri iz sastava neke korporacije. Isto tako, bilo je slučajeva kada su jedni prema drugima iskazivali surevnjiv i nekorektan odnos, koji bi se onda, na nekom višem nivou iznivelisao.

Business intelligence (poslovno obaveštavanje)

Retrospektivno gledano, jedan od prvih primera ukazivanja na pojam poslovnog obaveštavanja, možda se može reći, da se nalazi u Bibliji, kada Mojsije angažuje svoga tasta kao prvog konsultanta da mu pomogne u organizovanju naroda sa ciljem bezbednog izlaska naroda iz Egipta.

„Pojam *business intelligence* prvi put se pojavio 1989. godine. Njegov nastanak veže se za ime Howarda Dresnera kasnijeg (od 1992.) potpredsednika i glavnog analitičara američke *Gartner Group Inc.* Kao čovek golemog iskustva u poslovnom svetu Howard Dresner shvatio je da vođe poslovnih subjekata više ne mogu donositi odluke na temelju intuicije, nego da se čitav proces odlučivanja mora temeljiti na činjenicama.“¹¹

Veći broj autora (Z.Petrović, 2005.), kao utemeljivača *business intelligence* navode jednog od najviđenijih Hercegovaca, analitičara bezbednosti poreklom iz Bileća, Stevana Dedjera, ne bez osnova, jer vezano za vreme njegovog boravka i rada u Švedskoj (Lund), nakon razlaza sa titoističkim režimom, te odlaska iz Jugoslavije, S. Dedier je bio angažovan kao profesor na temu rada obaveštajnih službi, na fakultetima u Švedskoj.

11 Javorović, B., Bilandžić, M., (2007), Poslovne informacije i biznis inteligencija, Golden marketing, tehnička knjiga, str. 200.

„Karakteristično za komunističku Jugoslaviju može se navesti postojanje menadžera i menadžerskih odnosa u kombinaciji sa poslovnim obaveštavanjem, ali uz oštru kontrolu SDB-i i SKJ-e. Naime, državni estamblišment je „propuštao“ menadžersko poslovanje i „izlazak“ odabranih preduzeća na inostrano tržište s tim da su generalni menadžeri, kao direktori takvih predstavništava bili pripadnici službi bezbednosti ili je njihov rad organizovano praćen od izvesnih savetnika koji su ustvari bili infiltrirani bezbednjaci. Takođe, rad ovih predstavništava bio je strogo kontrolisan i celokupan profit je išao u državnu kasu, a onda, kanalisano u druga preduzeća, kulturu, sportske klubove, „sive fondove“ i dr. Ovakav način menadžerskog poslovanja jugoslovenskih preduzeća ponekad je imao obeležja klasičnog državnog šverca, ali, naravno, to nije sankcionisano, niti procesuirano, a takvi menadžeri su dugo bili u povlašćenom položaju u odnosu na svoje kolege u zemlji. Ukoliko bi se neki od menadžera „otrgao“ kontroli ili bi neki menadžer pokušao da samostalno iz zemlje ode u inostranstvo, to bi se oštro kažnjavalo i takvi menadžeri bi bili proglašavani za državne neprijatelje i kažnjavani po osnovu „podrivanja ekonomske osnovice zemlje“ što je, tada, predstavljalo izuzetno teško krivično delo.

Jedan slučaj (primer) koji oslikava taj period kada je država i njena politička policija rigorozno kontrolisala tokove proizvodnje, ekonomije i kapitala i u tom smislu pravljenja državnih neprijatelja od sposobnih menadžera u bivšoj državi Jugoslaviji, je slučaj Bate Todorovića, koji je, nakon niza obavljenih poslova koji nisu bili po volji državo-partiskoj, birokratizovanoj strukturi u zemlji, kidnapovan i tajno dovežen u Jugoslaviju gde mu je organizovano suđenje na kojem je osuđen na dugogodišnju zatvorsku kaznu, čime je eliminisan iz privredno-ekonomskog života.

Stevan Dedjer je, prema raspoloživim pisanim podacima, još od sedamdesetih godina prošlog veka, među prvim autorima u svetu ukazao na značaj *business intelligence* u poslovnom svetu, posebnu u vezi sa poslovanjem mega korporacija, ali i na značaj ovog pojma u integralnom društvenom kvantumu. Dedjer je sugerisao da poslovno obaveštavanje, obzirom na širinu, bitnost i suptilnost problema bezbednosti koji je sadržan u ovom terminu, nije i ne sme biti monopol jedne države ili organizacije, grupe država, tačnije, pokušao je ukazati na važnost ovakvog pristupa dolasku do poslovnih informacija isključujući nelojalnu konkurenciju. U tom smislu smatrao je da je u pitanju proces imanentan poslovnom „svetu“ cele međunarodne zajednice.“¹²

S tim u vezi, jedan broj teoretičara biznis inteligencije, ali i brojni učesnici u tim procesima ili poznavaoци događanja u sferi obaveštajnog poslovanja,

12 Vučković, J., (2017), Bezbednost I korporativni menadžment, K.Z. Jovan Dučić, Trebinje, str. 135

pa čak i na internacionalnom planu, raspolažu sa podatkom da Generalni sekretar Evropske Unije, u sastavu svog kabineta ima tim menadžera pod imenom „Odbor budućnosti“, u kojem se nalazi desetina stručnjaka kojima je primarna obaveza, poslovno obaveštavanje.

„U prvoj službenoj, objavljenoj istoriji CIA-e, Darling (1990) ističe da intelidžens kao instrument vanjske politike služi za ključno rezumevanje svrhe prikupljanja podataka iz tajnih izvora i analize informacijam od posebno obučениh stručnjaka. Pojam intelidžens implicuje način na koji država shvata svoje strateško okruženje, a koji je zasnovan na prikupljanju i analizi podataka dobijenih od tajnih i javnih izvora.“¹³

Sintagma *Business intelligence*, odnosno poslovno obaveštavanje, označava proces baziran na dolasku u posed, analiziranju, obradi, klasifikovanju i ustupanju krajnjim korisnicima (bord direktora) prikupljenih i rafiniranih informacija. Znajući da reč *intelligence* ima korene iz latinskog termina *intelligere*, a što znači razumeti tj. shvatiti, očigledno je da se radi o procesu koji ima zadatak što boljeg shvatanja i tumačenja poslovnoga okruženja gde su velike korporacije stacionirane i pozicionirane u poslovnom smislu.

Prikupljanja podataka, ovim putem, kao realnost i praksa, veoma je značajno i prisutno u gotovo svim ozbiljnijim poslovnim sredinama, jer skoro da nema delatnosti, u kategoriji visokog biznisa, a da percipira i koristi prikupljanje i analiziranje sve većeg fundusa podataka do kojih se dolazi u poslovanju velikih kompanija. Činjenično, sve prikupljene informacije nisu uvek od veće koristi, niti upotrebljive, pa ih je potrebno filtrirati i klasifikovati po vrednosti, u pravcu odgovarajućeg rangiranja i iskoristivosti u procesu donošenja odluka, odnosno, cilj je izvući važne informacije iz gomile podataka do kojih se u poslu dođe.

Vezano za sferu menadžmenta i korporativnog biznisa, u pitanju je relativno novi pristup i predstavlja specifične poslovne aktivnosti, koje često, neupućeni, poistovećuju sa ekonomskom špijunažom, a što, u stvari, nije tako.

„*Business intelligence* ili poslovno obaveštavanje je, ustvari jedan kontinuiran proces, posebno, korporativnog top-menadžmenta, koji započinje od dolaska u posed suptilnih informacija, njihove obrade, analiziranja, selektovanja i upućivanja krajnjim korisnicima u datoj korporaciji. Znači, ono obuhvata prikupljanje informacija, njihovu stručnu obradu, analitičko uobličavanje i materijalizaciju analiziranih i selektovanih poslovnih informacija. Naime, ovde se radi o informacijama koje su od velike važnosti za određenu korporaciju, a odnosi se na konkurenciju, okruženje i/ili na sondiranje

13 Pajević, M., (2013), *Savremene obaveštajne Pajević teorije*, Logos, Mostar, str. 76

postojećeg ili ciljanog tržišta. U svakom slučaju, u pitanju je legalan pristup dolasku do željenih i traženih informacija (nove tehnologije, resursi, razmena podataka) i utoliko se poslovno obaveštavanje razlikuje od raznih vidova špijunaže. Ono je prisutno u širokom spektru zanimanja, odnosno, skoro i da nema posla, obzirom na veći priliv informacija, koje ne zahteva angažman poslovnog obaveštavanja. „¹⁴

Veoma bitna i slična metoda dolaska u posed podataka i informacija, u poslovnom svetu, a korelativna sa korporativnim menadžmentom i poslovanjem u tom smislu, što može imati dodirnih tačaka sa poslovnim obaveštavanjem, u sferi visokog biznisa i forsirane, a ponekad „mrtve trke“ za sve većim zaradama može biti i proces koji se u poslovnom okruženju naziva „socijalni inženjering“ i označava modus specifičnog angažmana u svrhu dolaska do informacija ili ostvarenja uticaja, ponekad i pritisaka, na ciljane grupe ili jedinice u delu konkurentskih kompanija, a koji je najčešće povezan sa nelegalnim načinom stvaranja kontakata sa ljudima „iznutra“, tj. u nekoj kompaniji. Sve to ima za cilj ostvarivanje, neformalnog upliva u kompanijsko poslovanje konkurentskih firmi, kao i nelojalnu konkurenciju na globalnom planu.

Termin, tj., sintagma – „socijalni inženjering“ je skoro uvek nakana, odnosno manje ili više kamufliran način i nasrtaj nelojalne konkurencije prema nekoj, poslovno interesantnoj kompaniji ili njenoj organizacionoj jedinici, prema njenim zaposlenim, a sa ciljem skritog dolaska u kontakt sa jednim ili više uposlenih, posredstvom kojih bi izvođač „socijalnog inženjeringa“ ostvario željeni uvid u poslovanje „napadnute“ korporacije ili došao u posed zaštićenih poslovnih informacija, čija je važnost za „naručioca“ i planera socijalnog inženjeringa, od velike koristi.

„Socijalni inženjering, za razliku od svih ostalih metoda rada nelojalne konkurencije, čiji nosioci „posla“ kao metu napada odabiraju selektovanu grupu, pojedinca ili čak i alate (računar, telefon i sl.), kao metu napada vidi isključivo u čoveku (insajderi u kompanijama) i njegovim slabostima. Analitičari koji proučavaju ovu vrstu nelegalnog dolaska u posed strateških poslovnih informacija, smatraju da je, jedna od najviše korištenih metoda socijalnog inženjeringa, na Internetu, phishing, koja, ustvari označava upotrebu različitih „mamaca“ i lažnih vesti, na koje će se „primiti“ izdiferencirana žrtva ili kategorija posetilaca na Internetu, a koji su insajderi ili imaju veze sa njima i mogu biti od koristi izvođaču socijalnog inženjeringa. Kada je u pitanju konkretan rad po pitanju socijalnog inženjeringa, za taj angažman, mandat za sprovođenje tih aktivnosti, poverava se najspособnijim i

14 Vučković, J., (2017), Bezbednost i korporativni menadžment, K.Z. Jovan Dučić, Trebinje, str. 136/7.

ostvarenim menadžerima, koji su, do otpočinjanja rada u smislu socijalnog inženjeringa, bili angažovani na najsloženijim poslovima u korporaciji kojom prilikom su iskazali sve veštine i znanje, koji imaju širok dijapazon poslovnih kontakata sa menadžerima angažovanim u drugim korporacijama, koji poznaju ekonomsku diplomatiju, vladaju veštinama poslovnog obaveštavanja i sl., a od ranije su zaposleni sa rešenjima o zaposlenju koja, u opisu poslova, sadržavaju neodređene i unekoliko nejasne parametre datog radnog mesta ili u njima provejava dozirana nota tajanstvenosti. Tako, rešenja o zaposlenju menadžera zaduženih za izvođenje socijalnog inženjeringa, često glase: „Savetnik za bezbednost i menadžment na terenu“, „Menadžer za globalne interese“, „Menadžer za sondažu terena u regionu“ i sl. Menadžeri u korporacijama, sa ovakvim i sličnim rešenjima o zaposlenju su lica od posebnog poverenja vlasnika kapitala i borda direktora, obično su prošli karakterističnu menadžersku obuku, već su se dokazali kao sposobni itd.“¹⁵

Autor Dž. Perkins u knjizi „Ispovest ubice ekonomija“, ovakve menadžere naziva: **EHM – Economic Hit Man (ubica ekonomija)** ¹⁶.

„S tim u vezi, evidentna je potreba zadovoljenja niza preduslova, da bi se uspešno ostvario socijalni inženjering:

- Prikupljanje što više korisnih informacija o meti socijalnog inženjeringa;
- Konsultovanje internet informacija;
- Dnevna i mesečna štampa, magazini, časopisi;
- Ostvarivanje neposrednog kontakta sa zaposlenim u napadnutim korporacijama (razne proslave);
- Upoznavanje i kontaktiranje sa poslovnim prijateljima date korporacije, kao i sa konkurentskim firmama;
- Dolazak u posed poslovne dokumentacije, telefonskih imenika, organizacionih šema i sl.;
- Upoznavanje sa internim procedurama u datoj korporaciji;
- Praćenje svih raspoloživih podataka o poslovanju napadnute korporacije (razne reklame, promocije i sl.)“¹⁷.

15 Vučković, J., isto, str. 146.

16 Dobro plaćeni profesionalci koji na prevaru uzimaju milijarde dolara od država širom sveta. Oni prebacuju novac u kase ogromnih korporacija koje drže pod kontrolom Zemljine prirodne resurse. Njihovo oružje su, lažni finansijski izveštaji, namešteni izbori, podmićivanje, iznuđivanje i dr. Oni igraju igru staru koliko i imperije, koja je poprimila nove, zastrašujuće dimenzije u današnje vreme globalizacije. – Perkins, Dž., (2012), *Ispovesti ubice ekonomija*, Plato books, Beograd, str. 7.

17 Preuzeto sa predavanja na specijalističkim studijama Fakulteta bezbednosti u Beogradu.

ZAKLJUČAK

Promišljanje o bezbednosnoj komponenti svake države neumitno posturala i razmišljanje o obaveštajnoj službi date države, pa i obaveštajnoj zajednici, koja u sebi sadrži više srodnih institucija sa istim predznakom. Interes za taj pojam, i uopšte, kao za deo društveno-političkog života neke zajednice (od prvobitne zajednice do savremenih država) kao institucije, evidentna je činjenica i postoji koliko i sama državnost.

Bilo koja struktura, odnosno organizacija planira, definiše i materijalizuje svoje ciljeve koji održuju postojanje, izgled i poslovnu politiku predmetne organizacije. Bezbednosni segment i obaveštajne službe kao njegov neodvojiv deo, uvek je u funkciji nastojanja da se sačuvaju temeljne vrednosti države, a kompanijska odelenja koja se bave sličnim poslovima sa ciljem dolaska do vrednih informacija koje će se valorizovati kroz ostvareni biznis plan i zaradu u konačnom smislu su u sastavu i funkciji date korporacije ili interesne grupe, u širem smislu, ako participiraju u raspodeli vlasti ili kapitala.

Imperativno, to promišljanje je otvorilo novi pristup organizovanju u korporacijama, u smislu što bolje zaštite od navedenih nemoralnih konkurentskih napada, ali i na stvaranju prilika za, na nov ponekad na ivici korektnog poslovanja i dobrih odnosa sa konkurencijom, način dolaska u posed poslovnih informacija. S tim u vezi, očigledna je bila potreba zaživljavanja i formiranja kompanijskog bezbednosnog (obaveštajnog) sistema, koji će biti sposoban da zaštiti kompaniju, njeno poslovanje, opremu, zaposlene i druge resurse, od svih oblika bezbednosnih pretnji i „napada“. U ovom pravcu su zamišljeni i materijalizovani i delovi korporacije čije je primarni zadatak i ofanzivne prirode. Dakle, ubrzani dolazak u posed informacija od važnosti za poslovanje date korporacije. Znači bilo je evidentno da se mora na adekvatan način otpočeti sa ozbiljnim i stručnim planiranjem ljudskih resursa i kadrova u tom smislu.

Evidentno, u „mega“ korporativnim sistemima bezbednost ima važnu i nezanemarljivu ulogu i značaj, koja je vidljiva kroz obaveštajnost svojih menadžera. Dakle, to nisu državni obaveštajci, niti operativne pozicije državne obaveštajne službe u nekoj kompaniji, nego kompanijski menadžeri sa specijalističkim znanjima. Naime, svaka korporacija ima svoje ciljeve i vizije na osnovu kojih se kreiraju poslovna politika i strategija neke organizacije. Bezbednosni menadžment i korporacijski obaveštajci su mandatirani za svakodnevne aktivnosti sa intencijom da se sačuvaju temeljne vrednosti date organizacije, posebno, ako participira u raspodeli vlasti ili kapitala.

LITERATURA

1. Černjak, E., B., (1969), *Pet vekova špijunaže I*, Narodna knjiga, Beograd
3. Hadžibegović, I., (1980), *Postanak radničke klase u BiH i njen razvoj do 1914.*, Svetlost, Sarajevo,
4. Javorović, B., Bilandžić, M., (2007), *Poslovne informacije i biznis inteligencija*, Golden marketing, tehnička knjiga,
5. Mihić, J., Lj., (1976), *Lastva kod Trebinja i Bjela Gora u masivu Orjena*, Mjesna zajednica Lastva, Trebinje
6. Savić, A., (1994), *Uvod u državnu bezbednost*, VŠUP, Beograd,
7. Pajević, M., (2013), *Savremene obavještajne Pajević teorije*, Logos, Mostar,
8. Perkins, Dž., (2012), *Ispovesti ubice ekonomija*, Plato books, Beograd,
9. Vejnović, D., (1995), *Državna bezbednost-obavještajne službe*, MUP R.Srpske, Banja Luka,
10. Vučković, J., (2017), *Bezbednost I korporativni menadžment*, K.Z. Jovan Dučić, Trebinje

НАЧИНИ ГЕНЕРИСАЊА ГУБИТАКА И ОТПАДА ХРАНЕ

Апстракт: Циљ истраживања рада јесте да се установе и дефинишу узроци настајања губитка хране и отпада, као и фактори који утичу на њихово настајање и изазивају их. Увидом у ове изворе и систематизацијом фактора првобитно ће се установити сви услови у којима долази до губитака хране и настајања отпада. Посебна пажња у раду је посвећена и негативном ефекту губитака хране и отпада на целокупно стање животне средине, претежно кроз негативан утицај глобалног загревања и климатских промена Уз преглед и приказ ставова глобалног становништва према губицима хране и отпаду, односно, кроз приказ, првенствено Миленијумских, а затим и циљева Одрживог развоја УН, биће истакнут значај решавања ових проблема на глобалном нивоу. У циљу њиховог решавања, а имајући у виду факторе и изворе њиховог настајања, уз консултовање стручне литературе биће утврђено на који начин је могуће смањити губитак хране и отпада у будућности. Ово би додатно допринело смањењу глобалног загађења и ефеката климатских промена, те допринело и обезбеђивању предуслова за достизање прехранбене сигурности, која је један од императива и циљева Одрживог развоја.

Кључне речи: храна, производња, генерисање, природни ресурси, средина.

УВОД

Храна проистиче из најразличитијих ресурса (земљиште, вода, различити биолошки ресурси, али и материјални и финансијски ресурси, људски ресурси и многи други, неопходни су за стварање хране). Имајући у виду њен значај у егзистенцијалном, али и ограниченост у количинском и временском смислу, може се закључити да је и храна ресурс. Са аспекта оптималног коришћења природних ресурса, рационално коришћење хране би са собом носило и рационално коришћење свих осталих побројаних ресурса.

Како је истакнуто да „природни ресурси, као једна од компоненти природне средине, могу битно да утичу на формирање просторне, социјалне

и економске структуре“ (Милановић и сар., 2008), као и да је глобални распоред хране неуједначен и да са собом носи и друге социо-економске проблеме, онда се може увидети и комплексност проблема губитака хране. Са аспекта Одрживог развоја, одрживо коришћење свих ресурса, те тако и хране, али и оних који су неопходни за њено настајање, представља императив и континуирано правило. У пракси је, ипак, стање још увек неповољно, с обзиром на количине хране која бива изгубљена (на било који начин) на свакодневном нивоу.

Појмови који у литератури ближе описују тему рада су „food loss“ и „food waste“. Ради разумевања и диференцирања начина њиховог настајања, неопходно је разликовати ове појмове. Под појмом „food loss“ подразумевају се сви губици хране настали, док „food waste“ подразумева храну која заврши као неки вид отпада, иако за такав епилог најчешће није постојао валидан разлог или оправдање. У зависности од индивидуалног случаја, начин настајања губитака хране, односно отпада може варирати од утицаја различитих фактора настајања. Појам „food waste“, због тога, не треба мешати са појмом „food loss“, јер овакав вид губитака доводи до додатног смањења укупних количина расположиве хране, што представља засебан проблем, али и до стварања новог отпада хране.

На овај начин настаје зачарани круг неадекватног манипулисања и управљања вишковима хране, али и храном генерално, штокумулативно доводи до још већих проблема који, временом, добијају и дугорочни карактер. У логичком смислу, губици хране хронолошки претходе настајању отпада. Због своје природе најчешће карактеришу процесе примарне производње и прераде, у којима се јављају услед деловања различитих фактора. Неки од кључних фактора који изазивају губитке хране јесу неадекватно време убирања усева, неповољни климатски услови и неодговарајуће руковање производима (Петљак, 2021), о чему ће бити више речи у наставку рада.

Подаци из статистичке базе ФАОЗ указују на алармантну статистику у вези са губицима и отпадом хране. Наводи се да се од укупне годишње производње хране изгуби и баца готово половина произведене количине. Установљено је да се 50% произведених банаана у Кенији изуби још током примарног процеса производње, односно, на фарми. У секундарној фази производње, односно преради, изгуби се 65% карфиола и броколија, при чему Аустралија предњачи у овој статистици. Фаза транспорта и продаје забележила је рекордних 63% отпада произведене хране у САД у 2014. години. Домаћинства и њихово руковање са храном представљају финалну

фазу настајања отпада хране, у којој је у 2015. години изгубљено 35% глобалне производње броколија и карфиола, и то у Аустралији.

Приликом изучавања проблема губитака хране важно је обратити пажњу како на негативне ефекте њиховог јављања, тако и на позитивне ефекте које би њихово спречавање могло да донесе. Према Студији спроведеној за потребе Међународног конгреса „Save food“ одржаног 2011. године у организацији ФАО, као један од значајних бенефита спречавања настанка губитака хране наводи се економски значај у погледу опстанка пољопривредних произвођача. Наиме, „пољопривредници у земљама у развоју живе у маргиналним условима и смањење губитака хране могло би да има непосредан и значајан утицај на квалитет њиховог живота“ (ФАО, 2011). Додатни допринос смањења губитака хране допринео би и прехранбеној сигурности на глобалном нивоу.

За отпад од хране се често наводи да је изразито сложен и наизглед нерешив проблем, који прожима готово све сегменте људске свакодневнице. Ипак, уколико би се на самом почетку истакло да је нерешиве природе, то би подразумевало „помирење“ са ситуацијом, која свакако није повољна по животну средину, те тако ни по глобално становништво које је у њој настањено. Према наводима Светске организације за храну и пољопривреду Уједињених Нација (ФАО), отпад хране је један од водећих извора гасова са ефектом стаклене баште, те одговара трећини укупно емитованих и антропогено изазваних гасова ове врсте⁴. Због тога, али и неравномерне расподеле хране у свету, која даље утиче на настајање зачараног круга немаштине и глади са једне, а изобиља и вишака са друге стране, неопходно је установити полазну тачку овог проблема и отпочети са његовим системским решавањем. Ипак, без обзира на значај ове теме и утицај овог проблема на генерисање многих других, „у свету нису уложени готово никакви напори потребни за анализу и утврђивање најефикаснијих стратегија за решавање проблема отпада од хране, без обзира на мноштво спроведених мултидимензионих анализа“ (Magalhães et. al., 2020).

Основни корак приликом решавања сваког проблема јесте проналажење и утврђивање његовог постојања и негативних ефеката, а затим и његовог узрока, односно извора. Пре тога, потребно је да онај ко решава проблем у било којој области, те тако и области заштите животне средине, или трага за решењем, задржи „отворени ум“, да се информише о проблему и поседује или стекне неопходно знање у датој области, као и да буде спреман да прихвати промене и њима се прилагоди, има иницијативу и лидерске способности (Hicks, 2013). Само уз овакве карактеристике

могуће је приступити и прилагодити се било каквој врсти истраживања и анализе, као и успешно се суочити са потенцијалним неуспехом и новим итерацијама у изналажењу решења. С обзиром да је проблем отпада хране изразито комплексан, као и да не постоји универзално решење за њега, суочавање са неуспехом онима који се овим проблемом баве није страно. Пре груписања фактора, неопходно је изучити процес настанка хране, а који се у литератури често користи као полазни основ за сагледање проблема губитака хране. Сходно карактеристикама самог процеса, наука о храни „животни век“ и производни процес хране и прехрамбених производа најчешће групише у три фазе (FAO, 2019).

Прва (примарна) фаза подразумева пољопривредну производњу, затим убирање усева, а губици хране у овој фази су последица и нестрочног и неадекватног обављања агротехничких операција и непоштовања агротехничких рокова. Друга фаза подразумева процес прераде, складиштења и дистрибуције производа, током ког се може јавити мноштво проблема, најчешће микробиолошких, или у виду неадекватног паковања хране, док трећа фаза подразумева (најчешће нерационалну) куповину, припрему и потрошњу хране у домаћинствима и угоститељским објектима (Шурић и сар., 2023). Све наведене фазе су под константним утицајем мноштва фактора, који ће бити анализирани и груписани у наставку рада.

Извори настајања губитака хране међусобно се разликују. Како би се систематичније приступило решавању и, пре свега, разумевању проблема губитака хране и његове контрадикторности у контексту Одрживог развоја, побројани су важнији фактори који утичу на њихово генерисање. Побројавање и разврставање фактора биће извршено сходно извору, док ће, након тога, бити објашњени и смештени и у одговарајуће производне фазе хране, како би се објаснио и сам настанак губитака хране. Важно је напоменути да ови фактори нису индивидуални и изоловани, већ су међузависни и међусобно се преплићу. Начелно, разликују се четири фазе настајања губитака хране: примарна (производна), секундарна (прерађивачка), фаза дистрибуције хране и фаза припреме и потрошње хране у домаћинствима (НАЛЕД, 2019). У литератури која се бави овим и сродним темама се, ипак, чешће користи систематизација извора отпада хране, попут оне која истиче да „постоји много извора који генеришу отпад хране, попут домаћинства, институционалног и комерцијалног сектора, иако су детаљне информације о тачним узроцима и даље ограничене“ (Thyberg & Tonjes, 2016).

Због оваквог приступа, често се целокупна кривица пребацује на финалне потрошаче, који обухватају домаћинства, продајне ланце и угости-тељске објекте, при чему се пажња посвећује само конзумном сегменту креирања отпада. Са друге стране, сама производња, прерада и процеси који их чине остају неправедно запостављени, чиме се не добија комплетна и реална слика о овом проблему.

ПРИРОДНИ ФАКТОРИ ГЕНЕРИСАЊА ГУБИТАКА И ОТПАДА ХРАНЕ

Под природним факторима који генеришу отпад хране подразумевају се сви они фактори који настају под утицајем деловања природе, при чему се климатским факторима придаје посебан значај, због њиховог изразитог утицаја на пољопривредну производњу (Миловановић, 2017). У ове факторе сврстани су: деловање климе и њених елемената, врста производа и његове биолошке предиспозиције, утицај болести и/или штеточина, теренски услови и други слични фактори који својим међусобним деловањем и везама директно или индиректно утичу на генерисање губитка хране.

Утицај климе може се сагледати са аспекта њених елемената, а за потребе овог рада биће сагледане падавине, ветар и мраз. С обзиром на органски карактер пољопривредне производње, односно, потребе биљака за водом, неминовно је да су падавине неопходне за њихов успешан раст и развој. Ипак, прекомерна количина, специфичне врсте падавина и други видови екстрема могу нашкодити различитим врстама гајених биљака, у сваком тренутку и фази њиховог развоја. Прекомерне количине водених талоба могу довести до труљења делова биљака, пропадања плодова и, самим тим, повећаног генерисања отпада хране.

У зависности од тренутка, врсте и количине падавина, новонастали услови могу погодовати и развоју биљних болести, које додатно могу изазвати губитке хране. Повећани степен влажности и учестале падавине погодује развоју плесни *Fusarium spp.* у усевима пшенице, чиме се ризикује од појаве губитака у квантитету и квалитету приноса, доприносећи настајању губитака хране. Даље, присуство ове гљиве може изазвати и присуство микротоксина у зрну пшенице, који могу бити штетни и ризични по здравље људи и животиња (Chami, et. al., 2022).

Уколико дође до појаве града или других елементарних непогода, онда се такође може рећи да је пољопривредна производња под изразитим

ризиком, који зависи и од региона и типа климе у том региону. Када је у питању подручје Републике Србије, град није страна појава. С обзиром на опасност и ризике по усеве које са собом носи, град представља изразито ризичну категорију падавина. У зависности од учесталости, интензитета и величине, у мањој или већој мери може оштетити усеве и плодове у свакој фази вегетационог периода, изазивајући губитке хране. Уколико би дошло до оштећења плодова, онда се она „манифестују у виду губитка квантитета или квалитета приноса оштећених усева односно плодова.

Настале штете на пољопривредним културама могу се окарактерисати као тоталне или потпуне, и као делимичне“ (Гајић и Радојковић, 2019), али је несумњиво да приликом настанка штете долази и до креирања нових количина губитака хране. Додатан проблем настаје и онда када причињена штета на плодовима остане непримећена, приликом чега „отворене ране“ на плоду бивају погодно тло за развој микроорганизама који би додатно допринели његовом бржем пропадању, те генерисању губитка хране. Дobar пример негативног утицаја падавина (и других пратећих климатских елемената) на пољопривредну производњу, могле би бити суперћелијске олује, које су задесиле територију Републике Србије и суседних земаља у јулу и августу 2023. године. С обзиром на то да су суперћелијске олује „обично једна од најтежих врста олује, праћена грмљавином, јаком кишом, крупним градом, интензивним муњама и јаким ветровима“ (Christodoulou & Sioutas, 2016), њихови ефекти по пољопривредну производњу могу бити изразито штетни.

Према сведочењима пољопривредника, ова олуја нарочито је нанела штету на територији Војводине и централне Србије, где је начинила и изразиту материјалну штету противградним мрежама и другим видовима заштите усева, који служе управо да спрече негативне ефекте климатских фактора. Овакви видови заштите, ипак, не могу помоћи код екстремних услова, какве су управо ове олује. Осим материјалне штете, и сами усеви претрпели су значајну штету, при чему су настале и значајне количине губитатка хране.

Суша, као супротност падавинама, представља себи својствен ризик – у зависности од тога у којој се развојној фази јави недостатак воде, као и од врсте усева и његових потреба, потенцијалне штете варирају у смислу њихових ефеката. На пример, истраживање о утицају наводњавања различитим количинама на квалитет и принос семенске соје показало је да је, током сушних година, какве су биле 2002. и 2003. година, „наводњавана

соја остварила високо сигнификантно већи принос у односу на соју без наводњавања“ (Максимовић и сар., 2004). Осим тога, истраживање је показало да се „само у условима наводњавања могу истовремено добити високи приноси соје и одличан квалитет произведеног семена“. Анализирајући утицај суше, примећује се да њени ефекти имају већи утицај на настајање губитака хране, у односу на настајање нових количина отпада.

Јаким деловањем ветра може доћи до креирања различитих оштећења, како стабала и усева, тако и плодова, уколико би дошло до њиховог контакта са тлом или неком другом површином. Ветар, због свог присуства и деловања током целе године, у зависности од карактеристика климе у конкретном подручју, истовремено утиче и на генерисање губитака и отпада хране. Уколико се узме пример јабучастог воћа, онда је познато да, приликом контакта са тлом, а у зависности од јачине ударца и врсте подлоге, може доћи до оштећења плодова који би резултирали њиховим пропадањем труљењем.

Штете од мрза настају у три различита периода године – као рани јесењи, касни пролећни и зимски. Сваки од њих може имати различит утицај на воћне врсте, у вези са њиховом отпорношћу и биолошким карактеристикама. „Рани јесењи мраз је врло опасан с обзиром да се јавља у фазама када су воћке још увек врло осетљиве на ниске температуре. Код неких сорти грожђа и воћних врста јавља се у моменту када берба још увек није готова и тада долази до оштећења на плодовима (нпр. пуцање бобица грожђа)“ (Радић и Пајић, 2019), чиме се директно обезбеђује већ поменути „терен“, односно подлогу, за развијање и деловање штетних микроорганизама. У складу са претходно поменутиим биолошким предиспозицијама, а у вези са „добром подлогом“ за развој микроорганизама, као добар пример могла би се навести паприка – „због високог садржаја воде, сирова индустријска паприка представља погодну подлогу за развој микроорганизама, нарочито ако је плод оштећен“ (Барачи, 2018). У начелу, а с обзиром да мраз утиче на храну док се још увек „налази“ на њиви или у засаду, мраз изазива губитке хране.

Пољопривреда је подложна и утицају других живих организама, а не само људи. Због тога, различите штеточине, микроорганизми, као и болести и друге штете настале приликом њиховог деловања, могу довести до пропадања, те креирања губитака и отпада хране. Губици хране настали посредством деловања живих организама настају у примарној или секундарној фази процеса производње, док отпад изазван на овај начин настаје у фази дистрибуције, продаје или у домаћинствима. Отпад хране

настао на овај начин често је последица неадекватног чувања хране, чиме се остварују услови погодни за развој штетних микроорганизама, нпр. плесни, који доводе до пропадања прехрамбених производа. У зависности од тога који је негативан угрожавајући фактор имао утицаја у датом тренутку, могу се јавити различита физичка, механичка или друга оштећења плодова или приноса, која би потом довела до њиховог убрзаног губитка на квалитету и пропадања.

Орографске карактеристике терена такође могу утицати на пропадање или неадекватно успевање гајених биљака, што би даље резултирало настајањем нових количина губитака и отпада хране. Услови попут нагнутог терена или неадекватног земљишта по правилу диктирају врсту културе која ће бити гајена, али и све организационе сегменте процеса гајења – уколико је, услед неповољних рељефних карактеристика отежан приступ њиви или засаду, уколико је подручје подложно елементарним непогодама, то може допринети отежаном спровођењу агротехничких операција. Уколико се ове операције не спроводе ваљано и правовремено, може доћи до генерисања губитака хране. Процеси попут логистике, паковања, складиштења и чувања финалних производа такође ће бити додатно отежани. Уколико ови процеси нису обављани на време и адекватно, резултирају производима који су достигли одређени степен кварљивости, чиме бивају искључени из употребе и завршавају као отпад хране.

АНТРОПОГЕНИ ФАКТОРИ ГЕНЕРИСАЊА ГУБИТАКА И ОТПАДА ХРАНЕ

Док је у случају природних фактора доминантну улогу играла сама природа, у случају антропогених фактора, главни иницијатор свих утицаја је човек и његово деловање. Под антропогеним факторима подразумеваће се сви они фактори који су под директним утицајем човека; они се делимично могу сматрати и као социо-економски фактори, у зависности од конкретног извора настајања (попут тржишних трендова, бихејвиористичких карактеристика и других поступања итд.), као и резултата њиховог деловања у виду генерисања губитака и отпада хране (Стојиловић, 2018). Деловање човека посредством различитих погона и машина у основи спада у антропогене факторе, али ће због природе утицаја бити сврстано у посебну групу фактора и анализирано у наставку рада. У овом случају, у оквиру антропогених фактора посматраће се само

они фактори који су директна последица човекових одлука, као примарног извора. С обзиром да је основ науке о људским ресурсима тај да без људи нема ни рада, јасно је да је утицај човека и на послове у пољопривреди изразито велики и значајан.

Ако је познато да је запосленост у пољопривредном сектору генерално маргинална, као и да је структура радне снаге у њему неповољна (Корјенић, 2014), намеће се следећи проблем – мали број радника значи и још мањи број адекватних, квалификованих, педантних и посвећених радника. Када се узме као пример рад у пољу и послови у вези са бербом, стручност и педантност радне снаге игра значајну улогу. Од личне хигијене, па све до начина убирања плодова и њиховог одлагања, под значајним је утицајем радника који обављају ове послове, а од њих умногоне зависи и финални квалитет плода и његов животни век. Уколико би приликом убирања плодова јабуке дошло до општећења њене покожице и евентуалног труљења, као финалног исхода, то би довело до настанка додатног губитка хране, уколико се храна „отписује“ већ у засаду. Уколико би дошло до убрзаног кварења у продајном објекту или домаћинству, онда би се овакав пример сматрао губитком хране. Стручност особља не мора да подразумева само мануелни рад, већ и стручност приликом различитих анализа, процена, израде планова и свих других сегмената животног пута хране, у којима може доћи до појаве људске грешке.

Понашање и одлуке потрошача имају утицај на креирање нових количина отпада хране, првенствено диктирањем трендова на тржишту, а кроз креирање односа понуде и тражње, затим и коришћењем, припремом и чувањем хране у својим домовима (Aktas, et. al., 2018). „Куповина има и кључну улогу у симболичком, економском и социјалном аспекту живота појединца јер представља начин за изражавање преференција, идентитета и културних значења. Конзумирање хране је један комплексан процес доношења одлука на који утичу бројни фактори, међу којима су културни, социјални, психолошки и сензорни“ (Вукић и сар., 2015). Када су у питању миленијалциб и њихов однос са храном и начин живота игра важну улогу – млади су навикли на брз живот и, због тога, траже и брза решења када је реч о храни (Келић, 2020). Приликом директне куповине, одлуке о одабиру конкретних производа, а настале у односу на њихов изглед, амбалажу и сличне елементе, такође могу диктирати судбину појединих производа који се налазе на полицама продајних објеката. Купци ће себи увек желети да обезбеде најбољи однос квалитета и цене коју могу приуштити, те ће бирати и производе за које

сматрају да су најквалитетнији. Истраживање о преференцијама потрошача у вези са органолептичким својствима јабука (Бенковић-Лачи и сар., 2021) показала су да, већ када је у питању изглед јабуке⁸, односно, њихове естетске карактеристике, приликом куповине првенствено бирају оне јабуке које су глатке, крупне, без спољних оштећења и које карактерише изразита тврдоћа по целој површини, без мекших делова. Овакви фактори, као и други видови преференција и поступака, попут оних да купци избегавају куповину млечних производа уколико је датум истека рока трајања релативно близу, или праксиу угоститељским објектима, у којима се неконзумирани хлеб стар мање од једног пуног дана одбацује, доводе до креирања додатних количина отпада хране, чије размере појединци у датом тренутку не доводе у питање. Оваква храна је често и даље у конзумно безбедном и исправном стању, односно, у другим условима и случајевима можда не би завршавала у виду отпада.

Начини управљања губицима и отпадом хране разликују се међу државама и регионима. Главни разлог овоме јесу различите стратегије управљања губицима и отпадом хране, како би се постигли различити развојни и економски циљеви. Преглед истраживања ФАО о карбонском отиску отпада од хране и утицају климатских промена¹⁰ истиче да губици хране имају изразито негативан утицај на националну економију и њен развој. Као алармантан податак, наводи се да је у 2012. години тржишна вредност свих „изгубљених“ прехранбених производа износила 936 милијарди америчких долара, колико износи БДП земаља попут Индонезије или Холандије. Због тога, степен економског развоја региона или државе може такође утицати на начине руковања отпадом, те тако и на креирање отпада хране и генерисањем ове врсте отпада. У сиромашним земљама, у којима је и сама егзистенција проблем, не генеришу исте количине отпада хране. Из угла једне развијене земље, попут САД, свакодневно се генеришу изразите количине отпада хране, што је директна последица прекомерне производње, непланиране куповине имегаломанске културе и конзумеризма, која карактерише ову земљу. За земље у развоју важи други приступ. Због недовољно развијених погона и постројења, храна која бива произведена и непотрошена, те из које ће настати ова врста отпада, не може бити прерађена у циљу смањења количина креираног отпада. Сваки од ових случајева је индивидуалан и, као такав, захтева засебан приступ приликом решавања проблема отпада хране и неадекватне производње и потрошње.

ЗАКЉУЧАК

Проблеми настали услед неадекватног руковања храном у току процеса производње (food loss) или њеним конзумирањем и чувањем (food waste) остављају много комплексније последице по животну средину, него што се првобитно чини. Неадекватно руковање храном и генерисање губитака хране иотпада доводи до емисије штетних гасова (GHG), који су главни узрок глобалног загревања. Додатно отежавајућа околност јесте и неравномерна расподела хране у свету, која је пропраћена проблемима глади и сиромаштва. Због установљене повезаности ових проблема и негативних ефеката, најбољи начин приступа решавању наведених проблема могао би бити кроз циљеве Одрживог развоја УН.

Генерисање губитака хране не дешава се универзално и на један начин, већ услед дејства различитих фактора. С обзиром да се ови фактори међусобно разликују, систематични приступом могао би допринети њиховом лакшем сузбијању. Утицај природних фактора (клима и њени елементи, утицај живих организама, орографске карактеристике терена итд.) умногоме доприноси губицима хране. Ови негативни утицаји могу се умањити адекватним мерама, попут изградње одговарајућих мелиоративних система, подизањем ветрозаштитних појасева и противградних мрежа, употребом адекватне механизације, коришћењем средстава за заштиту (пестицида, хербицида и фунгицида) у строгоконтролисаним условима и улагањем у инфраструктуру и путну мрежу.

Негативни ефекти изазвани утицајем антропогених фактора (утицај човека на послове у пољопривреди и другим областима, односи понуде и тражње и степен економског развоја региона) сузбијају се уз помоћ обезбеђивањем довољног броја обучених радника, поштовањем хигијенских услова, едукацијом потрошача и различитим економским олакшицама за становништво и произвођаче. Мерама попут новчане подршке за донирање хране могло би се допринети спречавању губитака хране и генерисања нових количина отпада, а едукација становништва допринела би превентивном деловању.

Ефекти техничко-технолошких фактора огледају се у процесу производње и прераде, односно, примарној и секундарној фази производње хране. Обезбеђивањем адекватне механизације у свим процесима на њиви, као и њеним редовним одржавањем, допринело би се сузбијању губитака хране у примарној фази производње. Према истомпринципу, одржавањем погона за производњу и прераду прехранбених производа спречило би се настајање губитака и отпада хране у секундарној фази производње.

Остали фактори се међусобно разликују, те је немогуће издвојити универзални приступ сузбијању њихових ефеката. Начелно би се, улагањем у квалитетну и адекватну амбалажу и поштовањем одговарајућих услова за чување прехранбених производа могло позитивно допринети смањењу губитака хране и генерисања отпада.

Имајући у виду чињеницу да се у свету производи више хране него што је потребно, али да њена расподела није праведна, као и да се приближно половина произведене хране у свету не употребљава, доприноси се генерисању нових количина губитака и отпада хране. Са аспекта очувања животне средине, вишкови хране и отпад који се у том смислу јавља свакако нису пожељни. Сваки вид производње хране доприноси нарушавању животне средине, на основу чега се може закључити да, производњом вишкова хране, долази до настајања додатног нарушавања животне средине, које је могло бити спречено и избегнуто. Производња житарица и меса највише доприноси стварању карбонског отиска, те би требало посветити посебну пажњу спречавању настанка нових губитака хране у овим групама прехранбених производа.

У правном смислу, закони и друга правна регулатива Републике Србије баве се решавањем последица отпада, а не узроком његовог генерисања, чиме се не испуњавају основни критеријуми одрживости. Додатан проблем настаје онда када је реч о спровођењу закона и подзаконских аката, односно, њиховом поштовању и спровођењу адекватних санкција. Детаљнија регулатива и ригорознија контрола полазни су кораци за спречавање генерисања губитака и отпада хране у Републици Србији. У глобалу, концепт Одрживог развоја и улога отпада хране у њему од великог су значаја за очување животне средине. Примећују се одређени пропусти у раду на достизању одрживости, због којих је неопходно уложити веће напоре и континуирани труд на глобалном нивоу, како би се допринело спречавању генерисања додатних количина отпада. Већ на овај начин могло би се допринети достизању глобалне одрживости у мери у којој је то могуће.

Добри примери решавања проблема насталог отпада већ постоје (нпр. у виду производње биогорива), мада нису у потпуности довољни, те је неопходно формирати глобални тим стручњака који би се континуирано бавио овим проблемом. Овакав тим морао би имати и право приоритета приликом доношења одлука од глобалног значаја, без ког би цео њихов труд био без циља. Коначно, уколико је глобални циљ достизање одрживости по свим основама до 2030. године (уколико је то уопште могуће), очекује нас још много рада, труда и одрицања у ове сврхе.

КОРИШЋЕНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Живковић, Д., Мунђан, П. (2012): МЕНАЏМЕНТ ПОСЛОВНИХ СИСТЕМА ПОЉОПРИВРЕДЕ, Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, Београд – Земун, стр. 54 – 55.
- Марковић, Н. (2009): КУЋНИ ОТПАД – ОД ПРОБЛЕМА ДО РЕШЕЊА, Организација за европску безбедност и сарадњу ОЕБС, Београд, стр. 39-43.
- Миловановић, Б. (2017): ПРИРОДНИ ФАКТОРИ КОЛЕБАЊА КЛИМЕ У СРБИЈИ – Посебна издања, Књига 93, Географски институт „Јован Цвијић“, САНУ, Београд, стр. 37 – 39.
- Пешић, Р. В. (2020): ЕКОНОМИКА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ПРИРОДНИХ РЕСУРСА, Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, Београд – Земун, стр. 81 – 96.
- Милановић, М. Р., Цвијановић, Д. В., Цвијановић, Г. Т. (2008): ПРИРОДНИ РЕСУРСИ, ЕКОНОМИЈА – ЕКОЛОГИЈА – УПРАВЉАЊЕ, Институт за економику пољопривреде Београд, Београд, стр. 10 – 12.
- Hicks, M. J. (2013): PROBLEM SOLVING IN BUSINESS AND MANAGEMENT: HARD, SOFT AND CREATIVE APPROACHES. Springer, Cambridge University Press, p. 45 – 47.

МА Anđela Maričić

METHODS OF GENERATING FOOD LOSS AND WASTE

Abstract: *The goal of the research is to establish and define the causes of food loss and waste, as well as the factors that influence and cause them. By looking into these sources and systematizing the factors, all the conditions in which food losses and waste generation occur will be initially established. Special attention in the work is also devoted to the negative effect of food losses and waste on the overall state of the environment, mainly through the negative impact of global warming and climate change. and the Sustainable Development Goals of the UN, the importance of solving these problems at the global level will be highlighted. In order to solve them, and taking into account the factors and sources of their occurrence, with the consultation of professional literature, it will be determined how it is possible to reduce the loss of food and waste in the future. This would additionally contribute to the reduction of global pollution and the effects of climate change, and contribute to ensuring the prerequisites for achieving food security, which is one of the imperatives and goals of Sustainable Development.*

Keywords: food, production, generation, natural resources, environment.

KONTROLA ISPOLJAVANJA KRIMINALNOG PONAŠANJA LICA (OSVRT NA ZATVORSKE USLOVE)

Apstrakt

Kriminalistička kontrola se sastoji u nadziranju određenih kriminalnih sredina i kriminogenih objekata, kao i događajima u njima, aktivnosti pojedinih kriminalaca, prvenstveno povratnika, uočavanja pojedinih kriminogenih faktora i, uopšte, asocijalnih i antisocijalnih ponašanja.

Kriminalistička kontrola omogućava u jednom broju slučajeva nastanak kriminalističke obrade, nakon sticanja osnova sumnje da je određeno lice izvršilo krivično delo, odnosno da je delo izvršio nepoznati izvršilac koga treba, uz pomoć prikupljenih indicija i postavljenih verzija, otkriti.

Kriminalistička kontrola, kao sistem operativno taktičkih mera i radnji, preduzima se ne samo prema kriminalnim, već i socijalno-patološkim sredinama, kao i u situacijama koje nose samo mogućnost kriminalnog ispoljavanja.

Ključne reči: zatvor, devijantno ponašanje, kriminal, krivično delo, kriminalistička kontrola.

1. UVOD

Kriminalistička kontrola po svojoj prirodi i obimu saznanja može da se temelji samo na opštoj sumnji, s obzirom na to da je ona stalna aktivnost koja se preduzima prema kriminalnim, a delimično i prema socijalno-patološkim sredinama u odnosu na moguće izvršioce krivičnih dela.

Ukoliko se kriminalističkom kontrolom otkriju prve početne orijentacione eliminacione indicije (osnovi sumnje) u odnosu na određeno krivično delo, odnosno određeno lice kao izvršioca, u tom slučaju se kriminalistička

¹ Doktorand Pravnog fakulteta Megatrend, Beograd, E-mail: teacimburovic93@yahoo.com

kontrola transformiše u kriminalističku obradu. U ovom redosledu kriminalistička kontrola se javlja kao prva opšta faza nakon koje nastaje kriminalistička obrada kao druga faza u suprotstavljanju kriminalitetu.

Kriminalistička kontrola se odvija prema sektorskom i linijskom (specijalističkom) „pokrivanju“ određenog područja, pri čemu ovaj poslednji oblik ima nešto konkretniju sadržinu, jer je obično usmeren prema određenoj vrsti kriminalnog ispoljavanja.

Kada je u pitanju primena pojedinih mera i radnji, prema ovom kriterijumu ne postoji bitna razlika između ova dva oblika kriminalističke kontrole.

Kriminalističkom kontrolom se ponekad selektiraju i izdvajaju podaci i činjenice koje ukazuju na konkretnu pojedinačnu pojavu, odnosno događaj, ili lica koja iskazuju posebno kriminalističko angažovanje u smislu prikupljanja podataka, činjenica i dokaza radi konačnog rasvetljavanja same stvari, a što se kriminalističkom kontrolom kao opštim metodom ne može postići. Kriminalistička kontrola, čak i u svom konkretnijem (specijalističkom) obliku, zaustaviće se na određenom odstojanju u odnosu na konkretnog izvršioca, da bi kriminalistička obrada dalje nastavila sa rasvetljavanjem dela, otkrivanjem učinioca, njegovim prijavljivanjem i krivičnim progonom kada se prikupi dovoljno kriminalističkog materijala.

Kriminalistička kontrola u zatvorskim uslovima je neophodna zbog prisustva u užem prostornom okviru lica koja su već ispoljila svoju kriminalističku delatnost. Kriminalistička kontrola u takvoj sredini treba da ostvari preventivni efekat, pa je ona u ovom ambijentu potrebna i svrsishodnija više nego u drugoj sredini.

2. KLASIFIKACIJA KRIMINALACA KAO OSNOVNI USLOV KONTROLE NJIHOVOG PONAŠANJA

Kriminalitet, pre svega povratnički, kada je u pitanju preventivno delovanje prema njegovim vršiocima, mora se posmatrati u njegovom jedinstvu kao društvena pojava sastavljena iz više komponenti, koje su u zavisnosti jedna od druge i koje se međusobno uslovljavaju. Kako je kategorija povratnika i drugih potencijalnih izvršilaca krivičnih dela veoma široka, to su neophodni i različiti pristupi koji u svojim specifičnostima moraju biti okrenuti ličnosti povratnika. Takav pristup zahteva veliki i raznovrstan opseg mera. Mnogi su, međutim, skloni da povratništvo posmatraju kao pravni problem, bez obzira na to što samo takvo njegovo tretiranje ne može da pruži zadovoljavajuće rezultate pri njegovom sprečavanju. Mogućnosti za neki poseban tretman u zatvorskim uslovima nisu velike, što ne umanjuje obavezu zatvorskih vlasti

da u odnosu na ovu kategoriju zatvorenika preduzmu mere predostrožnosti koje treba da budu puno efikasnije sa aspekta kriminalističke kontrole odnosno prevencije novog kriminalnog ispoljavanja.

Složenost ovog problema nužno zahteva proučavanje individualnih svojstava ličnosti povratnika, kao i socijalnih prilika u kojima se povratnik našao pre povratničkog staža i tokom njega. To je nužno i zbog toga što se preventivne mere danas, u najvećoj meri, odnose na preduzimanje nadzora nad već evidentiranim kriminalcima, odnosno licima koja su jednom ili više puta izvršila krivično delo. Tipologija povratnika u ovom pravcu je neopodnožna, jer određeni vid krivičnog dela i njegovog izvršioca zahteva i određenu primenu nadzora, prema delu i učiniocu, naročito ako su u pitanje povratnici, specijalisti, profesionalci, patološki delikventi i drugi. Iz težišne da se što potpunije prouči povratništvo i povratnici, postoje različite klasifikacije koje karakterišu i mnogobrojni pristupi ovom problemu. Pri tome, važno je razlikovati pojam povrata od povratništva koji predstavlja više kriminološki aspekt problema, jer su u njega uključena posebna subjektivna svojstva koja proističu iz njegove sklonosti za vršenjem krivičnog dela.

Međutim, može se zaključiti da postoje sledeća osnovna shvatanja pojma povratništva: pravni, kriminološki i u nešto manjoj meri prihvaćen penološki.

U posebnu i najbrojniju kategoriju povratnika spadaju profesionalci. Prof. dr M. Milutinović ih deli na sitne prestupnike, profesionalne varalice i teške kriminalce.

Razlog relativno velikog broja klasifikacija povratnika je i u tome što ih i pojedina zakonodavstva različito definišu.

S aspekta primene preventivnih i represivnih mera prema povratnicima, značajna je njihova podela na sledeće kategorije:

1) profesionalci kod kojih specijalizacija predstavlja osnovnu metodu kriminalne delatnosti;

2) patološki delikventi: kleptomani, piromani, sadisti, kao i svi kriminalci sa impulsivnim nagonima, paranoidnim idejama i sl.;

3) seksualni delikventi, posebno interesantni s aspekta žrtve koje mogu biti i maloletna lica, nemoćne osobe i slično, jer seksualni nagon postaje motiv za izvršenje i najtežih krivičnih dela, kao što su krvni delikti, teške i lake telesne povrede i dr.;

4) povratnici koji su skloni socijalno – patološkim pojavama kojima ne mogu da se odupru (alkoholičari, narkomani, skitnice, kockari, šverceri i dr.). To su, uglavnom, kriminalci iz navike, interesantni s aspekta asocijalnog i antisocijalnog ponašanja.

3. POJAČANI NADZOR (POJAM I CILJ)

Kada je u pitanju aktivnost na kriminalističkom planu, trebalo bi imati u vidu i neophodnost primene pojedinih kriminalističko operativnih mera i radnji, prvenstveno sa preventivnog aspekta. Zbog toga postoji potreba preduzimanja mera koje će zaustaviti povratnika na njegovom kriminalnom putu, s obzirom da dotadašnje preduzete mere nisu urodile plodom. U kompleksu ove aktivnosti poseban značaj ima i sistem mera pojačanog nadzora koje preduzimaju službe ustanova za izdržavanje zatvorskih kazni.

Pojačan nadzor je sistem operativno – taktičkih i tehničkih mera i radnji u odnosu na određene kategorije delikvenata. Znači, vršenje nadzora podrazumeva uvid nad kretanjem i ponašanjem lica za koje postoji osnovana pretpostavka da su sklona ponavljanju krivičnih dela, a postoji mogućnost njihovog kriminalnog delovanja, odnosno u vršenju krivičnih dela pokazuju prostornu i situacionu nepredvidljivost, kao i oformljenu specijalnost, ili profesionalizam. Prema njima se primenjuju pojedine operativno – taktičke mere i radnje kao, na primer, prikupljanje obaveštenja, provere, upozorenja, osmatranje i kontrola komuniciranja sa drugim zatvorenicima, ograničenje kretanja, kao i druge mere i radnje koje čine sadržinu kriminalističke kontrole uopšte, a moguće ih je primeniti u zatvorskim uslovima.

Pojačan nadzor se obustavlja kad se stekne uverenje da lice nema nameru da vrši krivična dela.

Kod nadzora nad izvršiocima krivičnih dela treba koristiti dve sledeće mogućnosti prognoziranja:

1) kriminalističko–kriminološku prognozu koja podrazumeva predviđanje ponašanja, odnosno njihovo kriminalno, socijalno patološko i prekršajno ispoljavanje, i

2) utvrđivanje i uočavanje opštih i posebnih uzroka, uslova i faktora, koji u zavisnosti od daljih prilika prognoziraju događaje i zbivanja u vezi sa pojedinim licima, imovinom i situacijama interesantnim za zatvorenike koji imaju povratničkih sklonosti.

Cilj takvih stanja jeste preduzimanje mnogobrojnih operativno – taktičkih mera. Značaj tih mera ogledao bi se u:

a) kontroli već poznatih izvršilaca krivičnih dela i sprečavanje da ne izvrše nova krivična dela, odnosno suzbijanju povratništva i resocijalizaciji povratnika;

b) preduzimanju operativnih mera s ciljem kontrole ili onemogućavanja tajnog dogovaranja sa licima u zatvoru i licima van zatvora.

v) kontroli, odnosno nadzoru nad zatvorenicima s ciljem da omogućava i otkrivanje novih oblika kriminaliteta kao i novih delikvenata, što dalje doprinosi uspješnijem sprečavanju krivičnih dela ubuduće i pruža mogućnost za sprečavanje povratništva.

4. SPROVOĐENJE MERE POJAČANOG NADZORA

Prilikom sprovođenja mere pojačanog nadzora u odnosu na pojedina lica, neophodno je imati u vidu da ovaj posao mogu da obavljaju lica koja, osim stručnog znanja, poseduju i druge kvalitete, kao na primer: komunikativnost, taktičnost i umešnost u uspostavljanju kontakta kako sa onim pod posebnim nadzorom, tako i sa drugim zatvorenicima, kao i umešnost pri odgovarajućem održavanju i daljem razvijanju takvog odnosa. Pojačan nadzor podrazumeva permanentno prikupljanje podataka o licima na izdržavanju kazne, što je često uslov preduzimanja i drugih operativnih radnji preventivnog karaktera.

Puteve i načine prikupljanja podataka određuje lice koje vrši nadzor, najčešće se operativno angažujući prema licima koja mogu da pruže konkretna obaveštenja o nadziranom licu. Krug ovih lica je veoma veliki i njega sačinjavaju poznanici nadziranog, odnosno njegovi prijatelji, članovi porodice, saradnici i uopšte sva lica čija bi saznanja bila korisna za ostvarivanje nadzora među kojima su i ona lica koja ne borave u zatvoru.

Značajni su čak i podaci o ponašanju i uspehu koje je lice imalo u školi i kasnije na radnom mestu, o inteligenciji, stavovima i sklonostima koje je ispoljavalo, zatim kako se lice uklapa u društvene obaveze, i konačno kako se ponaša u zatvorskim uslovima života.

Veoma je indikativno ako se utvrdi da je, na primer, lice sklono kockanju, drogama, alkoholu, nemoralnom životu ili drugim porocima. Važno je utvrditi podatke o fizičkom i psihičkom zdravstvenom stanju lica. Treba prikupiti i podatke na osnovu kojih se može prognozirati buduće ponašanje lica, da li je sklono bekstvu, pružanju otpora. Utvrđivanje podataka o temperamentu i mogućoj agresivnosti lica ima za cilj da ukaže na to koliko je lice osetljivo na pojedine motive i nadražaje za izvršenje krivičnog dela.

Pojedine iskaze o licu treba obavezno proveravati i dopunjavati iskazima drugih lica, kao i drugim izvorima (razna dokumentacija, evidencije, spisi koji mogu biti veoma različiti). Broj i vrste tih izvora, kao i metode i sredstva koja će se koristiti nisu ničim ograničeni, osim zakonskim uslovima i ona u zatvorskim uslovima.

Neophodno je nastojati da u pismenim izveštajima koji sadrže podatke o licu bude što manje improvizacija i subjektivnih ocena i mišljenja.

Najsadržajniji su oni izveštaji koji predstavljaju rezultat činjenica koje su neosporno utvrđene.

Ove podatke treba prikupiti samo na način kojim se ne ugrožavaju ustavna i zakonska prava lica na izdržavanju zatvorske kazne.

5. KRIMINALISTIČKA KONTROLA I POJAČAN NADZOR NAD POTENCIJALNIM IZVRŠIOCIMA KRIVIČNIH DELA U ZATVORSKIM USLOVIMA

Kriminalistička kontrola je oblik delatnosti koji je usmeren prema kriminalnoj pojavi, s ciljem njegovog sprečavanja, kao i prema kriminalcima, odnosno prema licima koja imaju kriminalne predispozicije. Na ovakav način shvaćena, kriminalistička kontrola je šira od pojačanog nadzora. Cilj kriminalističke kontrole jeste praćenje kriminaliteta i drugih opasnih stanja i pojava u određenim sredinama, na osnovu čega se dolazi do saznanja o postojanju krivičnog dela i uopšte, kriminalnog ponašanja i pretkriminalnih situacija, s ciljem da ih ona svojim metodama i sredstvima spreči. Prema tome, objekt kriminalističke kontrole je kriminalna pojava, u najširem smislu, sa svim njenim spoljnim manifestnim elementima, bilo da je reč o samom krivičnom delu, pripremnim radnjama za njegovo izvršenje, ili čak šire od toga, što je slučaj kada je kriminalistička kontrola usmerena prema pojedinim kriminalnim grupama ili pojedincima kao potencijalnim izvršiocima, koji ponašanjem stvaraju predkriminalna stanja za vreme boravka u zatvorskoj ustanovi.

S obzirom na to da je kriminalistička kontrola, znatnim delom preventivnog karaktera, ona se može posmatrati kao delatnost usmerena na praćenje ponašanja kretanja i uopšte stanja u kojem se nalaze „potencijalni“ izvršioци krivičnih dela (profesionalci, povratnici, specijalisti i sl.) i donošenja procene o mogućem vršenju krivičnih dela i u vezi sa tim merama za njihovo sprečavanje. Ako se mera preduzima prema potencijalnim izvršiocima krivičnih dela, bez obzira na to da li su oni povratnici ili ne, onda ona ima sve elemente mere pojačanog nadzora nad ovim kategorijama delikvenata. Budući da je, u suštini, preventivnog karaktera, ova mera ima značaj kriminalističke kontrole.

6. UPOZORENJE KAO MERA KRIMINALISTIČKE KONTROLE

Na relaciji ličnog kontakta ovlašćenog službenog lica i potencijalnog delikventa veoma značajna mera je upozorenje. Sadržina upozorenja je različita i, uglavnom, zavisi od karaktera lica pod nadzorom. To može da bude

opomena, savet, pa i običan razgovor koji treba da usmeri lice u daljem ponašanju. Nažalost, ova mera se često primenjuje neplanski i nije u skladu sa trenutnim ponašanjem i namerama lica, pa ona u takvoj situaciji može imati i štetan efekat, odnosno njome se neće doprineti vođenju primernijeg života ili, pak, odvajanju od kriminalne delatnosti, nego može rezultirati suprotno.

Mera upozorenja je veoma značajna u slučajevima kada očekujemo kriminalnu delatnost lica, a nema drugog načina da se takva delatnost spreči. Sama mera, međutim, potrebna je i zbog toga što neka lica pod nadzorom treba dovesti u obavezu da daju podatke o svojim kontaktima sa drugim devijantnim ličnostima itd. Ova mera, može imati izmenjenu sadržinu ili postati nepodobna, ukoliko lice pod nadzorom prihvata upozorenje i ukoliko iz njegovog ponašanja proistekne pretpostavka o njegovom primernom ponašanju.

Ovde se, sasvim opravdano, može postaviti pitanje: da li mera pojačanog nadzora, ograničena na trenutni preventivni efekat, sprečava samo izvršenje krivičnog dela, ili pak pomaže izvršiocu, doprinosi njegovoj penološkoj (ili postpenalnoj) resocijalizaciji, popravljajući njegovih socijalnih i materijalnih prilika, pa samim tim, trajnije i bitnije menja njegovu kriminalnu predispoziciju.

Situacija se utoliko više komplikuje ako je reč o licima sa različitim asocijacijama i antisocijalnim tendencijama, pa je s ciljem postresocijalizacije nužno, na primer, obavezno zapošljavanje, odnosno obavezno lečenje od alkoholizma, narkomanije, polnih bolesti i slično.

7. OBEZBEĐENJE SIGURNOSTI LICA U ZAVODSKOJ USTANOVI

Za vreme boravka na izdržavanju zatvorske kazne zatvorenicima je potrebno da osoblje zavoda obezbedi njihovu sigurnost zasnivajući pozitivne odnose sa njima koji se zasnivaju na čvrstini i pravičnosti, udruženim sa razumevanjem njihove lične situacije i bilo kojeg rizika koji predstavljaju pojedini zatvorenici. U tom smislu potrebno je da:

a) Kada se koristi tehnička oprema, kao što su alarmi i unutrašnji video nadzor, ova oprema uvek treba da služi kao dodatno sredstvo metodama dinamičke sigurnosti.

b) U okviru nužnih granica sigurnosti, treba zabraniti rutinsko nošenje oružja, uključujući vatreno oružje i policijske palice, osobama koje su u kontaktu sa zatvorenicima unutar kruga zatvora.

v) Zatvorski režim treba da je organizovan tako da omogućuje fleksibilno reagovanje na promene zahteva u pogledu sigurnosti i osiguranja.

g) Raspoređivanje u odgovarajuću zavodsku ustanovu treba da bude zasnovano na sveobuhvatnoj proceni rizika i potreba.

d) Posebni rizici i izuzetne okolnosti, uključujući i zahteve samih zatvorenika, mogu učiniti neophodnim neki oblik izdvajanja pojedinačnih zatvorenika, te treba uložiti intenzivne napore da se ono izbegne ili, ako se već mora koristiti, da se smanji na najmanju moguću meru.

đ) U zatvorskoj ustanovi treba stvoriti opuštenu atmosferu, omogućiti međusobno druženje zatvorenika i slobodu kretanja u okviru zatvorskog odeljenja i ponuditi što veći spektar aktivnosti.

e) Odeljenja sa najvećim stepenom sigurnosti treba koristiti samo kao krajnje rešenje, a razmeštaj u takva odeljenja treba podvrgnuti redovnoj reviziji, s tim što treba praviti razliku u načinu postupanja sa zatvorenicima kod kojih postoji izuzetan rizik od bekstva ili od opasnosti koju mogu predstavljati ako zaista i uspeju da pobjegnu.

U zatvorskim uslovima potrebno je uložiti posebne napore u radu sa zatvorenicima kako bi se:

— izbegla društvena izolacija tako što bi im se omogućio što duži boravak sa ostalim zatvorenicima;

— zatvorenicima koji su starijeg životnog doba omogućilo učešće u svrsishodnim aktivnostima i odgovarajućim programima koji obuhvataju intervencije i psihosocijalne usluge sačinjene tako da im pomognu da prebrode krizu.

Kada su u pitanju maloletni zatvorenici u zavodskim ustanovama, prema njima se treba rukovoditi relevantnim principima iznesenim u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta², kao i Preporukom o reakcijama društva na maloletničku delikvenciju³, te je posebnu pažnju potrebno obratiti na:

- obezbeđenje odgovarajućeg obrazovanja i školovanja;
- potrebu održavanja bliskog kontakta sa njihovim roditeljima i porodicom;
- obezbeđenje odgovarajuće podrške i savetodavnih usmerenja u njihovom emocionalnom razvoju;
- dostupnost odgovarajućih sportskih i slobodnih aktivnosti; i
- pažljivo planiranje prelaska iz maloletničkog tretmana u tetman za odrasle osobe, obraćajući naročitu pažnju individualnom razvoju maloletnika.

² Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta, doneta 20. novembra 1989. godine na 44. zasedanju generalne skupštine Ujedinjenih nacija u Njujorku, sastavljena u originalu na arapskom, engleskom, francuskom, kineskom, španskom i ruskom jeziku, a ratifikovana od strane Skupštine SFRJ na sednici Saveznog veća 13. decembra 1990

³ Preporuka Rec (2003) 23, usvojena je od strane Komiteta ministara dana 9. oktobra 2003. godine na 855 sednici Zamenika ministara Veća Evrope, a odnosila se na način vođenja zatvorenika sa doživotnim i ostalim dugotrajnim kaznama od strane zatvorskih uprava.

U smislu obezbeđenja sigurnosti zatvorenika u zatvorskoj ustanovi neophodno je da zatvorsko osoblje (posebno radnici službe obezbeđenja) prođu posebnu obuku koja je neophodna za uspešno obavljanje njihove delatnosti. Edukacija zatvorskog osoblja omogućava im da shvate šta predstavlja sigurnost lica za vreme boravka u zatvorskoj ustanovi i kakav će biti njihov način postupanja u okviru obavljanja dužnosti.

8. SUBKULTURA PRITVORENIKA I OSUĐENIKA I KONFLIKTNI INTERPERSONALNI ODNOSI KAO RIZIČNI FAKTOR

Teorija o subkulturi, odnosi se na model ponašanja koji je nastao i razvio se nezavisno od problema koji se odnosio na kriminalitet. Taj model je nastao u radu kulturologa i sociologa kulture i prevashodno se odnosi na objašnjenje ponašanja posebnih društvenih grupa koje su (ili su bile) u direktnoj suprotnosti sa oficijelnom kulturom društva (kontrakultura), ili su predstavljale nešto sasvim različito od nje.

Pod subkulturom se podrazumeva stvarna ili fiktivna društvena grupa, koja u odnosu na dominantne kulturne vrednosti razvija poseban kulturni sistem sa autentičnim vrednostima i operacionalizovanim normama. Teorije o subkulturi nastale su odprilike u isto vreme kada su se u stvarnosti javile pojedine društvene grupe koje su pokušavale da sebe jasno odvoje od društvenog miljea u kome se nalaze. Vremenski se taj period vezuje za šezdesete godine XX veka, a tipičan primer je „hipi pokret“.

Društveni uzroci zbog kojih nastaje subkultura su mnogobrojni, ali se najčešće smatra da je subkultura reakcija na mitologizaciju društvenog života i protest protiv svih mehanizama posredstvom kojih organizovano društvo intenzivno određuje život i ponašanje pojedinaca. S tog aspekta ključno pitanje koje se postavlja jeste pitanje slobode. Pojedinci koji se konsoliduju oko određenih subkultura smatraju da imaju prava da se sami opredeljuju za određene egzistencijalne vrednosti, da organizuju svoj život na način koji im odgovara, a ne da pasivno i nekritički prihvataju kulturne norme i obrasce ponašanja koje beskompromisno nameću organizovana zajednica i društveni autoriteti.

Vremenom se pokazalo da subkulture mogu da naprave kompromis sa kulturom čitavog društva, te da nije nužno da između tih dveju kultura postoji konflikt.

Teorija o subkulturi primenjena na problem kriminaliteta izgleda donekle drugačije. Ovde, naime, nije reč o inventivnoj produkciji autonomnog

sistema vrednosti kao identifikaciji jedne društvene grupe, već o inverziji čitavog vrednosnog sistema u regresivnom smislu. To znači da pojedinci koji ispoljavaju kriminalno ponašnje, internom komunikacijom stvaraju posebne krugove (društvene grupe), u okviru kojih je jedina kulturna norma – nepoštovanje opšteprihvaćenih društvenih normi. Ne postoji, dakle, kvalitativna alternativa kulturnim obrascima koji se osporavaju, već se subkultura koncentriše jedino oko osporavanja i neprihvatanja opštih obrazaca kulture čitavog društva. Međutim, kao i svaka druga subkultura, i kriminalne grupe imaju interna pravila ponašanja i kodekse. Oni izgrađuju sistem statusa između pojedinaca koji čine tu grupu, i utvrđuju pravila društvenog života. U okviru delikventnih subkultura postoje takođe jasni kriterijumi za vertikalnu pokretljivost (napredovanje u statusu), koji se uglavnom svode na stepen „hrabrosti“ u osporavanju društvenih pravila i na težinu počinjenih krivičnih dela. Na kraju, delikventne subkulture imaju izgrađene mehanizme za kontrolu ponašanja svojih članova i mehanizme za regrutaciju novih članova. Zahvaljujući svim tim karakteristikama može se zaključiti da ukoliko pojedinac jednom upadne u subkulturni krug koji je sačinjen od kriminalnih pojedinaca, veoma je teško da iz njega izađe. Postojanje subkultura kao društvene grupe predstavlja socijalni oslonac za pripadnike te subkulture, te se socijalna osovina njihove egzistencije može sagledati na sličan način, kao što je to slučaj sa legitimnim pripadnicima legitimnih kultura. S tim u vezi sasvim je jasno zašto je tercijalna prevencija veoma težak zadatak za sve koji se bave tom problematikom. Za njih je ključni zadatak da pojedinca odvoje od delikventne subkulture kojoj on pripada. Suštinski problem borbe protiv recidivizma sastoji se u tome što neko ko je jednom postao član destruktivnih subkultura nema kvalitetnu alternativu, tj. nema prostora da postane pripadnik nekih drugih društvenih grupa koje bi predstavljale alternativu u njegovom budućem socijalnom ukorenjivanju.

Osnovna ideja na kojoj bi trebalo da se temelji preventivna politika koja proističe iz ovog modela, jeste uticaj na socijalne mehanizme koji reprodukuju delikventnu subkulturu. Međutim, problem ostaje u činjenici da su upravo ti mehanizmi strukturalne prirode, te se na njih može delovati jedino promenama u društvenoj strukturi. Alternativa je bez sumnje niz malih i pojedinačnih uticaja na pojedinca i njegovo socijalno okruženje kako bi se smanjio procenat „upliva“ u delikventno područje subkulture. Zatvorska sredina predstavlja veoma pogodno područje ne samo za eksponiranje već i stvaranje subkulture koja, po pravilu reflektuje primarno i uopšte destruktivno ponašanje.

9. FAZA PRIVIKAVANJA NA ZATVORSKU SREDINU KAO RIZIČNI FAKTOR

Boravak lica u zatvorskoj sredini predstavlja poseban način života za svako lice. Njemu predstoje nepoznati i specifični uslovi života koji znače prekid normalnih veza sa porodicom i širom društvenom sredinom u kojoj je do tada boravio.

Psihički stres koji osuđeni doživljava u zatvoru zbog lišenja slobode, utiče na njegovu intraverziju (povučenost u sebe), jer ga uslovi života u, za njega, abnormalnoj zajednici navode da bude „bliži sused sebi samom“. U takvim uslovima osuđeni započinje sa stvaranjem opširne apologije (odbrane), kako bi opravdao pred sobom i drugima sopstveni neuspeh i svoj ponižavajući status.⁴

U zatvorskoj sredini lice biva odvojeno od društva, zatvoreno u posebnu instituciju i ograničene slobode i ponašanja unutar same ustanove. Sam osećaj takvog statusa čini ga degradiranim, što se odražava na psihički život osuđenog lica.

U cilju privikavanja na zatvorsku sredinu u ustanovama za izvršenje zavodskih sankcija postoje poluotvorena i otvorena odeljenja u kojima se posebno postupa sa licima u zavisnosti od njihovog nivoa obrazovanja, visine kazne, vrste učinjenog krivičnog dela i drugih karakteristika ličnosti, pa se tako određuje i oblik i intenzitet rada za svakog ponaosob.

Takvo postupanje omogućava ublažavanje neprijatnog osećanja nakon gubitka slobode, i omogućava licu da se brže prilagodi boravku u zavodskoj ustanovi.

U istom smislu osuđenika treba odmah nakon stupanje na izdržavanje kazne upoznati sa organizacijom ustanove u celini i organizacijom osuđeničkog života i rada. Pažnju mu treba usmeriti na poštovanju pravila života i rada u ustanovi, kao i sa njegovim pravima, dužnostima i obavezama. Sve ove radnje predstavljaju proces pripreme prilagođavanja osuđenika na zatvorsku sredinu i prevazilaženje stanja u kome se nalazi prilikom stupanja u zatvorsku ustanovu.

Tempo i nivo prihvatanja datih zavodskih uslova u prvom redu zavisi od ličnih karakteristika pojedinaca i njihove kriminalne prošlosti. Izvesni osuđenici teže i sporije prihvataju zatvorske uslove, dok kod drugih taj proces teče brže. Ima i takvih koji se brzo i toliko priviknu na zatvorske uslove da ih doživljavaju kao „normalne“ Nekima zatvor više odgovara od uslova koje su imali na slobodi.⁵

4 Nikolić, Z., *Penoliška andragogija*, Beograd, 2005. str. 103.

5 Jašović, Ž., op. cit. 118.

Američki sociolog Robert Merton razlikuje nekoliko tipova privikavanja ličnosti na zatvorske uslove, što zavisi od njihove ličnosti, a što su u nekoj meri modifikovali Sajks, Moris i Matiesen⁶. On navodi:

a) komformizam kao mehanizam odbrane ličnosti i u zatvorima jedan od načina prilagođavanja osuđenih na okolinu, koji isključuje kreativnost lica i protivi se promenama.

b) kritizerstvo predstavlja individualnu reakciju kojom se apsolutno poštuju norme ponašanja u zatvorima.

v) inovaciju kojoj pribegavaju osuđena lica koja nemaju sposobnost da sa drugim licima uspostave normalne intelektualne, čulne i emotivne odnose.

g) manipulaciju kojoj pribegavaju osuđenici koji o sebi imaju visoko mišljenje i postavljaju se iznad ostalih lica.

Jedan broj osuđenih lica kao način prilagođavanja pribegava bekstvu, pobunama, samopovređivanju ili samoubistvu.

Koliko će se osuđeno lice uspešno i brzo prilagoditi na zatvorske uslove zavisi i od samog režima i karaktera zavodske ustanove. To prilagođavanje na zatvorske uslove i aktivno učešće u njima nije podjednako u svim vremenskim periodima izvršenja sankcija. Što je vreme bliže početku i kraju izvršenja, odnos integracije je slabiji.

Posebnu ulogu u procesu privikavanja na zatvorsku sredinu ima služba prevaspitanja koja na zatvorenika deluje primenom savremenih mera i metoda prevaspitanja i resocijalizacije osuđenih lica. Zadatak ove službe je da odmah nakon stupanja osuđenog lica na izdržavanje kazne proдре u svet njegove intime, stekne poverenje i pruži pomoć i podršku zatvoreniku u smislu prevazileženja problema na koje je naišao. Takođe, u ovom periodu značajnu ulogu ima i psiholog koji može da utiče na planu pozitivnih promena ličnosti i njegovo brže privikavanje na zatvorsku sredinu. U suprotnom neretko dolazi do konfliktnog ispoljavanja koje obično rezultira nasiljem u koje je zatvorenik žrtva ili nasilnik.

10. PSIHOLOŠKE POSLEDICE BORAVKA U ZATVORSKOJ ZAJEDNICI

Boravak u zatvoru čini život lica izolovanim pa ukoliko takav boravak nije organizovan na adekvatan i kvalitetan način on može da ostavi i određene psihološke posledice, naročito na emocionalnu uravnoteženost i duševni razvoj. Prvi dodir sa zatvorskom sredinom je manji ili veći psihički šok za

⁶ Prema: Špadijer – Džinić., *Zatvoreničko društvo*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1973. str. 97 – 104.

osuđeno lice, koji ono postepeno preovladava u postupku prilagođavanja. Takvo stanje prate problemi adaptacije koji proizilaze iz činjenice da su „etiketirani“ kao zatvorenici, da su izolovani od prirodne sredine i prinuđeni da žive u sredini koja im je strana, nepoželjna i neprijateljska, da žive život pod kontrolom i stražom. Sve to može da izazove osećanje degradacije i poniženosti, umanjuje raspoloženje, otupljuje volju i izaziva rezignaciju.⁷

Unutar zavodske ustanove uspostavljaju se novi odnosi, novi oblici ponašanja, novi kodeksi moralnosti. Boravak u zatvoru predstavlja prinudno nastalu situaciju, u koju ljudi ne ulaze svojom voljom, već prinudom institucionalnih odluka. Pored zakona koji predviđa način kojim se najefikasnije kontroliše i modifikuje ponašanje osuđenih lica, zatvorska subkultura, kao i postojeće grupe stvara i svoje nepisane zakone, norme i kodekse ponašanja. U zatvoru se ne samo stvara već i razvija posebna subkultura zatvorenika kao alternativni vid življenja u tim uslovima.

Da bi se ostalo unutar nove zatvorske sredine, neophodno je da se izvrši korenita kategorizacija sistema vrednosti, moralnih normi, kao i oblika društveno željenog ponašanja. To je prva pretpostavka da se na human i socijalno konstruktivni način realizuje prevaspitanje u jednom izrazito društveno destruktivnom okruženju u kome negativni uticaji mogu da budu nadmoćniji od pozitivnih naročito ukoliko su ovi drugi slabiji.

Psihički neintegrisane ličnosti vrlo brzo podležu uticaju sredine i postaju poslušni izvršioци i sledbenici dominantnih zatvorenika, dok, stabilnije ličnosti pokušavaju da se odupru i pruže otpor nasilnoj metamorfozi svoje ličnosti. Oni se u cilju zaštite svoga integriteta, organizuju u grupe u kojima vladaju drugi odnosi od onih koje nameće zatvorski sistem. Novi odnosi nameću i nove zahteve pred ličnost, koja se postepeno menja u skladu sa zahtevima nove realnosti.

Pojedini oblici ponašanja, bez obzira na stepen svoje etičnosti i primerenosti, u izmenjenim uslovima života menjaju se i sami, a da osuđenik toga u prvi mah i ne mora da bude svestan.

Neadekvatan tretman lica lišenih slobode u zatvorskim ili pritvorskim uslovima nosi rizik negativne izmene ličnosti koji može biti i kriminogen, odnosno usmeravajući ka kriminalnom recidivizmu.

U zatvorskim uslovima čovek, pre svega, pati, a zatim nazaduje, ruši mnoge vrednosti koje je gradio celoga života, vrši se inverzija moralnih načela, reflektuje se zlo i negacija svega onoga što društvo proklamuje kao dobro

⁷ Marić, B., Radoman, M., *Pobune u zatvorima Srbije*, Udruženje pravnikа Jugoslavije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2000., str. 17.

pa to postaje nekorisno i neupotrebljivo, visoke etičke i moralne vrednosti se potcenjuju, zanemaruju ili odbacuju.

Lice tokom boravka u zatvoru postepeno gubi svoje brojne nekadašnje vrline, koje usled nepotkrepljivanja polako blede i konačno iščezavaju, da bi usled negativnog delovanja zatvorske sredine počeo da gubi i kontrolu nad agresivnim i društvenoopasnim impulsima i oblicima neprilagođenog ponašanja.

Najčešće se sreću dve grupe psihičkih svojstava lica u zatvorskim uslovima i to:

a) Psihička svojstva ličnosti koja favorizuje zatvorska sredina su: apatija, agresivnost, bezvoljnost, brutalnost, grubost, dosada, zloba, krivokletstvo, lažljivost, lukavost, kukavičluk, netrpeljivost, neverstvo, podlost, razočarenje, surovost, tuga, i dr.

b) Neretko dolazi do ugrožavanja karakternih osobina lica kao što su naprimer: blagost, dobrotu, dostojanstvo, diskretnost, iskrenost, moralnost, odanost, plemenitost, poštenje, čovečnost, kao i osećanje ljubavi, radosti sreće, nežnosti i sl.

Zatvorska sredina može da dovede u opasnost, ukoči, zaustavi i deformiše čitav niz najsuptilnijih psihičkih svojstava, koje je čovek stekao tokom dugog veka svog sveukupnog života i emotivnog razvoja. Zatvorska klima neretko tera čoveka na stagnaciju i regresiju, utoliko više ukoliko je obrazovaniji ili edukovan u nekoj stručnoj oblasti. Mnogi zatvorenici tokom boravka u ustanovi prolaze kroz razna depersonalizaciona, derealizaciona ili halucinantna stanja, pogotovu za vreme boravka usamljenja, pri čemu traume mogu biti doživotne. Ovo dolazi do izražaja mnogo više ukoliko su izostali tretmani adekvatne resocijalizacije.

11. FRUSTRACIJE I DEPRIVACIJE OSUĐENIKA

Lica koja se nalaze na izdržavanju zatvorske kazne susreću se sa dosta problema u smislu zadovoljavanja svojih potreba i ostvarivanja motiva. Ova lica moraju da ulože posebne napore da takve probleme i smetnje prevaziđu. Međutim, često im nedostaje volje da izađu iz takvog stanja pa se prepuštaju apatiji i beznađu. Manje prepreke i manje smetnje se relativno lako savlađuju, ali kad naiđu teže onda dolazi do frustracija koje neretko eskaliraju u destruktivna ponašanja.

Takva stanja mentalno opterećuju osuđenike i osujećuju ih u zadovoljavanju njihovih motiva, htenja i želja, pri čemu se stvaraju osećaji izgubljenosti, bezizlaznosti i očaja.

Na frustracije se može dvojako reagovati: realistički i nerealistički. Realistički način reagovanja nastaje kada osuđenik koji je naišao na prepreku u ostvarivanju određenog cilja, nastoji da takve prepreke savlada sve dok u tome ne uspe, dok nerealističkim načinom se situacija izazvana frustracijom pokušava da reši tako što se pronalaze različiti načini kojima se želi prikriti neuspeh u ostvarivanju određenog cilja. To se čini falsifikovanjem pravog stanja sebi i drugima, i tako prikriva doživljeni neuspeh. U zatvorskoj sredini to ima poseban značaj s obzirom na subkulturu koja obično uvažava „snagu jačega“.

Upravo zato se negativno manifestovanje frustracija kod zatvorenika najčešće izražena u formi agresije, netrpeljivosti, regresije, razdražljivosti.

Deprivacija predstavlja lišavanje ili gubitak sardžaja ili draži nužnih za zadovoljavanje potreba. Uzroci deprivacije se ogledaju u društvenoj degradaciji, osećanju odbačenosti od društvene sredine i nemogućnosti ostrvarenja motiva i potreba. Delikventna ponašanja uslovljena deprivacijom javljaju se kao neposredna posledica nagomilanih frustracija, čije praznjenje može dovesti i do kompenzacionih reakcija izraženih u nekom kriminalnom aktu. Najčešće se radi o socijalnoj deprivaciji nastaloj usled isključenja iz društvenih odnosa, što je karakteristično za decu odraslu po domovima i za osuđeničku strukturu. Kod osuđenih lica koja su prinuđena na zajednički život i poseban socijalni sistem, pod uticajem deprivacionih faktora razvijaju se posebni odnosi. Ličnost je prinuđena da se odrekne ustaljenih običaja, ograničena je u izboru ponašanja i podložna je pritiscima neformalnih grupa. Osuđenik se tako lišava statusa slobodne ličnosti, povlači se u sebe i neprestano je u sukobu sa strogim normama zatvorskog režima i autonomnim kriminalnim grupama.⁸

Deprivacija osuđenih lica se javlja u nekoliko oblika.

Deprivacija slobode predstavlja oblik deprivacije koju zatvorenici najteže prihvataju, jer predstavlja izdvajanje ličnosti iz slobodne zajednice i ograničavanje njihovog slobodnog ponašanja. Lice se oseća izolovano od društva, prijatelja i porodice, i nemoćno je da izmeni svoj status. Deprivacija slobode se naročito teško odražava na ukupan psihički život osuđenog lica, pa je od velikog značaja otvaranje posebnih odeljenja u ustanovama za izvršenje zatvorskog kaznenog dela kako bi se omogućilo da osuđenici imaju češće posete članova porodice, korišćenja godišnjih odmora i razne druge posete i povlastice.

Deprivacija materijalnih dobara i usluga predstavlja subjektivni osećaj zatvorenika zbog nemogućnosti da u vreme izdržavanja zatvorske kazne

⁸ Bošković, M., *Kriminološki leksikon*, Matica srpska, Novi Sad, 1999., str. 63-64.

poseduju lične stvari za koje su vezani, kao i teškoća prihvatanja razlike uslova koje je osuđenik imao na slobodi i onih koje ima u zatvorskoj sredini. Osuđenik ima želju da manifestuje svoj imidž i da se predstavi na sebi svojstven način pa teži ka posedovanju određene odeće, hrane i pića, što mu među ostalim zatvorenicima stvara određeni prestiž i ugled, iako je to u suprotnosti sa pravilima zatvorskog ponašanja. Tada dolazi do raznih prestupa osuđenika kao pribavljanje cigareta, nošenje raznih oznaka na garderobi, nošenje ogrlica i prstenja, a u poslednje vreme posedovanje mobilnih telefona i sl.⁹

Ustanove za izvršenje zavodskih sankcija pokušavaju da otklone ovu deprivaciju i otvaraju dobro snabdevene zatvoreničke kantine, te osuđena lica mogu da nabavljaju neke vrste hrane koja im nedostaje, uz ograničenje koje im propisuje zatvorska pravila.

Deprivacija materijalnih dobara ima negativan odraz kod zatvorenika i otežava proces saradnje zatvorenika i zatvorskih vlasti, a što utiče i na vaspitni proces i na resocijalizaciju. Deprivacija može imati i kriminogeni efekat ukoliko se preventivnim merama ne spreči njeno delovanje.

Deprivacija sigurnosti proističe iz okoline u kojoj boravi osuđeno lice. Okruženje čini skup raznorodnih lica koji imaju ispoljene kriminalne navike pa su agresivni i skloni ucenama, nasilju, silovanju, prevarama i slično, pa i pored nadzora zatvorskog osoblja postoji velika nesigurnost onih lica koja su njihove potencijalne žrtve.

Deprivacija sigurnosti je inače prirodno osećanje ljudi u svim nepoznatim sredinama ili okruženjima, a njeni efekti su više ili manje ispoljeni u zavisnosti od samog okruženja, kao i od tipa ličnosti pojedinca.¹⁰

Za jedan broj njih zatvorska sredina i stanje kroz koje prolaze pretstavlja potencijalni impuls za kriminalna, prekršajna i patološka ispoljavanja zbog čega treba preduzeti preventivne mere i mere resocijalizacije.

U toku izvršenja izrečene krivične sankcije osuđenik je prinuđen da vreme provodi u društvu sa ostalim osuđenicima i živi sa njima zajednički život. To predstavlja veliku teškoću u procesu resocijalizacije, s obzirom na delovanje okoline i njen uticaj. Zbog toga su merama zatvorske kontrole neophodne i mere kriminalističke kontrole.

9 Istraživanje obavljeno 1973. godine, pokazuje da je preko 50% anketiranih osuđenika izjavilo da veoma teško podnosi lišenost mogućnosti da bira i poseduje materijalna dobra koja želi. Špadijer – Džinić, J., *Zatvoreničko društvo*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1973

10 Nikolić, Z., *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2005. str. 135.

Savremeni uslovi izvršenja krivičnih sankcija ovu deprivaciju svode na najmanju moguću meru ukoliko postoji dobra organizacija rada i kontrola od strane službenih lica.

Deprivacija autonomije predstavlja gubitak lične samostalnosti osuđenog lica. Stupanjem u zatvorsku sredinu neophodno je poštovanje normativno regulisanih odnosa i određenih pravila ponašanja u ustanovi za izvršenje zatvorskih sankcija, i koji su kontrolisani u svakom momentu.

Ličnost gubi svoju autonomiju, njemu je ograničena komunikacija, sve radnje koje obavlja su kontrolisane, a rad doživljavaju kao šikaniranje.

Deprivacija autonomije često ima negativnih posledica koje se izražavaju preko pobuna, bekstva, čak i samoubistava.

Vreme provedeno u zatvoru pojedini osuđenici doživljavaju kao životni period propuštenih šansi, gde se ljudske potrebe i ličnost čoveka potcenjuju i nipodaštavaju, gde se unaznađuju humanost i sloboda duha i umire individualni život. Sve to podstiče patološke i kriminalne tendencije čije je ispoljavanje skoro izvesno, ako se ne preduzmu mere kriminalističke prevencije.

Zato je i danas još uvek aktuelna poruka Andre Bretona u svom Manifestu: „Otvorite zatvore.....“¹¹ Svakako da ovakva stanja zatvorenika nesumnjivo iziskuju kriminalističku kontrolu koja bi nadzirala njihovo ponašanje.

Deprivacija heteroseksualnih odnosa nastaje lišavanjem zadovoljenja normalnih seksualnih potreba. Nakon oduzimanja slobode, ličnost ulaskom u zatvor biva istovremeno lišen ljubavi i seksualnosti, a kako je seksualni život jedna od najznačajnijih ljudskih potreba, čovek u zatvoru višestruko pati. Kod osuđenog lica se na fiziološkom planu stvara stanje koje nije normalno, a psihološko stanje trpi značajne promene. Zbog nemogućnosti zadovoljenja svojih seksualnih promena osuđeno lice postaje agresivno i depresivno.

Konačno, čovek bez slobode i koji je uz sve to još i seksualno frustriran (osujećen), postaje osiromešen za čitavo jedno duhovno bogatstvo.¹²

Prevazilaženjem ovog oblika deprivacije nastoji se postići pogodnost osuđenim licima koja predviđa da ona imaju pravo da jednom u tri meseca borave s bračnim drugom tri časa u posebnim prostorijama zavoda. Naš sistem je ovo pravo predvideo Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija iz 1997. godine.¹³

11 Breton, A., *Manifest nadrealizma*, Pariz, 1924., str. 124.

12 Petrović, S., *Pravo i pravičnost*, Beogradska knjiga, Beograd, 2002. str. 165.

13 *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, član 82, st.1. („Sl. Glasnik RS“, br.85 od 06.10.2005.)

U vezi sa odsustvom heteroseksualnih odnosa vezan je problem pojave homoseksualizma među osuđenim licima, s obzirom da zatvor predstavlja zajednicu članova istog pola. Taj oblik deprivacije dovodi do svojevrsnog vida homoseksualnog prostituisanja, nasilništva i problema koji se na isti način manifestuju u zatvorima za muškarce i zatvorima za žene.¹⁴

U cilju suzbijanja ovog oblika deprivacije neki zatvori u svetu imaju liberarniji stav u pogledu poseta osuđenim licima u cilju očuvanja braka i porodice.¹⁵

ZAKLJUČAK

Bez obzira što izvršio ci krivičnih dela koji se nalaze u pritvorskom tretmanu ili u postupku izdržavanja zatvorske kazne imaju obavezu ponašanja prema propisanim zakonskim pravilima, neophodna je permanentna kontrola njihovog ponašanja i poštovanja reda i discipline u ustanovama u kojima se nalaze.

Nije retka pojava da se kod njih javlja želja za isticanjem ili za ponašanjem koje vodi ka nepoštovanju pravila, odnosno nalaženja mogućnosti da i u uslovima u kojima borave izvrše neko krivično delo ili utiču na lica sa kojima borave da učestvuju u tome, što se naročito odnosi na recidiviste.

Sasvim je izvesno da se uspešna borba protiv kriminalnog ispoljavanja, a posebno povratništva, ne može graditi na bazi isključivo apstraktnih pravnih normi, na čiju nemoć ukazuje kontinuirano obnavljanje recidiva, već je valja izgrađivati polazeći od konkretnog kriminalnog ispoljavanja uz preduzimanje i odgovarajućih mera u odnosu na svakog povratnika pojedinačno.

Znači, potreban je i napor na kriminološkom, kriminalno političkom i kriminalističkom planu. Takav pristup je utoliko značajniji ukoliko se radi o povratnicima na izdržavanju kazne zatvora, jer prisustvo recidivista u zatvoru stvara glavnu obavezu za uspešno organizovanje preventivnih mera, čiji je cilj sprečavanje ponovnog upadanja ovih lica u kriminalitet. Među mnogobrojnom kategorijom kriminalaca povratnici su, svakako, društveno najopasniji.

14 Radoman, M., op. cit. str. 236.

15 Radi prevazilaženja ovih problema zatvorska pravila sve više usvajaju norme po kojima u određenim intervalima osuđenici mogu biti sa svojim seksualnim partnerom koji se nalazi na slobodi. U nekim belgijskim zatvorima 1998. godine uveden je pilot program „intimnih poseta“ za osuđenike koji u zatvorima borave duže od tri meseca. Za to su određene posebne prostorije u četiri zatvora s privilegijama povremenih poseta. Prostorije su kompletno opremljene krevetima, posteljinom i kontraceptivnim sredstvima.

LITERATURA

- Atanacković, D., *Penologija*, Naučna knjiga, Beograd, 1988.
- Bošković, M., Radoman, M., *Penologija*, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, 2002.
- Vodinelić, V., *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, Skopje, 1985.
- Vodopivec, K., i dr., *Kriminologija*, I dio, Narodne novine, Zagreb, 1966.
- Gans H, J., *The Urban Crime, basic Books*, New York, 1975.
- Eisenberg, U., *Kriminologie, 5, neubearbeitete Auflage, Munchen, 2002.*
- Žerajev, C., *Kriminalistika*, Ljubljana, 1983.
- Ignjatović, Đ., *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2008.
- Jašović, Ž., *Penološka andragogija*, Narodna knjiga, Beograd, 2000.
- Jovašević, D., Stevanović, Z., *Komentar zakona o izvršenju krivičnih sankcija*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- Keiser, G., *Kriminologie*, „C. F. Muller Verlag“, Heidelberg, 1996.
- Kerner, J. *Kriminologie Lexikon, Kriminalistik Verlag*, Heidelberg, 1991.
- Kostić, I., *Kriminalistička psihologija*, VŠUP, Beograd, 2000.
- Konstantinović – Vilić, S., Kostić, M., *Penologija*, SVEN, Niš, 2006.
- Krivokapić, V., *Prevenција kriminaliteta*, Narodno delo, Beograd, 2008.
- Krivokapić, V., Čimburović, Lj.: *Penološka kriminalistika*, Megraf, Beograd, 2009.
- Milovanović, R., *Psihologija kriminaliteta*; Policijska akademija, Beograd, 2005.
- Milutinović, M., *Kriminologija*, Savremena administracija, Beograd, 1981.
- Mergen, A. *Die Kriminologie– Eine systematische Darstellung, 3. Auflage, Munchen, 1995.*
- Modly, D., Korajlić, N., *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, 2002.
- Nack, A., Beweisrecht, *Kriminalistik*, No. 1/99, Heidelberg, 1999.
- Nolan, J. R., *Criminal Law*, “West Publishing CO“, St. Paul, Minn., 1976.
- Nikolić, Z., *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja*, Beograd, 2005.
- Petrović, A., *Kriminalistička metodika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 1978.
- Radoman, M., *Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija*, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, Novi Sad – Beograd, 2003.
- Reppeto, T., *Residential Crime*, MA: Ballinger, Cambridge, 1974.
- Radulović, D., *Psihologija kriminala*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, 2006.
- Stevanović, Z., *Otvoreni zatvori*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2008.

Zakonski propisi

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, („Sl. glasnik RS“) br. 85/2005.

Krivični zakonik, („Sl. glasnik RS“) br. 85/05, 88/05 (ispr.) i 107/05 (ispr).

Zakonik o krivičnom postupku („Sl. l. SRJ“, br. 70/2001, 68/2002 i „Sl. glasnik RS“, br. 58/2004.)

Teodora Živadinović

CONTROL OF PERSONAL CRIMINAL BEHAVIOR (REFERENCE TO PRISON CONDITIONS)

Abstract

Criminal control consists in monitoring certain criminal environments and criminogenic objects, as well as events in them, activities of certain criminals, primarily returnees, observation of certain criminogenic factors and, in general, antisocial and antisocial behavior.

Criminal control allows in a number of cases the emergence of criminal processing, after acquiring grounds for suspicion that a certain person committed a criminal offense, i.e. that the offense was committed by an unknown perpetrator who should, with the help of collected clues and established versions, be discovered.

Criminal control, as a system of operationally tactical measures and actions, is undertaken not only against criminal, but also against socially pathological environments, as well as in situations that carry only the possibility of criminal manifestation.

Key words: prison, deviant behavior, crime, crime, criminal control.

UPUTSTVO ZA AUTORE

-KOJI ŽELE DA SE NJIHOV NAUČNI RAD OBJAVI U ČASOPISU DRUŠTVENI ODGOVOR-

DRUŠTVENI ODGOVOR je časopis koji se bavi proučavanjem društvenih nauka i to: sociologije, prava, kriminalistike, bezbednosti, vojnih nauka, političkih nauka, menadžmenta i biznisa, ekonomije i teologije.

DRUŠTVENI ODGOVOR je periodična štampana publikacija, koja izlazi dva puta godišnje (u maju i decembru) tokom kalendarske godine.

DRUŠTVENI ODGOVOR vrši recenziju radova i objavljuje samo radove koji su prošli recenziju.

Objavljeni naučni radovi predstavljaju rezultat sopstvenog ili koautorskog teorijskog i empirijskog istraživačkog rada.

Autori i koautori imaju obavezu i zadatak da u svojim radovima poštuju autorska prava drugih autora i koautora.

Prilikom slanja rukopisa rada, autori su dužni da dostave potpisanu autorsku izjavu, kojom se garantuje da je rad koji se želi objaviti u časopisu DRUŠTVENI ODGOVOR rezultat sopstvenog ili koautorskog rada, te da rad predstavlja autentično autorsko ili koautorsko delo. Teks izjave predstavlja sastavni deo ovog Uputstva.

Već objavljeni radovi, koji se po sadržini podudaraju više od 50 posto sa nekim već objavljenim radom u DRUŠTVENOM ODGOVORU ili nekoj drugoj naučnoj publikaciji, neće biti objavljeni.

Autori su dužni da poštuju sledeća uputstva i pravila u izradi radova:

DRUŠTVENI ODGOVOR objavljuje samo radove koji su usklađeni sa ovim uputstvima za izradu rada.

Radovi se pišu u elektronskoj formi u programu „Microsoft Office Word, u fontu Times New Roman na latinici (Serbian Latin), veličina slova 12 pt, razmak između redova 1, margine 2,5 sa gornje i donje strane, leve i desne). Tekst mora biti poravnat sa obe margine (Format).

Reči se ne dele na slogove na kraju reda. Sve stranice moraju biti numerisane na sredini stranice.

Dužina radova: jedan autorski tabak (ne kraće od 13, ne duže od 16 stranica)

NASLOV: Treba da na što bolji način ukaže na sadržinu rada. Piše se velikim slovima (14 pt) boldovan, obavezno na srpskom i engleskom jeziku, s tim što engleski naslov rada ide na sam kraj teksta.

Ispod naslova se navodi ime/imena autora/koautora, kojih može biti najviše dva i to tako što se navede prvo: prezime, ime, naučna i stručna afilijacija, naziv ustanove u kojoj radi, a u fusnoti se navodi kontakt e-mail adresa svih autora.

APSTRAKT: Obavezno se navodi na srpskom jeziku i na engleskom, s tom što engleska verzija ide na sam kraj teksta, ispod engleskog naslova rada i podataka o autoru/autorima. Apstrakt predstavlja kratki prikaz samog rada, dajući kratke smernice o sadržini rada, ciljevima i metodama korišćenim u radu. Dužina apstrakta treba da bude do 250 reči. Apstrakt na srpskom jeziku se piše odmah ispod naslova i podacima o autoru/autorima.

KLJUČNE REČI: Predstavljaju reči koje tematski, teorijski, metodološki i disciplinarno upućuju na sadržaj rada. Treba da ih bude do pet. Pišu se ispod apstrakta, boldovano i italikovano. Pišu se na srpskom i engleskom jeziku, s tim da se na engleskom pišu ispod apstrakta na engleskom jeziku na samom kraju rada.

PODNASLOVI: Predstavljaju podnaslov jedne tematske celine u radu. Treba da iskažu o čemu se govori u toj celini. Zavise od teme i sadržine čitavog rada. Pišu se boldovano 12 pt. Podnaslovi se numerišu arapskim brojevima sa tačkom iza broja.

OSTALO: Svaki početni red novog pasusa se uvlači tabulatorom.

Strane reči, izrazi, fraze i izreke se pišu italikovano sa transkripcijom na srpski jezik u zagradi, gde se za time javlja potreba. Izuzetak su opštepoznate fraze, koje se koriste i u našem jeziku kao odomaćeni termini. Strana imena i prezimena se pišu transkribovano, s tim da se u zagradi italikovano može navesti ime i prezime u originalnim pismu, ako autor/i smatra/ju da za time postoji potreba.

Kad se navode normativni izvori, bilo domaći, bilo strani, neophodno je navesti njihov pun naziv, a u fusnoti navesti broj službenog glasila u kojem je taj akt objavljen, sa svim izmenama i dopunama. Kad se navode sudske presude i odluke, potrebno je navesti naziv suda ili ustanove koja je donela presudu ili odluku, uz navođenja broja odluke i godina donošenja iste (Npr: Apelacioni sud u Beogradu, Gž. br. 1055/2020).

IZVORI: Neophodno je citirati izvore koji su korišćeni pri izradi rada. Citiranje se vrši u fusnoti, koja se otvara (*) na kraju rečenice koja predstavlja završetak citata. U fusnoti se obavezno navodi prezime, početno slovo imena

autora, godina objavljivanja rada, naslov rada i naslov publikacije, mesto izdavanja i broj stranice na kojoj se citirana rečenica/ce nalazi/ze. (Npr. Životić, I (2020) „Adaptibility of Organized Criminal Groups to the Situation Caused by the COVID 19 Pandemic“, Institute of knowledge International Journal Vol.43.5, Skopje, pp. 40-42. Ako je dva ili više autora: Životić, I; Antonović, R. (2021) „Security Challenges and Risks During the Pandemic COVID“, The world after/in global pandemic, National Security Department, University of Veliko Trnovo, Bulgaria, pp 37-39) U slučaju da se ponavlja isti izvor, u fusnoti se stavlja samo *Ibid.* ili *Ibidem* sa navođenjem broja strane na kojoj se citat nalazi. Ako se autor/i poziva/j una elektronski izvor, u fusnoti se obavezno navodi veb adresa sa datumom i časom kad je sajt posećen (Npr: https://www.academia.edu/50805965/Security_Challenges_and_Risks_During_the_Pandemic_COVID, posećeno dana 22.02.2022. godine u 9 časova)

Molimo autore da ne koriste irelevantne i neproverene izvore, kao što su novinski članci, tekstovi sa sumnjivih sajtova i druge naučno bezvredne literature!

LITERATURA: Navodi se na kraju rada po abecednom redu, gledano po prvom slovu prezimena autora čiji rad se navodi. Navode se svi štampani izvori najpre, potom normativni akti i na posletku se navode elektronski izvori.

DOSTAVA RADOVA: Vršiti se isključivo u elektronskoj formi na adresu redakcije: redakcija@czsa.org, najkasnije 30 dana pre objavljivanja DRUŠTVENOG ODGOVORA.

U Beogradu, 22.02.2022. godine

REDAKCIJA DRUŠTVENOG ODGOVORA

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

3

DRUŠTVENI odgovor / glavni i odgovorni urednik Ratimir Antonović. -
[Štampano izd.]. - 2022, br. 1- . - Beograd : Centar za stratešku analizu,
2022- (Beograd : Skripta Internacional). - 25 cm Polugodišnje. - Tekst
na srp. i engl. jeziku. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Društveni
odgovor (Online) = ISSN 2955-9057

ISSN 2955-9049 = Društveni odgovor
COBISS.SR-ID 69752073